

: ČAS :

Znanstvena revija
„Leonove družbe“

Ljubljana : 1914

Letnik VIII. Zvezek 4.

Tisk Katoliške Tiskarne.

»Času« doposlana dela.

Izobraževalna knjižnica. 1. zv. (Ponatis iz »Gorenjca«). Kranj 1914.

Ljubitelj krščanske umetnosti, letnik I., zv. 1. Maribor 1914.

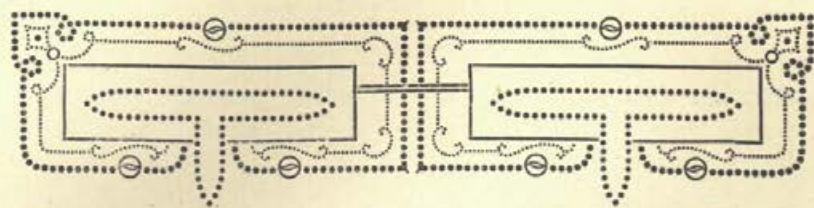
Andrew Carnegie, Za svetovno razsodišče. Poslovenil Franc. Ser. Šegula. 3. izd. Maribor 1914.

O. Petar Vlašič, Savremena biblijska pitanja. Kuća dobre štampe. Rijeka 1914.

Dr. Jos. Kratochvil, Filozofa Seneky Vybrané rozhovory, 2. izd. Příboř 1914.

Vsem znanstvenikom, ki se zanimajo za zaslužno delovanje etnografa in prirodopisca B. Hacqueta, sporoča uredništvo »Carniole«, da izide 10. januarja 1915 ob stoletnici njegove smrti posebna »Hacquetova številka« Carniole. Nekateri odlični znanstveniki so nam že obljubili svoje sotrudištvo ob tej priliki. Vabimo pa tudi vse druge, ki se za stvar zanimajo, da stopijo v krog sotrudišnikov Hacquetove številke. Dobro došle so nam manjše razprave, zapisniki in referati. Naslove rokopisov je javiti uredništvu do 1. avgusta t. l., rokopisi naj se vpošljejo najkasneje do 15. oktobra t. l. Vsi prispevki se bodo honorirali po 50 K od tiskovne pole; vsak sotrudišnik prejme poleg honorarja tudi 25 brezplačnih odtisov svojega dela in pa en izvod Hacquetove številke.

Uredništvo »Carniole« v Ljubljani.

Življenjski problem Avstrije.

Franc Terseglav.

Znani profesor Förster je letos v svojem poslovilnem govoru na dunajski univerzi s stališča državljsanske vzgoje z občudovanja vredno odkritostjo naglašal potrebo »nemškoslovanske kulturne skupnosti«, ki jo označuje kot najvažnejši problem Avstrije. Značilno je, da je žel za to v večjem delu nemške javnosti vse kaj drugega kakor pohvalo, kar pa ga ni ustrašilo, da ne bi te svoje misli, ki sicer v resnično domoljubnih avstrijskih krogih že delj časa živi, v nekem pojasnilnem članku v »Österreichische Rundschau« še jasneje razpredel in utemeljil. To vprašanje je za nas prevažno, da ga ne bi tudi s svoje strani nekoliko osvetlili.

Avstrija ima svoj *raison d'être*, svojo nalogo, svoj smoter, ki se da z njenega dejanskega zgodovinskega razvoja, z njegove smeri, zadosti gotovo razbrati. V Avstriji so se združili okoli takozvanih dednih dežel, ki so kot več ali menj z rimskim imperijem nemške narodnosti zvezan del predstavljale najjačjo krščansko kulturno silo tedanje dobe, najrazličnejši večji narodi in narodni drobci po nujni notranji sili, ki je vsa ta raznolika plemena gnala skupaj, naj se je to odločilo na bojnih poljih ali pa po ženitvanjskih pogodbah. Vsi ti posamezni narodi bi se ali sami sploh ne bili mogli vzdržati ali ne se prav razviti, marveč bi bili trošili vse svoje sile v ljutih plemenskih bojih. Tako pa so se vsa ta plemena po neki zgodovinski nuji skupila v državo, ki naj bi harmonično ravnala njihove različne sposobnosti, vrline in sile k skupnemu smotru. Brez Avstrije bi bilo podonavsko ozemlje pozorišče najdivjejšega plemenskega sovraštva, kakor je bil in je še danes Balkan, kjer prebivalstva ne ločuje samo druga kri, ampak so tudi ljudje ene krvi in vere medseboj najhujši sovražniki in ortodoksija, razcepljena v same nasprotujoče si nacionalne cerkve, sama proti sebi divja. V Avstriji so pa vse raznovrstne nacionalne sile ustvarile kulturno in gospodarsko enoto,

oziroma se druga za drugo uvrstile vanjo, da se vsa plemena složno razvijajo v službi vsem skupnega interesa. Ako bi ta država razpadla, bi se pokazalo, kakšnega pomena in vrednosti je bila! Večina narodov bi se priklopila trem velikim državam, kjer bi jih zatirali, na drugi strani pa bi tvorili miru neprestano nevarno iredento; drugi narodi pa, ki bi se mogli združiti v neodvisnih, več ali manj enorodnih državah, bi bili obdani od kope sovražnih sosedov.

Iz tega se jasno razvidi naloga naše države: negovati v prid enemu kulturnemu in gospodarskemu smotru vse različne narode, da razvijejo svoje najboljše sposobnosti, ne da bi bilo to le enemu izmed njih v škodo. To harmonijo najraznovrstnejših nacionalnih sil in stremljenj najti, je avstrijska državniška pedagogika, ki jo podpira življenjska potreba. Radikalni nacionalizem pa je smrt podonavske monarhije. Nobeno državno pravo, ki na tem načelu sloni, naj bo madjarsko ali slovansko ali nemško, ni za našo državo. Avstrija — to je jedro tega, kar hočemo povedati — ima bodočnost le, ako se vsi njeni narodi postavijo na podlago krščanskega nacionalizma. Le krščanstvo je tista moč, ki more ustvariti v naši državi nujno potrebno trajno harmonijo med narodi. Trajno, pravimo; to pa zato, ker si to harmonijo na primer tudi socialni demokrat lahko umišlja in dejansko so pri nas socialni demokrati naravnost navdušeni pristaši avstrijske državne enote. Toda po našem uverjenju bi moglo to Avstrijo le malo časa držati skupaj, ker je plemenski antagonizem silnejši nego vse komunistične in pacifistične teorije. Krščanstvo pa je pri nas tradicionalna zgodovinska moč, je najvplivnejši kulturni faktor zlasti v najbolj zdravem delu avstrijskih narodov, je katoliško, univerzalno, spajajoč vsa plemena v eni najvišji misli, hrani in goji najmočnejše etične nagibe, da se premaga narodni šovinizem.

Če se zdaj vprašamo, kateri narod v Avstriji nalogo države najmenj umeva, moramo, ne da bi se bilo treba količkaj premisliti, žal reči, da nemški. Förster je to odkrito povedal, gotovo ne z lahkim srcem. Nemški narod ima velike vrline, ki so ga usposobile za važno kulturno nalogo, ki jo je v Avstriji med ostalimi narodi izvršil, a je obenem po naravi absolutnega gospodstva željan in ne trpi poleg sebe sebi enakopravnih narodov. To je Nemeč vseskozi v zgodovini kazal. Danes, ko so nenemški narodi v Avstriji kulturno na enaki ali v marsikaterem oziru celo

na višji stopnji kakor nemški in je na drugi strani velik del nemštva krščanski svetovni ideal popolnoma zamenjal za absolutni nacionalizem, kateremu je raznarodovanje postalo cilj samo na sebi, je vrojena brutalnost nemškega značaja, kar se tega tiče, zadobila le še hujšo obliko. Efekt pa seveda ne odgovarja naporu. Iz tega se rodi permanenten narodni boj brez pardona, ki doprinaša vsem le veliko škodo, pa nemštvu veliko bolj kakor slovanstvu. Če se avstrijsko nemštvo zanaša na možnost, da bi se na razvalinah Avstrije moglo z Nemčijo zediniti v eno veliko državo, bi pa moralo tudi pomisliti, da bi se v takem slučaju le še bolj bližalo onemu momentu, ko bi celokupno nemštvo udarilo skupaj s slovanskim vzhodom in jugom. Izid tega gigantskega plemenskega boja bi pa utegnil postati nemštvu usoden, ker je slovanski vzhod in jug žilavejši, plodovitejši in naravno krepkejši.

Treba je le nekoliko preštudirati razmere v obmejnih jezičnih krajih, kjer se vrši plemenski boj z največjo brezobzirnostjo. Nemški nacionalizem bi, če ne bi bil že tako zaslepljen, lahko spoznal, kakšno škodo prinaša kulturnim idealom in kako uničuje vse kulturne dobrine tudi pri Nemcih samih. Ta boj rodi nebroj neznačajnih elementov, največjo gospodarsko korupcijo, hinavski egoizem, nemoralo v vseh njenih oblikah, nemštva pa niti numerično primeroma veliko ne množi; predvsem pa je kvalitativno izkvarja. Koroška in Spodnji Štajer sta v tem oziru tipična zgleda. Nemec nastopa tu kot nositelj kulture, a dejansko se je z njo oplodil Slovenec, dočim se nemški nacionallec vedno bolj posirovlja. Nemštvo se tako s svojim šovinizmom samo ubija.

Zato bi bil skrajni čas, da nemštvo uvidi, kaj bi morala biti v Avstriji danes njegova naloga, da se država ohrani njemu samemu v največji prid. Spomni naj se svoje nekdanje velike zgodovinske misije, svojih religioznih blagovestnikov, globokoumnih filozofov in pesnikov, svojih nekdanjih sijajnih krščanskih tradicij. Tu v Avstriji naj postane glasnik ideje narodnostnega sporazuma, predvsem germanskoslovanskega, kulturne vzajemnosti teh dveh plemen, ki drug drugega izpopolnjujeta po svojih tako raznolikih naravnih krepostih in zmožnostih. Kulturna harmonija med tema dvema plemenoma bi rodila za vse človeštvo najbogatejše sadove. Nemštvo mora zato vun iz svoje narodne ozko-srčnosti, prezirljive ošabnosti, ignoriranja in omalovaževanja vsega, kar se ni spočelo v njegovem duhu in jeziku. Premagati mora v sebi tisti absolutni nacionalizem in paganizem in zopet zastaviti

pri tistih krščanskih idealih, ki jih je svojčas sredi barbarstva visoko kazalo vsemu svetu! Danes mu slovanstvo pri tem delu lahko ponudi vso bogaščino svojih talentov, svojo mehko poezijo, globoko religioznost, pa tudi svojo življenjsko svežost. In kje bi se mogel ta ideal bolje in laže udejestviti nego v Avstriji? Brezdvoma, vprašanje germanskoslovanske kulturne vzajemnosti, ki se spričo tako žalostnih dejanskih okoliščin sliši kakor indijska bajka, je najvažnejše vprašanje Avstrije, od njega je odvisna notranja moč te države in njena bodočnost. Zakaj tudi kak preobrat bodisi odzgoraj ali odzdolaj bi imel le efemeren pomen, če se ne vzgoji v avstrijskih narodih ta čut vzajemnosti, ki ima predvsem vezati nemštvo in slovanstvo, če naj vse skupaj ne razpade! Kako strašno sta si tuja v Avstriji Nemec in Slovan, ki tako tesno skupaj živita! Ali ima Avstrija še bodočnost? Da! Toda Nemec in Slovan morata postati drug drugemu enakovpravna prijatelja v znamenju univerzalne krščanske misli.

Veliki pomor XX. stoletja.

(Neomalthuzianizem.)

Spisal dr. Lambert Ehrlich, profesor bogoslovja, Celovec.

III. Obramba proti neomalthuzianizmu.

Resni sociologi raznih dežel so začeli proučavati neomalthuzianski problem ter iščejo sredstev proti tej kugi. So sociologi, ki smatrajo to zlo kot izključno fizično zlo ter kličejo samo državo na pomoč. Upajo, da bo država mogla zaježiti to kugo.

Neomalthuzianizem in država.

Radi priznamo, da ima lahko država veliko vlogo v tej zadevi in zanimivo je poslušati tozadevne predloge raznih sociologov. Dr. Bornträger je v svoji že večkrat omenjeni knjigi (str. 105—162) zbral menda vse, kar se da v tem oziru povedati. V sledečih vrstah hočemo podati vsaj najvažnejše njegove misli:

1. Predvsem naj država olajšuje in pospešuje zakonske zveze.

Pri vseh državnih službah (tudi pri vojaških) naj imajo zakonski prednost; zakonski naj uživajo višje starostne in stanarinske doklade kot ostali uradniki; isto prednost naj uživajo pri podelitvi raznih obrtnih koncesij. Samcem naj se naloži poseben davek; v Oldenburgu so menda celó obdačili vdovce, ki se ne oženijo tekom 3 let. Tudi vojaška služba naj za nje dalj traja kot za poročene; pritegnejo naj se v izdatni meri k častnim javnim službam, dobrodelnim napravam (k jerobstvu, k porotam i. t. d.). Del njihovega premoženja (gotovi odstotki) naj zapade državi, ki bi iz tega ustanovila javne dobrodelne fonde.

Zakonski stan naj uživa večjo volilno pravico.

Za državne in sploh javne uradnike naj bi bila ženitev obvezna! Francoz Lannelongue celo predlaga, da se naj vsak uradnik, ki s 25 leti še ni oženjen, odslovi.

2. Pravtako naj država nudi posebne ugodnosti mnogoštevilnim družinam, namreč:

Iste prednosti kot zakonski gledé javnih služb, obrtnih koncesij, vojaščine, volilne pravice naj bi v tem višji meri uživali očetje, čim višje je število njihovih otrok.

Nadalje naj bi se takim družinam znižali davki, in sicer v obratnem razmerju s številom otrok. Vsak tretji ali peti ali sedmi sin naj bi bil vojaščine popolnoma prost.

Občine naj bi vsakemu otroku od četrtega naprej podarile vinkulirano hranilno knjižico po 100 kron.

Francoski poslanec Messimy je predlagal, da naj dobi vsaka mati, ki ima 4 otroke, državno nagrado 500 frankov.

Uvedla naj bi se stalna doklada na število otrok (kot imamo starostno in stanarinsko doklado). Tak predlog je stavil ogrski finančni minister Teleszky (za 1 otroka 200 K, za 2 otroka 400 K, i. t. d.).

Otrokom iz mnogoštevilnih družin naj se zniža šolnina v šolah in voznina na železnicah.

Za botre naj se jim radovoljno nudijo visoke osebe, posebno tudi bogataši. V Belgiji je boter vsakemu sedmemu sinu kralj sam. L. 1905 je predsednik Zedinjenih držav Roosevelt podaril nekemu farmerju, ki je imel 12 živih otrok, 65 ha zemlje v imenu države.

Podpirajo naj se otroški vrtci, da se posebno delavskim družinam olajša breme vzgoje.

Francoza De Foville in Bertillon sta predlagala pluralni volilni sistem po številu otrok, med katere naj se štejejo tudi posinovljenci.

Mnogoštevilnim družinam se morajo posredovati primerna stanovanja.

3. Ukrepi proti razširjanju neomalthuzianskih nauk.

Pri vseh tozadevnih sodnijskih razpravah naj se izključi javnost in zaplenjajo naj se vsa tozadevna časnikarska poročila.

Posebno strogo se mora nadzorovati časnikarstvo, ki se namenoma z neomalthuzianizmom peča; inseratni del takih listov mora biti pod strogo kontrolo.

Vsej literaturi, ki razširja pod raznimi krinkami in imeni neomalthuzianske ideje med ljudstvo, se mora vžgati znamenje pornografije ter naj se s tega stališča kazensko zasleduje.

Javna predavanja, kongresi, shodi, društva, ki imajo neomalthuzianske cilje, se morajo prepovedati.

4. Ukrepi proti kupčiji s tehničnimi sredstvi za preprečenje spočetja ali za povzročitev splava.

Uvesti se mora neka vrsta monopola, tako da bi se taka sredstva dobila samo v lekarnah proti receptu zdravnika.

Sumljive trgovine se morajo od časa do časa kontrolirati, če se morda ne bavijo tudi s tako kupčijo.

Prav tako se mora potujočim trgovcem tako kupčevanje strogo prepovedati.

Vsakovrstna tozadevna reklama po prospektih, katalogih, brošurah se mora strogo kaznovati.

Uvoz takih sredstev mora stati pod najstrožjo kontrolo države.

Dopošiljanje prospektov in katalogov sme smatrati naslovljenec kot žaljenje časti ter naj naznani to državnemu pravdniku, ki naj bi ex offo tožil pošiljatelje.

5. Posebna navodila orožnikom, sodnikom in zdravnikom.

Orožniki naj nastopajo pozitivno ter naj poizvedujejo po sumljivih trgovcih, posebno krošnjarijih.

Sodnijske oblasti naj javijo vse zaradi umetne omejitve obsojene osebe upravni oblasti, da bi jih imela slednja vedno v evidenci.

Zdravniki in babice naj bodo obvezani naznaniti sodnijam sumljive umetne splave. (Avstrijski kazenski zakonik ima že tozadevni paragraf § 359.)

Okrajnim in okrožnim zdravnikom naj se naroči, da natančno revidirajo vse izkaze umrlih, če se ne skriva pod kako sumljivo diagnozo morda umeten splav.

Posebno na zdravnike naj se vpliva v njihovih strokovnih listih, na kongresih zdravnikov, v zdravniški zbornici i. t. d., da bi se postavili v bojne vrste proti neomalthuzianizmu.

6. Indirektna sredstva higijene in socialne politike.

Odločen boj proti spolnim boleznim.

Boj proti alkoholizmu.

Telesna okrepitev moške in ženske mladine s športom.

Omejitev ženskega dela po tovarnah.

Ustanovitev domov za samce, da se ne naseljujejo v družinah ter tam na razne načine lahko motijo razvoj družine.

Posebne odredbe proti begu z dežele (s parceliranjem veleposestev, razširjenjem industrije na deželo, zavarovanjem poslov).

Sploh ohranitev in okrepitev kmečkega stanu.

Premestitev vojaških garnizij na deželo (!), da bi se namreč vojaki ne pokvarili v velikih mestih.

Ustanovitev novih vseučilišč v malih mestih iz istega razloga.

Boj proti emancipaciji ženskega spola. — Žena, ki skuša postati možu enakopravna na vseh poljih, ni sposobna za zakon, ker slednji podrejuje ženo možu. Nadalje dela možu konkurencu v raznih poklicih, da je potemtakem možu vedno težje ustanoviti si lasten dom. — Tudi je ženske, ki imajo kako neodvisno službo, težje pridobiti za zakonsko življenje, ker se morajo odpovedati svoji samostojnosti. Sploh je vse moderno žensko gibanje, ki meri na takozvano emancipacijo ženskega spola, skoraj izključno gibanje samic! To se opazuje na Angleškem, na Nemškem in bržkone tudi drugod. Tudi dela to gibanje posebno na korist neomoženih žensk in vse gibanje je nekako sovražno zakonskemu življenju.

Gotovo z veseljem pozdravljamo ženske kot zdravnice, postrežnice bolnikov, učiteljice, trgovke, blagajničarke i. t. d. Toda ženske nastopajo z vso resnobo tudi že kot propovednice (seveda med protestanti in anglikani), kot orožnice, odvetnice, menda celo že kot dimnikarice! Tu mora torej biti neka meja.

Ravno v oni deželi, kjer je emancipacija ženskega spola najbolj napredovala, namreč v Severni Ameriki, je pa tudi zakonska zveza najbolj porušena in površna! Tekom deset let se je ločilo en milijon zakonov. Sodnije imajo s tem toliko opravka, da rabijo n. pr. v Denveru (Colorado) poprečno $4\frac{1}{2}$ minute za eno ločitev! Pravi ameriški rekord!

To so v kratkem najpoglavitnejše misli dr. Bornträgerja. Našaš smo si jih nekoliko bolj natančno ogledali, da čitatelj lahko razvidi, kakšen ogromni aparat bi radi uporabili v Nemčiji sociologi v boju proti neomalthuzianizmu.

Toda nikakor se ne moremo strinjati z vsemi točkami. (Vseh niti našeli nismo; Bornträger navaja več kot 100 pomočkov.) Nekateri predlogi so naravnost neizvedljivi, nekateri smešni, nekateri neuspešni, nekateri bi imeli celo nasproten učinek.

Ženitev uradnikov naj bi bila obvezna; del premoženja neozženjenih naj bi pripadal državi; posamezni otroci, kar jih je čez tri, naj bi dobivali nagrade; občine naj bi jim dajale hranilne knjižice; orožniki naj bi pozitivno poizvedovali po raznih kaznivih dejstvih; zdravniki in babice naj bi bili obvezani naznanjati s u m l j i v e slučaje, vojaške garnizije naj bi se preselile na deželo in vseučilišča v mala mesta! To so pač sredstva dvomljive vrednosti!

Preveč se hoče že posegati v svobodo posameznika in vse se hoče vkovati v paragrafe. S policijo se neomalthuzianizem da prav tako malo iztrebiti kakor ateizem! Veliko vprašanje je, če je sploh to v prvi vrsti torišče za državo! Tudi so navedena sredstva taka, da zahtevajo od države naravnost neznosne žrtve. Kaj naj vendar že država vse plača, nagradi! Na kaj naj že pazi! Polagoma bo postala babica za dojenca. To je nezdravo in neizvedljivo! Vidi se, kam pridejo one države in oni narodi, ki so zapustili Boga, ga izključili iz postavodaje in ki preganjajo njegovo sveto Cerkev. Bridko je, Boga zapustiti, ta beseda sv. pisma se prav v tem oziru dobesedno izpolnjuje nad celimi narodi in državami. Z birokratizmom se pač neomalthuzianizem ne dá odpraviti. Popolnoma napačno je, vojskovati se proti tej moderni kugi zgolj s fizičnimi sredstvi, kajti neomalthuzianizem je v prvi vrsti moralno zlo in njegove napačne premise izvirajo iz modernega brezverskega modroslovja. Na duševnem, intelektualnem in etičnem polju bo glavno torišče tega boja. Zato pa smelo trdimo, da je katoliška Cerkev prvič poklicana izreči svojo sodbo o neomalthuzianizmu in nadalje homo drugič skušali dokazati, da se ona, in sicer edina resno in uspešno vojskuje proti neomalthuzianizmu.

Neomalthuzianizem in Cerkev.

Predvsem je treba povdarjati, da je od nekdanj globoko versko čustvo varovalo narode, da niso zapadli neomalthuzianizmu. Skoraj vsa verstva so čuvala več ali manj svetost zakona in so progla-

šala zakonsko rodovitost kot posebni božji blagoslov. Tako je bilo pri Japoncih in Kitajcih, ki se imajo zahvaliti za veliko število otrok konfucianizmu, tako pri Rimljanih in Grkih, tako pri judih. Posebno pri judih so smatrali vse žene, ki niso imele zaroda, kot kaznovane od Boga in vsaka judovska žena si je štela v največjo čast, če je bila rodovitna. Nerodovitne žene so hodile v tempelj molit, da jim Bog podari rodovitost.

Šele tedaj, ko so se narodi izneverili starim svojim verskim tradicijam, so začeli propadati vsled praktičnega malthuzianizma, ki je bil vedno plod neke bolestne hiperkulture. Najvišja, najidealnejša moralna načela je pač brezdvomno postavila v tem vprašanju katoliška Cerkev. Ta načela so radikalna in ne dopuščajo nobenega kompromisa. Danes, ko živimo v okuženem ozračju neomalthuzianizma, je posebno potrebno, da vdihavamo spet osvežujoči zrak katoliške morale in zato hočemo povzeti tu na kratko njena glavna načela. Po naziranju katoliške Cerkve je bil zakon postavljen od Boga samega v paradizu, in sicer se to izraža v besedah, ki jih je izrekel Adam, od Boga navdahnjen: To je sedaj kost iz mojih kosti in meso iz mojega mesa... Zaraditega bo zapustil človek očeta in mater in se držal svoje žene in bode ta dva v enem mesu (Gen. 2, 23. 24.). Zgled za zakon je mišična zveza Kristusa s Cerkvijo, kot to opisuje sv. Pavel (Efež. 5. 22—23): »Mož je ženi glava, kakor je tudi Kristus glava Cerkvi«. Iz tega izvira enotnost in nerazdružljivost zakona in njegova svetost: Kar je Bog združil, tega naj človek ne razdruži (Mat. 19, 6). Zakon je torej nekaj božjega! Kako neizmerno vzvišeno je to naziranje zakona nad modernim naziranjem neomalthuzianskih kulturonoscev, ki vidijo v zakonu napravo za spolno uživanje brez odgovornosti!

Vsak zakon je nadalje pogodba, po koji dobita mož in žena oblast eden nad telesom drugega, edino-le v namen, da rodita otroke, in Cerkev pripozna le one zakone kot veljavne, kjer ni zadržka nezmožnosti. Zaradi neizmerne važnosti zakona za cerkev in državo je po naziranju katoliške Cerkve Kristus povzdignil zakonsko zvezo v zakrament, in sicer tako, da je vsaka veljavna zakonska zveza med kristjani že eo ipso zakrament. S tem je zakonskim zagotovljena posebna stanovska milost, ki naj jih podpira v izpolnjevanju težkih dolžnosti. Na to milost pač neomalthuzianizem ne more računati, ker priporoča dejanja, ki naj preprečijo ravno tisti namen, ki edini daje zakonski zvezi zmisel in

veljavo. V načelnem nasprotju proti neomalthuzianizmu uči katoliška Cerkev, da so zakoni neveljavni, ki se sklenejo pod pogojem, da ne sme biti otrok, ali se hoče potem to doseči po preprečenju spočetja ali po umetnem splavu. Celó oni zakoni, ki se sklenejo pod pogojem, da ne sme biti več kot gotovo število otrok, so neveljavni, če sta s tem nameravala zakonska izključiti nadaljnjo obveznost, posluževati se zakona le v soglasju s prvim smotrom v svrhu zaroda. Dosledno obsoja katoliška Cerkev najstrožje preprečenje spočetja z onanizmom in uničenje zaroda z umetnim splavom.

Prvo imenuje »intrinsicè malum« (S. Officium 19. apr. 1853) et jure naturali prohibitum (S. Officium 21. maji 1851) ter se sklicuje na sv. pismo, ki označuje to kot »res detestabilis« (Gen. 38. 9. 10) in spovednik sme dati odvezo takim, ki se tega greha obtožijo, samo pod pogojem, da obljubijo to v bodočnosti brezpogojno opuščati.

V drugem slučaju¹ je Cerkev še bolj stroga in neizprosna. Namenoma in naravnost povzročiti splav, ni dovoljeno pod nobenim pogojem in Cerkev ne obsoja tega samo kot smrtni protinaravni greh, ampak kaznuje tako dejanje celo z izobčenjem iz Cerkve, tako da imajo samo škofje pravico, odvezati od te cerkvene kazni. Papež Inocens XI. je obsodil in zavrgel teorijo, da sme dekle povzročiti splav, če bi jo tudi sicer oče ubil ali bi prišla ob dobro ime, in kongregacija s. Officii je dne 19. avg. 1889 izjavila, da ni dovoljena katerakoli kirurški operacija, ki bi naravnost umorila zarod.

Samo taka zdravila smejo zdravniki dajati materam, ki merijo v prvi vrsti na to, da ozdravijo mater kake druge bolezni in samo per accidens povzročijo splav. Toda naravnost nameravana povzročitev splava ni pod nobenim pogojem dovoljena, ako je tudi življenje matere v nevarnosti! S tem je obsojena tudi praksa sicer razmeroma še idealnih zdravnikov, ki smatrajo smrtno nevarnost matere kot zadosten razlog za umetni splav. Kaj naj šele pravimo o vseh onih trivialnih, ničevih razlogih, ki jih navajajo neomalthuzianci za zadostne!

Iz takih načel spoznamo, kako brezprimerno visoko ceni katoliška Cerkev zakon, in kako varuje telesni plod že pred rojstvom.

¹ Müller, Theologia moralis, lib. II. str. 398 sq.

Sem spada tudi naziranje katoliške morale o seksualnem vprašanju sploh! Cerkev dovoljuje spolno uživanje edino le in izključno v zakonu, ki ga pa varuje s svetostjo zakramenta in kjer mu nalaga silno odgovornost, ker ga podreja samo enemu smotru, zarodu, tako da smatrajo katoliški moralisti vse, kar je zoper ta smoter, za smrtni greh! Tudi že misli in želje kvalificirajo tako.

Nadalje Cerkev uči, da je popolna vzdržnost z božjo milostjo mogoča, da, ona jo celo nasvetuje in zapoveduje. Ona vzgaja v svojem okrilju na 100.000 popolnih vzdržnikov moškega in ženskega spola v duhovniškem stanu in v samostanih ter teoretično in praktično osramočuje neomalthuzianske preroke à la dr. Rohleder, ki je n. pr. na 4. mednarodnem kongresu za neomalthuzianizem 1911 v Dresdenu izjavil, da se spolni nagon ne da zatreti ter da je to fiziološka potreba kakor lakota in žeja in da je spolna zdržnost nemogoča.¹ Enako se izraža drugod, ko pravi: Spolno uživanje . . . je naravna potreba . . . Vsak človek mora časih ustreči . . . spolnemu nagonu! Tisti, ki je drugega mnenja, je ali čuden svetnik in prenapetnež — ali hinavec ali — bebec! Zdaj se pa lahko vsi duhovniki, redovniki, nune in povrh še pošteni samci in device uvrstijo, kamor jim drago.

Vsi smo ali čudni svetniki in prenapetneži ali hinavci ali bebc. Tu je pač jasno kot beli dan, da je tem učenjakom psihologija katoliškega duhovnika ali redovnika popolna uganka.

In kakor je bila premisa, tako je zaključek: Kaj izvaja dr. Rohleder iz tega? »Kot zdravniki ne moremo obsojati svoje klientele na zdržnost do poznega zakona, oziroma onih, ki ne marajo stopiti v zakon, za celo življenje, in tako nam ne preostaja drugega kakor neomalthuzianizem, to je fakultativna neplodnost.«²

Z eno besedo, ljudem naj se omogoči poljubno spolno uživanje, toda obvarujejo naj se obenem naravnih posledic spolnega občevanja.

Katoliška Cerkev je pa skušala z vso resnobo uveljaviti svoja stroga načela ter je polagoma iztrebila protinaravne navade poganov popolnoma s sveta.

Da je praktično uveljavila svoja načela, se je Cerkev posluževala raznih sredstev. Pouk pred zakonom mora se ozirati na

¹ Dr. Bornträger, O. c. str. 121.

² Dr. Bornträger, O. c. 128.

to tako važno točko. V obvezni spovedi ima katoliška Cerkev izvrstno kontrolo nad vernimi katoličani in tudi uspešno sredstvo, da zabranjuje neomalthuzianizem.

Spoved in katoliške misijone slavijo sociologi-lajiki kot eno najuspešnejših sredstev proti pogubnemu neomalthuzianizmu! To je pač nepričakovana apologija za specifično-katoliške odredbe! Dr. Bornträger, kakor kaže njegova knjiga, protestant, priporoča državi, naj podpira¹ iz javnih sredstev katoliške misijone. Do tega so ga privedle izkušnje raznih zdravnikov. Zdravnik Berger v Krefeldu je opazil, da je n. pr. v Anrathu, Osterathu, Urdingenu, Krefeldu nakrat naraslo število otrok in da se je število umetnih splavov izdatno znižalo. Isto so opazili drugi zdravniki. In vzrok te prikazni? Katoliški misijoni, ki z individualnim poukom za razne stanove posegajo tako globoko v praktično življenje.

Protestanti žalibog nimajo nič podobnega in so s tem, da so odpravili spoved, misijone itd., sami dali najboljše orožje iz rok.

Pa tudi z drugega stališča ima katoliška Cerkev boljšo perspektivo v bodočnost.

Neomalthuzianizem gre v klasje posebno tam, kjer so mu darvinizem, naturalizem, racionalizem, »napredek«, nova etika itd. pripravili pot. Tem raznim blodnjam postavlja edino katoliška Cerkev jasen, pozitiven modroslovni sestav nasproti; protestanti od samih filozofičnih sistemov, ki drug drugega pobijajo, ne vedo več ne kod ne kam! Tudi njihova dogmatična stavba je zgrajena na pesek in ravno protestantovski bogoslovci jo podirajo sami kos za kosom. Nadalje nimajo celibata, in to ravno nasproti malthuzianizmu bridko čutijo, ker ne morejo z oficelnimi zgledi dokazati možnosti spolne zdržnosti. Ko so se pastorji na vestfalski provincialni sinodi l. 1911. pečali z neomalthuzianizmom ter sklenili ostro resolucijo proti omejitvi števila otrok od strani staršev, jim je dalo socialistično glasilo »Düsseldorfer-Volkszeitung« z dne 11. novembra 1911 sledeči pouk: »Nam ni jasno, kako si morejo gospodje pastorji evangeljske cerkve lastiti pravico, obravnavati na provincialni sinodi tako vprašanje, ki se vendar ne da rešiti z bogoslovnega, ampak zgolj s socialnega in zdravstvenega stališča! Mi smo mnenja, da jih take zadeve popolnoma nič ne brigajo. Ako že hočejo gospodje župniki

¹ Dr. Bornträger, O. c. 163, 164.

nastopiti proti omejitvi števila otrok, jim svetujemo, da pometajo pred lastnim pragom ter tam uveljavijo svoje dobre nasvete. Ti gospodje prakticirajo ravno isto, in sicer v prvi vrsti radi zložnosti; vzgoja otrok jim je breme. Seveda pri mnogih plesih, soarejah, gledaliških predstavah, ki so v teh krogih v navadi, bi bil porod prav neljub dogodek. Delavstvo ima pač druge nagibe, da omejuje število otrok. Otroci pomenijo tu eksistenčno vprašanje cele družine . . .«

Krogi, ki morajo prenašati take očitke, pač niso sposobni, da bi obvarovali narod neomalthuzianizma.

Statistika zadnjih desetletij dokazuje resnico naših izvajanj. Žalibog so razne države delale katoliški Cerkvi razne zapreke, tako da ni mogla vršiti svoje misije v polnem obsegu. Tam pa, kjer ima vpliv, se čutijo njene blagodejne posledice tudi na tem polju. Kot vse kaže, bo bodočnost pokazala odporno silo katoliških narodov še v bolj jasni luči kot prefeklost; kajti neomalthuzianizem se bo šele v bodočnosti razpasel v vsej moči in na vse strani.

Verolzpoved in narodnost varuha.

Dr. Martin Malnerič, Dunaj.

Otroško varstvo in mladinska oskrba sta postali važna naloga sedanje družbe. Država, dežele, občine, a tudi zasebne organizacije si prizadevajo, skrbeti za osirotele otroke in zanemarjeno mladino. Skrb za otroke in mladino je postala dolžnost javnosti, ker današnja družba ni več tako enostavna, kot je bila tedaj, ko je bila vzgoja še osredotočena v močni, zdravi rodbini. Morda so poleg političnih največ krive gospodarske razmere, da je oslabela prejšnja moč rodbinskega življenja.

Na važnost vzgoje zanemarjene mladine je zlasti opozoril družbo mladostni zločinec. Proučavanje vzrokov zločina in psihologije zločinca ni rodilo samo milejših nazorov glede odmere kazni, marveč bistveno izpremembo nazorov o prištevanju v krivdo in opravičenosti kazni nasproti mladim zločincem, tako da se je glede njih začela kazen umikati vzgoji.

Tako govore že o mladinskem kazenskem pravu, da, o »mladinskem pravu« (Jugendrecht) sploh, ki naj menda obsega vse nprave, ki se tikajo mladine in vsa javno- kakor tudi zasebno-

pravna razmerja, v katerih se lahko nahajajo maloletne osebe, tako da bi spadalo v mladinsko pravo tudi pravo varuštva. Bolj poznan pa je pojem prava otroškega varstva in mladinske oskrbe.

Otroško varstvo (pravo otroškega varstva) so, kakor pravi dr. F. Hueber, »nove odredbe in odloki pravosodnega ministrstva, sploh udeještvovanje določb, ki omejujejo rodbinsko pravo staršev in (udeještvovanje) nadvaruške oblasti države. Otroško varstvo se opira izvečine na zasebno pravo in obstoji v tem, da sme država v korist otroka, kaznujoč in pomagajoč, poseči vmes tudi proti volji zakonitih zastopnikov. S tem je dana tudi definicija mladinske oskrbe; ta obsega vse naprave, ki nadomeščajo rodbinsko oskrbo.«¹ Podobno, a oprezneje pravi dr. H. Reicher: »Pod mladinsko oskrbo razumevamo zakone in naprave, ki so določene, udeještovati pravico otroka do oskrbovanja in vzgoje, da se odpomore nedostatnosti rodbine v tem oziru.«² Definicija otroškega varstva in mladinske oskrbe je važna tudi za vprašanje varuštva. Skoro je težko določiti, če prišteva Reicher varuštvo k napravam mladinske oskrbe, ali ne, kajti na eni strani nadomešča po njegovem mnenju mladinska oskrba — tudi varuštveno oblast, na drugi strani pa smatra varuha takorekoč (»gleichsam«) samo za »izvršilen organ varuštvenega sodišča.«³ Pomen teh definicij uvidimo natančneje pozneje.⁴

Sedanja teorija zasebnega prava ne pozna pojma »mladinskega prava«; starost (mladost) ji je le pravna lastnost, ki vpliva na sposobnost za pravno poslovanje, ni pa »mladina« (še manj seveda »mladost«) subjekt posebnih zasebnih pravic. — Sistem zasebnega prava v zmislu sedanje teorije je sistem pravnih naprav (institutov) na podlagi sistema pravnih odnosov, dočim je še sistem našega občn. državljskega zakonika⁵ sistem

¹ Kinderschutz u. Jugendfürsorge in Österreich, Wien, Schulbücher-verlag 1911, str. 2.

² Die Fürsorge für die verwahrloste Jugend. Wien 1908. III. del. I. zv. str. 34.

³ Istotam, II. del. str. 38.

⁴ Teorija smatra v zmislu nemškega prava — tudi očeta za varuha; morda služi to pojmovanje očetovske oblasti bolj »nadvaruški oblasti« države, kot pa pravilnemu presojanju razmerja med starši in otroki?

⁵ O tej priliki naj popravim tiskovni pogrešek, ki se je vrnil v razpravo »Nove smeri v pravni vedi« (Čas 1914, zv. I.). Tam na str. 51., v 3. vrsti odspodaj mora biti »§ 7. našega občnega državljskega zakonika« (Allg. bürgerl. Gesetzbuch) ne, kakor je tiskano, državnega zakonika (kar bi bilo »Reichsgesetzblatt«).

subjektivnih zasebnih pravic, h katerim prišteva zakon tudi »osebne pravice iz lastnosti starosti« (§ 21.).

Večina teoretikov odreka sistemu subjektivnih pravic opravičenost in zahteva sistem pravnih odnosov in pravnih naprav. Tako pravi Unger: »Sistem prava je tedaj sistem pravnih odnosov in pravnih stavkov, ki izvirajo iz njih.« (System des Österr. allg. Privatrechtes, III. izd., I. zv., str. 211.) Pravni odnosi določajo v zmislu te teorije pravne stavke kakor tudi konkretna subjektivna prava (istotam); pravna razmerja so, kakor meni Unger, vzrok subjektivnih pravic. Zato bi morali tudi »osebnim pravicam iz lastnosti starosti« poiskati pravna razmerja, iz katerih izvirajo.

Na sistematiko zasebnega prava vplivajo pravno - modroslovnii nazori, česar ne utegnemo tu razmotrivati.

Naš državljanski zakonik pozna pravice, »ki se nanašajo na osebne lastnosti in razmerja« (nadpis prvega poglavja prvega dela). Natančneje se glasi v § 15.: »Osebna prava se nanašajo deloma na osebne lastnosti in razmerja; deloma temelje v rodbinskem razmerju.«

Med osebna prava, ki temelje v rodbinskem razmerju, je šteti tudi razmerje med varuhom in varovancem.¹ Natančneje določa zakon ta osebna prava v § 21. kot posebna osebna prava »iz lastnosti starosti«.

Teorija ne pozna posebnih osebnih pravic »iz lastnosti starosti«, marveč smatra to posebno varstvo mladoletnih oseb za praven položaj. Zgodovinska šola ni hotela pripoznati niti rodbinskih prav, marveč priznava le rodbinska pravna razmerja.²

Pojem »mladinskega prava« ni sistematičen, ker ni utemeljen niti v sistemu subjektivnih pravic, niti v sistemu pravnih naprav; utemeljen pa je v obč. drž. zak. pojem posebnega varstva mladoletnih oseb, kateremu služi tudi pravna naprava varuštva; samó v tem zmislu bi bil opravičen pojem »mladinskega prava«.

Varuštvo je v sedanjem pravu velikega pomena za vzgojo maloletnih oseb, v prvi vrsti sirot. Zato hočemo obrazložiti pojem in meje varuštva, pojasniti odnos varuha do varovanca glede vzgoje, pregledati pravne določbe glede veroizpovedi in

¹ Zeiller, Commentar über das allg. bürgerl. Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der österr. Monarchie. Wien u. Triest 1811, I. zv., str. 99.

² Krainz, I. § 27.

narodnosti varuha in varovanca, kakor splošno določbe o verski vzgoji otrok, naposled se ozremo na tozadevne najvažnejše momente v zgodovini varuštva.

Izmed pravnih virov je v prvi vrsti vpoštevati občni državljanski zakonik; ostale vire navedemo na mestih, kamor spadajo. Čeprav je varuštvo normirano v o. d. z. (nekaj javno-pravnih določb se nahaja tudi v drugih zakonih), niso vse določbe o. d. z. zasebno-pravnega značaja; saj smatrajo nekateri (tako M. Schuster¹) varuštvo celo za »politično javno službo«. Tudi s stališča sodišča ni isti posel, utemeljevati rzsodbe ali n. pr. presojeti pravilnost menic, kakor je voditi ali nadzirati vzgojo otrok.² Tudi ni načelno vprašanje, ali je sodišče najbolj poklicano, skrbeti za osebne zadeve varovancev, še definitivno rešeno. Tako izražata med drugimi svoje pomisleke tudi D e r n b u r g, ki želi, da se pritegnejo v svrhu oskrbovanja osebnih razmer varovanca občinski organi, »ker izkušnja uči, da so sodišča v tem oziru malo sposobna«.³ R. Schuster pl. Bonnot pa meni, da se ne da tajiti, da ne spada skrb za osebne razmere varovanca prav v delokrog sodišč (Commentar z. Ges. über das Verfahren außer Streitsachen 4. izd. str. 7. v op.). Da, celo o napravi varuštva sami, v kolikor zadeva osebne razmere varovanca, bi lahko nastali pomisleki, ako primerjamo naše varuštvo n. pr. z varuštvom angleškega prava. Varuštvo angleškega prava je tako »slabo razvito«, da imenuje sodišče varuha le, če ima varovanec kaj premoženja. (K. W e r t h e i m, Wörterb. des engl. Rechts, Berlin 1899; članek »guardian«.)

V Avstriji ni merodajno premoženje varovanca za to, da dobi varovanec varuha; dejanskega pomena je okolnost, da varovanec nima premoženja, največ ravno glede takozvanega sodnijskega (sodnega) varuštva, ali bolje: sodnega odbiranja za varuha, ki nastopi, ako ni imenoval oče varuha v svoji poslednji volji in ako tudi ni »zakonitih« varuhov izmed varovančevih sorodnikov, kar se oboje redno dogaja ravno ubogim sirotam, tako

¹ Über den Begriff der Vormundschaft und Curatel, v V. A. Wagnerjevi Zeitschrift für österr. Rechtsgelehrsamkeit u. polit. Gesetzkunde, 1828, I. zv., na str. 139–140.

² Zato ni pravilno iskati v nekaterih delih zasebnega prava s posebnim značajem metodološke teorije (kakor dela približno Rumpf) za druge, povsem drugačne dele.

³ Das Vormundschaftsrecht d. preuß. Monarchie, 2. izd. Berlin 1876, stran 72.

da je od sodišča odbrani varuh navadno »varuh ubogih«.¹ Tako posega varuško vprašanje obenem v ubožnostno vprašanje,² ki ga javna oblast morda lažje reši, kot pa vprašanje osebne vzgoje. Pretirano je tedaj, ako pravi Hueber, da je nastal naš obč. drž. zak. v času, »ko so polagali glavno vrednost na življenje in vzgojo otroka v rodbini«, in da ni dvomiti, »da se sedaj pripravljaja razpad rodbinskega življenja«, in da je samo »zvišana skrb države zmožna, zadržati škodujoči vpliv roditeljske hiše varovanca in njegovih svojcev« (n. n. m. str. 5). S tega pretiranega stališča, ki spominja na državni absolutizem, definira Hueber zgoraj navedeni pojem otroškega varstva in mladinske oskrbe (kot omejitve oblasti rodbine). Ni dvoma, da je še vedno »polagati glavno vrednost na življenje in vzgojo otroka v rodbini«! Ali naj en uradnik vodi vzgojo vseh otrok celega okraja?

Včasih so smatrali rodbino za organizem, ker je morda govorjeno samo v podobi, kar pa vendarle dobro poudarja skupne vezi med člani rodbine. Seveda, državni absolutizem se bo tudi tu ravnal po geslu: »divide et impera«! —

Da so vplivali na naš obč. drž. zakonik nazori »prosvetljenega absolutizma«, bodemo pokazali pozneje. Vendar smatra še o. d. z. družino (rodbino) v nekaterih ozirih za družbo.³

* * *

Zakon ščiti mladoletne osebe; temu varstvu služi tudi oblast staršev; nje posebno stran tvori očetovska oblast, kateri je podobna oblast varuha.

Vsled očetovske oblasti je otrok podrejen očetu, enako tudi varovanec svojemu varuhu.

Zgodovinski razvoj varuštva, kakor tudi varuštveni sistemi različnih narodov zahtevajo, da uvrstimo pravo varuštva med rodbinska prava. Pojem in meje varuške oblasti določenega varuštvenega sistema se ravnajo po pojmu in mejah očetovske (roditeljske) oblasti istega sistema.

¹ Prim. A. Bloch, Der richterliche Vormund. Ein Beitrag zum Kapitel »Kinderschutz«, v Allg. österr. Gerichtszeitung, 1900, zlasti na str. 53 in 61.

² Kar vpliva celo na poravnave (vsled žaljenja časti) pri kazenskih sodiščih.

³ V § 849., kar pa smatrajo za popolnoma zgrešeno. — Zeiller pravi, da tvorijo starši in otroci, kar se tiče vzgoje, družbo, ki traja od časa, ko postane otrok razumen, do dobe, ko je popolnoma razvit (I. str. 376).

Na kratko označuje Zeiller stališče varuha v nekaterih sistemih: »V starem rimskem pravu je bilo varuštvo skoro samo pravica varuha, ... v francoskem je izvečine zadeva rodbine, ... v pruskem in avstrijskem zakonu pa javna zadeva«. ¹

Krainz prišteva pravo varuha k rodbinskim pravom; ² obenem smatra varuha za substituta sodišča kot nadvarstvene oblasti.

Sedaj pa pravi Ehrenzweig, da se ne dá vzdržati mnenje, da bi bil varuh samo substitut sodišča in da bi bila država zastopnik varovanca. ³

V zmislu starega nemškega prava smatrajo očetovsko oblast za neko vrsto varuštva. Hišni gospodar germanskega prava je izvrševal enako varstvo (mundium) nad ženo, otroki in družino; oče in mati sta pa imela nad otroki skupno roditeljsko oblast. Tudi slovansko ⁴ pravo poudarja skupno roditeljsko oblast, kar je važno za slučaj očetove smrti, ker ohrani mati svojo oblast, ali vsaj več pravic, kakor jih ima mati v rimskem pravu, kjer je oblast očeta veliko večja; saj je imel rimski rodbinski oče v starih časih celó oblast nad življenjem svojih otrok.

Avstrijsko pravo se opira na nemško in rimsko, tako da je varuhova oblast v nekaterih ozirih bolj podobna varstvu roditeljev (očetovski oblasti) nemškega, v drugih pa bližja očetovski oblasti rimskega prava; najbrž pod vplivom rimskega prava je določba, da more imenovati samo oče ⁵ varuha v svoji poslednji volji.

Tu nas zanima vprašanje, kakšno oblast (oziroma kakšne pravice in dolžnosti) ima varuh gledé vzgoje varovanca. Zakon določa, da ima varuh »enako očeta dolžnost in pravico, skrbeti za vzgojo maloletnika« (§ 216. o. d. z.). Ker pa ne vežejo varuha z varovancem tako tesne vezi kot očeta z otroki (zlasti če ni niti sorodnik varovanca), je razumljivo, da ne more biti njegova oblast tako obsežna kot očetova, tako da varuh le vodi in nadzira vzgojo varovanca, ki ga osebno vzgaja mati (§ 218. o. d. z.).

¹ I. na str. 409. v op.

² System des österr. allg. Privatr. I § 27 prejšnjih izdaj.

³ Istotam, 5. izd. I. str. 311.

⁴ N. pr. rusko, svod zakonov, t. X. č. I., zakonü graždanskije, 164 sl.

⁵ V slovanskem pravu določi otrokom varuha tudi lahko mati. Tako tudi v angleškem in sedanjem nemškem pravu. — Isto je veljalo pred o. d. z. tudi na Kranjskem in Štajerskem.

Zakon zahteva, da mora biti vzgoja otrok verska. »Starši so sploh dolžni, vzgajati svoje zakonske otroke, to je skrbeti za njihovo življenje in zdravje, ustvariti jim pristojni (primerni) žitek, razvijati njihove telesne in duševne zmožnosti in položiti s poukom v veri in koristnih znanjih temelj njihovemu bodočemu blagostanju« (§ 139. o. d. z.). Pojem vzgoje razlaga Zeiller tako: »Skupne dolžnosti in pravice staršev izrazimo lahko z mnogo obsegajočo besedo vzgoja (ki jo redko v polnem obsegu čutijo in še redkeje v polnem obsegu izpolnjujejo). Ta obsega v zmyslu pojma, razloženega v paragrafu, fizično, nravno, versko in (na dosego koristnih smotrov namerjeno) tehnično vzgojo in je postala, zlasti vsled hvalevrednega prizadevanja naših novejših nemških šolnikov, kot je znano, posebna veda, katero morajo poznati sodniki ali pravniki, če hočejo pravično in primerno izravnanati ali odločiti tozadevne spore.«¹

Zeiller smatra tedaj te dolžnosti staršev za dolžnosti pravnega značaja, dočim meni n. pr. Unger (in večina pravnikov historične šole), da vsebina dolžnosti med možem in ženo, med starši in otroki, ne spada v pravo, marveč v etiko.² S stališča pozitivnega zakona ni pritrđiti Ungerju. — V prejšnjih dobah so smatrali vzgojo za predmet naravnega prava (Rimljani, Izidor Seviljski, Gracijan).

Večina pravnikov smatra dolžnost staršev, versko vzgajati otroke, za pravno dolžnost. Tako tudi Hussarek.³

Ker ne dela zakon izjeme, so dolžni tudi starši brez veroizpovedi, versko vzgajati svoje otroke. »Vera« v pravnem pomenu pa ne more biti sama vera v srcu, ampak vera, ki se sme izvrševati na zunaj, tedaj konkretna, od države priznana veroizpoved. Zato mora biti verska vzgoja v priznani veroizpovedi.

Tudi varuh mora vzgajati mladoletnika v priznani veroizpovedi. Vsled te njegove dolžnosti nastanejo nekatera vprašanja o njegovih lastnostih, ki so potrebne, da je sposoben biti za varuha, med čigar bistvene naloge spada skrb za versko vzgojo varovanca. Glavno tozadevno vprašanje je, da li mora biti

¹ N. n. m. v razlagi § 139.

² System des österr. allg. Privatrechts, I. zv. na str. 216—217, 225 op. 40, 510 op. 17, 3. izd. l. 1868.

³ V svoji razpravi o verski vzgoji otrok po avstrijskem pravu, v Ztschft für das Privat- u. öff. Recht der Gegenwart, zv. XXIII., str. 601 sl.

varuh iste veroizpovedi, kot je njegov varovanec? Odgovor na to vprašanje poiščemo pozneje; rešiti hočemo pa takoj vprašanje, ali sme varuh izpremeniti varovancu veroizpoved in vprašanje, sme li biti varuh brezbožec.

Varuh ne sme varovancu izpremeniti veroizpovedi, ker ne sme tega storiti niti preživeči zakonski.¹

Grünwald si je zastavil vprašanje: ali more biti brezbožec varuh?² Na to vprašanje odgovarja Grünwald, da zahteva o. d. z. (§ 205.), da varuh slovesno obljubi, da bo navajal varovanca k strahu božjemu, česar brezbožec ne more resno obljubiti; razen oseb, katerim zakon ne nalaga te dolžnosti, so po Grünwaldovem mnenju brezbožci izključeni od varuštva.

Kdo je »brezbožec« v pravnem pomenu, tega Grünwald ne pové. Ta pojem je gotovo zelo nepraktičen; sodišče bi se težko moglo odločiti, trditi o kom, da je brezbožec, ker bi bilo to očitanje v gotovih razmerah celó razžaljivo, kajti vsebovalo bi to očitanje očitane nenravnih lastnosti. Pač pa mora sodišče vpoštevati, če je bila oseba, katero hoče odbrati za varuha, obsojena vsled verskih deliktov, ker bi takšna oseba ne bila sposobna za varuštvo.

Tudi ni pravilen razlog, vsled katerega smatra Grünwald brezbožce za nesposobne, biti za varuha, ker bi sicer morali izključiti »brezbožce« tudi od pričevanja, za katero se zahteva verska prisega.

Oseb brez veroizpovedi zakon sicer izrecno ne smatra za nesposobne, biti za varuha, vendar je jasno, da takšne osebe ne morejo vzgajati varovanca v priznani veroizpovedi.

Naposled nam je rešiti vprašanje, da-li mora biti varuh iste veroizpovedi, katere je varovanec. Zakon tega ne zahteva, ampak samo določa, da mora biti varuh sposoben³ in da ne more biti varuh, o komur ni pričakovati, da bo varovanca pristojno (stanu primerno) vzgajal.⁴ Razlika v veri tedaj ni vzrok nesposobnosti, razen ako bi ne bilo vsled te razlike pričakovati primerne vzgoje varovanca.

¹ Med 7. in 14. l. je sploh nedovoljeno, izpremeniti versko vzgojo otroka.

² V Ztscht für Notariat u. freiwillige Gerichtsbarkeit, 1882, str. 340—341.

³ §§ 199. in 254. o. d. z.

⁴ § 191. o. d. z. izključuje osebe, »von denen eine anständige Erziehung des Waisen ... nicht zu erwarten ist«; izrazu »anständig« odgovarja bolj naš izraz »primeren«, kot pa »dostojen«.

Izmed starejših razlagateljev avstr. obč. drž. zak. pravi Nippel, da je razlika v veri v toliko razlog nesposobnosti, da ne more biti nekristjan varuh kristjanski siroti, češ da je hotel zakonodajalec s tem, da je prepovedal zakon med kristjani in nekristjani (§ 64. o. d. z.) in izključil nekristjane od pričevanja pri poslednji volji kristjana (§ 593. o. d. z., ki pa več ne velja), jasno pokazati, da ne dovoli ožjega pravnega odnosa med kristjani in nekristjani; tudi ni pričakovati, meni Nippel, da bo takšen varuh izpolnoval svoje dolžnosti glede verske vzgoje varovanca.

Sedaj pa vlada občno mnenje, da razlika v veri ni v avstr. zakonu razlog nesposobnosti (z zgoraj navedeno omejitvijo),¹ kar se strinja tudi z mnenjem redaktorjev obč. drž. zakonika.

Zakon tedaj ne izključuje, da prevzame n. pr. nemški ali pa italijanski jud varuštvo nad katoliško slovensko siroto, ker ni tudi razlika v narodnosti razlog nesposobnosti. V verskem in narodnem oziru tedaj ne posveča zakon posebne pozornosti »osebnosti«
otroka.

Pač odreja dekret naučne dvorne komisije z dne 24. aprila 1830, da se ne smejo dati katoliški otroci na hrano, stanovanje in v pouk k nekatolikom in da se sploh ne sme prepustiti in zaupati vzgoja katolika nekatoliku; toda temu dekretu ne priznavajo več veljave, menda ker določa čl. 14. drž. osnovnega zakona z dne 21. decembra 1867, št. 142 d. z., da je uživanje državljanskih in političnih pravic neodvisno od veroizpovedi.²

V zmislu zakona je morda razlika v veri tolikega negativnega pomena, da ne sme varuh davati varovancu, ako je druge veroizpovedi, verskega pouka.

Omeniti je končno še odredbo pravosodnega ministrstva z dne 16. januarja 1902, odredbeni list št. 4, ki nalaga sodiščem, obračati pozornost na to, da izkoristijo skupne verske, stanovske in gospodarske ter interese poklica v prid varstva oskrbovancev in njihove vzgoje.³

Izmed zakonikov drugih držav določa § 1779. nemškega državljanskega zakonika: »Ist die Vormundschaft nicht einem nach

¹ F. J. Z. Nippel: Darstellung der Rechte und Pflichten der Vormünder, Curatoren, Vormundschaft- u. Kuratelsbehörden, Linz 1825. § 48. na str. 30.

² Cl. 16. zakona z dne 25. maja 1868, d. z. št. 49, razveljavlja vse prejšnje zakone, ki se tičejo javne oskrbe.

³ Hueber, n. n. m. str. 82.

§ 1776 Berufenen übertragen, so hat das Vormundschaftsgericht nach Anhörung des Gemeindewaisenrates den Vormund auszuwählen.

Das Vormundschaftsgericht soll eine Person auswählen, die nach ihren persönlichen Verhältnissen und ihrer Vermögenslage sowie nach den sonstigen Umständen zur Führung der Vormundschaft geeignet ist. Bei der Auswahl ist auf das religiöse Bekenntniß des Mündels Rücksicht zu nehmen. Verwandte und Verschwägerte des Mündels sind zunächst zu berücksichtigen.«

§ 1801. pa določa: »Die Sorge für die religiöse Erziehung des Mündels kann dem Vormunde von dem Vormundschaftsgerichte entzogen werden, wenn der Vormund nicht dem Bekenntniß angehört, in dem der Mündel zu erziehen ist.«

Nemško varuštveno sodišče posluša tedaj najprej predlog posebnega občinskega sirotskega sveta, se ozira na razne razmere (torej tudi veroizpoved in narodnost), poudarja posebe obzir na enakost veroizpovedi, kakor je to že določal pruski varuštveni red z dne 5. julija 1879 (§ 19. odst. 2.), se ozira poleg sorodnikov tudi na osebe, ki so z varovancem v svaštvu in odreja, da sodišče varuha z drugo veroizpovedjo lahko odstavi.¹

V posameznih slučajih (ako to odredi oče ali mati, ali sorodnik, ali oseba, ki je z varovancem v svaštvu, če nista v zadnjih slučajih to izključila oče ali mati) nadzira in vodi vzgojo varovanca rodbinski svet (§§ 1858—1859).

Na Francoskem je varuštvo zadeva rodbine. Ako ne prevzame varuštva oče (v avstr. pravu ohrani oče po smrti matere očetovsko oblast, v franc. pa postane varuh) ali mati, dalje, ako nista oče ali mati odbrala varuha, ali ako ni varuha izmed varovančevih prednikov (ascendentov), prevzame nadzorstvo in vodstvo varuštva v ta namen sklicani rodbinski svet, conseil de famille (code civil, art. 405 sl.).

Srbski zakon o starateljstvu iz l. 1872 odreja, da ne morejo biti »staratelji ili spomoćni staratelji« ... »hrišćani ne-hrišćanima i obratno, van ako ih je naimenovao sam otac ili mati, ili su odredjeni, da samo imanjem pupile upravljaju« (čl. 21, št. 13). Po srbskem pravu tedaj ne more dobiti kristjanska sirota nekristjana za varuha (in obratno), razen ako ga je imenoval

¹ Kollkor je razvidno iz odločbe najvišjega sodišča št. 2840 nove zbirke, avstrijska sodišča ne smatrajo razlike v veri za razlog odstavitve.

sam oče ali mati; da ne more biti nekristjan varuh kristjanu (in obratno), je bilo že splošno pravilo občnega prava (gemeines Recht). Tudi srbsko pravo pozna »porodični svet«.

O narodih vzhodne cerkve pravi J. Zsishman »V mnogih krajih na vzhodu izvršujejo še danes najbližji sorodniki neke vrste dejansko varuštvo in videti je, da se narodi vzhodne cerkve globoko zavedajo, da varuštvo ni javna služba, ampak zadeva rodbine, katero je treba izvrševati v rodbini. Kjer ni sposobnih članov rodbine, naj skrbi oblast za varuštvo. Toda potem je dosledno, prepustiti je samo javnim oblastem, in sicer v zadevah premoženja občinskim oblastem, v zadevi vzgoje pa škofu.«¹

* * *

Kakor ni razlika v veroizpovedi, enako ni tudi narodnostna razlika med varuhom in varovancem v avstrijskem pravu razlog nesposobnosti, biti za varuha. O. d. z. določa samo, da ne morejo biti (praviloma) za varuha osebe, ki ne bivajo v deželi (v »provinciji«), ali pa, ki so več kot eno leto odsotne iz dežele, kjer se nahaja varovančevo sodišče, kjer ima varovanec svojo podsodnost (§ 194. o. d. z.); izjeme so mogoče. Mesto narodnih veljajo torej deželne meje, kar je deloma tudi v prid narodnosti varovanca. — Zakon niti izrecno ne zahteva, da bi moral varuh razumeti jezik varovanca, čeprav bi takšna oseba očitno ne bila sposobna za varuha.

Tudi zgoraj navedena odredba pravosodnega ministrstva z dne 16. januarja 1902, o. l. št. 4, ne vpoštevata narodnostnih ozirov.

Ker mora varuh vzgajati varovance tako, kot ga je vzgajal oče, bi ne smel izpremeniti svojemu varovancu narodnosti; volja očeta je v tem oziru merodajna tudi za sodišče. Praktičnega pomena je to vprašanje največ radi šol, katere naj varovanec obiskuje. Osebna vzgoja je itak izročena materi.

Kolikor nam je znano, vpoštevajo sodišča narodnost varovanca, ko mu izberejo varuha.

* * *

Ni treba posebe poudarjati, da je za narodno vzgojo ugodnejši tak sistem varuštva, v katerem imajo sorodniki (rodbina), dalje osebe, ki so z varovancem v svaštvu, občinski sirotski sveti

¹ Das Eherecht der oriental. Kirche, 1864, str. 636.

ali drugi podobni organi večji vpliv na varuštvo; sklicujemo se tozadevno na to, kar smo navedli zgoraj o nekaterih varuštvenih sistemih.

Seveda ne velja to pravilo v vsakem posameznem slučaju. Zlasti vplivajo lahko ravno občinski organi v občinah z narodnimi manjšinami v nasprotnem zmislu. Enako različen je v posameznih slučajih lahko tudi vpliv javnih zavodov, katerim je izročena vzgoja varovancev, bodisi glede vzgoje v narodnem, bodisi glede vzgoje v verskem oziru.

* * *

V svrhu boljšega razumevanja današnjih pravnih določb se ozrimo še na najvažnejše momente v zgodovini varuštva, v kolikor zadevajo naše vprašanje.

V najstarejših dobah je izvrševala pri raznih narodih rodbina varuško oblast.

V starem rimskem pravu je bilo varuštvo izključno zadeva rodbine in rodu. Država je dobila znaten vpliv na varuštvo šele za časa cesarjev.¹ Še v Justinianovem pravu izvršuje upravo varuh, ne sodišče. Precej so omejili pravice varuha glede predaje premoženjskih pravic varovanca krščanski cesarji.

Po rimskem pravu ni bila razlika v veri razlog nesposobnosti, biti za varuha. Šele v novejšem rimskem pravu niso mogli judje postati varuhi kristjanskim sirotam; isto je veljalo tudi v občnem pravu.

Tudi v slovanskem in nemškem pravu je bilo varuštvo zadeva rodbine, rodbinske zadruge, rodu, dokler ni dobila država večje moči.²

Morda je bilo v najstarejših dobah varuštvo (kot uprava) bolj dejanskega kot pravnega značaja. Mozesovo pravo ne pozna, kolikor nam je znano, posebne institucije varuštva. Sv. Pavel primerja sicer v svojem listu do Galatov (4, 2) stari zakon z vzgo-

¹ Accusatio suspecti (prej že actio tutelae); prim. Dernburg, n. n. m. str. 2—6.

² O jugosl. pravu prim. V. Bogišić, Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku. Rad jugoslov. akad. knj. 5. str. 142. — O varuštvu na Moravskem prim. Ruber, Beiträge z. Geschichte des Vormundschaftsfr. in Mähren, Brünn 1883. — O varuštvu v starem češkem pravu prim. Kapras v Ztschrift für vgl. Rechtswiss. I. XVIII.

jevalci, z varuhi in oskrbniki, a ima najbrž v mislih rimsko pravo. Sv. pismo polaga veliko važnost na življenje in vzgojo v rodbini.

Kakor je krščanstvo preobrazilo vse življenje, tako je vplivalo blagodejno tudi na skrb za sirote in otroke vobče; saj se krščanstvo z največjo ljubeznijo poteguje ravno za uboge, slabe, zatirane.

Sam Sin božji je posvetil spoštovanje in ljubezen do otrok, ko je dejal, postavivši dečka v sredo svojih učencev:

»Kdorkoli sprejme katerega izmed takšnih dečkov v mojem imenu, menę sprejme« (Sv. Marko, IX, 35—36).

Isto ljubezen je gojila vedno do otroka Cerkev. Uvaževala je vedno veliki pomen rodbinskega življenja, branila rodbino, katere oltar ji je bil vedno svet. Versko vzgojo otrok pa je smatrala za najvažnejšo nalogo staršev. Na sinodi v Gangri je Cerkev nastopila proti zmotnemu nauku Eustatija in njegovih pristašev in prepovedala staršem, zapustiti otroke, pa bodi tudi iz asketičnih ozirov; 15. kanon te sinode se glasi: »Ako kdo zapusti svoje otroke in jih ne vzgaja ter jih ne navaja, kolikor more, k spodobni pobožnosti, ampak jih pod pretvezo pobožnosti zanemarja, bodi anatema!« — Zatiranje ubožcev, vdov in sirot šteje Cerkev med vnebovpijoče grehe. Vzgoji sirot in zanemarijene mladine je posvečala Cerkev vedno največjo skrb, ustanovila v ta namen posebne zavode in organizacije ter dovolila duhovnikom, da smejo prevzeti varuštvo.

Pod vplivom krščanstva so smatrali v srednjem veku kralja za najvišjega varuha, za zaščitnika vseh, ki so potrebni varstva. Viteštvo pa si je stavilo za plemenito nalogo, braniti vdove in sirote. Srednji vek je v polni meri vpošteval pomen rodbine (družine), domače hiše, individualnosti, organskih vezi. Vsled tega se je značaj varuštva skladal z značajem in nameni rodbine.

Čim bolj pa se je proti koncu srednjega veka razvijala državna oblast, tem več je izgubivala rodbina na svojih pravicah, dokler ni postal varuh v dobi državnega absolutizma — uradnik države. V verskem oziru je vplivalo do jožefinske dobe na določbe o sposobnosti varuha nasprotje med kristjani in judi, kakor tudi (v Avstriji) nasprotje med katoličani in protestanti; tako je bilo do jožefinske dobe v Avstriji izključeno, da bi dobila katoliška sirota drugoverca (ali celo juda) zu varuha;¹ saj niti niso smeli katoliški

¹ Prim. Chorinsky, Das Vormundschaftsrecht Niederösterreichs vom 16. Jhdht. bis zum Erscheinen des Josephinischen Gesetzb., Wien 1878, str. 105—106.

varovanci v dežele, na vseučilišča, v šole ter v obrt, kjer je bila nevarnost, da izgube katoliško vero.

»Prosvetljeni absolutizem« pa je črtal versko razliko iz vrste razlogov nesposobnosti; dočim je določal še Codex Theresianus (ki pa ni postal zakon), da je gledati na to, »damit der Vormund keiner widrigen Glaubenslehre beigetan sei« (I. cap. VI. § III. 132), in je moral varuh priseči, da bo vzgajal siroto v katoliški veri (kar je redakcija končno izpremenila v tem zmislu, da mora varuh vzgajati katoliške sirote v katoliški veri),¹ ne pozna jožefinski zakonik teh določb.

Takozvani zahodno-gališki zakonik je zopet odredil, da se ne more naložiti varuštvo osebam, ki niso z maloletnikom enake veroizpovedi (§ 170.).

Redaktorji o. d. z. pa so po nasvetu nižje-avstr. apelacijskega sodišča in na predlog pl. Haana črtali to določbo, češ, da je dostikrat težavno in zamudno, najti varuha enake veroizpovedi z varovancem, zlasti v mešanih krajih, ali celo tam, kjer je le ena, ali samo nekaj rodbin z enako veroizpovedjo; dostavili pa so, da ne more postati varuh, »von welchem eine üble oder dem Stande des Waisen nicht angemessene Erziehung zu besorgen ist«,² pri čemer je v bistvu ostalo.

* * *

Želeti je, da se reforma tozadevnih določb našega civilnega zakonika izvrši tako, da se mora sodišče pri izbori varuha ozirati na veroizpoved in narodnost varovanca.

V Avstriji je dolžnost vsakega državljana, katerega ne opravičuje kak poseben razlog, da sprejme varuštvo tudi nad čisto tujim varovancem (ne tako na Angleškem). Varuhu tudi ne more biti prijetno, vzgajati varovanca v drugi veri in narodnosti, kot je njegova. Predvsem pa zahteva blagor varovanca, da se jemlje ozir na okolnosti, ki so za vzgojo največjega pomena.

¹ Prim. Harras vitez Harrasowsky, Der Codex Theresianus und seine Umarbeitungen, Wien 1883, I. zv. str. 188, op. 10.

² Jul. Ofner, Der Urentwurf und die Beratungsprotokolle des österr. allg. bürgerl. Gesetzb., Wien 1889, str. 174—175.

Kako so propadle slovanske države.

Dr. Leopold Lénard (Krakov).

Ko se spominjamo našega slovenskega vojvodstva, vstaja samo ob sebi vprašanje:

Kaj je bilo vzrok, da so srednjeveške slovanske države druga za drugo propadle?

Ko se je pomirilo preseljevanje narodov, so Slovani začeli ustanavljati po raznih krajih svoje države. Toda razen poljske države ni nobena druga izmed staroslovanskih držav preživela srednjega veka. Vsi Slovani so prišli pod tujo oblast ter so si kvečjemu obdržali neke vrste avtonomijo, ki je bila pa večkrat zelo problematične vrednosti. Del slovanskih narodov pa ni samo izgubil politične samostojnosti, ampak tudi svoj jezik ter se je popolnoma zlil z zmagovalci.

Ako natančneje pogledamo, vidimo, da tudi Poljaki niso tvorili izjeme. Tudi njihova država je razpadla na posamezne dele in prišla deloma pod oblast sosednjih držav. Pozneje je pa Vladislav Lokietek zopet zbral vsaj dober del raztrganih udov in poljska država se je obnovila ter vztrajala do najnovejšega časa.

Kaj je torej vzrok, da te države niso imele trajnega obstanka? Slovenski pesnik Jenko je zapisal v svoji pesmi:

Molči morje, kam si djalo,
Al' si ladje pokopalo? . . .
Da jih videti ni več,
Tega kriv je tuji meč!

Odgovor je preprost in ponavljajo ga mnogi, ko iščejo zgodovinskih razlogov slovanske sužnosti: Ruse so premagali Tatarji, Bolgare, Srbe Turki, Hrvate, Slovake Madžarji, Slovence, Čehe, Polabce Nemci. Tuj meč je to zakrivil. Toda vprašanje je, če se to strinja z zgodovinsko resnico.

Ako pogledamo v zgodovino vojsk med Nemci in Slovani, vidimo, da Nemci niso mogli nobenega slovanskega naroda podvreči s silo. Slovanov si ne smemo predstavljati kot dobrodušnega kmečkega naroda, ki se ni razumel na vojno in se ni znal braniti proti bolj vojaško organizovanemu sovražniku. Stare slovanske države niso bile neke vrste idilične ljudo-

vlade, kjer je knez imel samo po imenu oblast, v resnici je pa odločevalo ljudstvo na svojih shodih, kjer si je tudi volilo svoje starejšine in skepalo o miru in vojni. Ona idealizirana demokracija odgovarja vsem narodom, dokler stoje še na nizkem kulturnem stališču, ter ni posebna lastnost slovanskega značaja. V dobi, ko so nastajale in padale slovanske države, so bili Slovani že na tako visoki stopnji, da ne najdemo med njimi več onega demokratskega javnega sistema, po katerem se vladajo samo narodi, nahajajoči se v prvi dobi razvoja javne organizacije.

Vse stare slovanske države so bile izrecno militaristične države. Predstavitelj državne oblasti je bil knez, ki je bil obenem tudi predstavitelj militarističnega sistema ter je imel veliko oblast. Podlaga tega sistema je bila knezova bojna družina. Knez in družina, to sta bila takorekoč tvorna elementa staroslovanske države, katerima sta odgovarjala dva druga — trpna elementa: ljudstvo in zemlja. Knez in družina z ene strani, ljudstvo in zemlja z druge — prvo kot subjekt, drugo kot objekt — je tvorilo skupaj pojem staroslovanske države.

Vsaka, tudi razmeroma majhna staroslovanska država je predstavljala torej znatno vojno silo, kajti z ene strani je bila krepka, z najživotnejšimi osebnimi koristmi zvezana državna organizacija, z druge široka podlaga, na kateri se je razvijala in iz katere je črpala sil.

Poglejmo samo dva zgleda bojev Nemcev s Slovani.

Hrvati.

Ko je uničil longobardsko državo in raztegnil svoj vpliv čez slovenske zemlje, je dobil Karol Veliki pod svojo oblast tudi istrske Hrvate ter je postavil za Istro od Nemcev odvisnega bana Ivana. Istra je tvorila nekdanj bistveni del severne Italije, h kateri teži popolnoma naravno vsled svoje dobre zveze po morju, istrska mesta in obal so bila laška in Ivanova oblast je temeljila predvsem v mestih in obalski pokrajini. Od notranjosti so prodirali polagoma v Istro Slovani — Slovenci in Hrvati — ter se po njej naseljevali, toda priseljevanje je imelo začetkoma bolj kolonizatorični pomen in šele pozneje so se pomnožili in prodrli do morja. Ne vemo sicer, če so Hrvati v Istri stavili začetkoma odpor nemškemu gospodovanju, toda to tudi ni velikega pomena. Ivanova

oblast je imela svojo moč predvsem nad mesti in laško obaljo, nad hrvaškimi naselbinami v notranjosti je bila menda le bolj po imenu. Sicer pa tudi hrvaško prebivalstvo v Istri takrat ni bilo številno in je tvorilo bolj naselbine v laškem ozemlju. Da so se istrski Hrvatje podali brez boja ali brez večjega odpora, se ne protivi naši teoriji.

L. 791. je sklenil Karol Veliki uničiti obrsko državo. Hrvatje so se sedaj morali odločiti, ali hočejo držati s Franki ali z Obri. Ker so že od dolgo časa bili v nasprotstvu z Obri, katere so potolkli in pognali iz hrvaških zemelj v podonavsko nižavo, je razumljivo, da so se Hrvatje odločili za zavezništvo z Nemci zoper svoje davne sovražnike Obre. Posavski Hrvati so se torej združili z Nemci in šli z njimi nad Obre. Letopisec omenja, da se je s franškim vojvodom združil v pohod tudi vojvoda Vojmir. Težko je odločiti, ali je to bil načelnik Slovencev ali Hrvatov. Morda je bil knez slovenski, a še verjetneje, da je bil ban posavskih Hrvatov, ki je imel svojo stolico v Sisku.

Zoper Obre je bilo treba narediti več pohodov in vojska se je vlekla. Franška vojska je došla v Srem ter je taborila na gori, ki se po tem dogodku še dandanes imenuje »Fruška gora«, to je gora Frankov, po grško se pa celi Srem od onega časa imenuje »Frankochorion«, to je: dežela Frankov. Franki so morali torej dolgo časa taboriti v Sremu, odkoder so udarili čez Dravo na Obre, ki so prebivali v podonavski nižini. Ker se nikjer ne omenja o nobenih bojih med Franki in Hrvati, moramo sklepati, da so prišli dol kot zavezniki in prijatelji Hrvatov. Sicer bi pač ne mogli toliko časa taboriti tako globoko v njihovi zemlji.

Po teh pohodih so posavski Hrvatje prišli v neko odvisnost od Nemcev. Bila je to odvisnost, kakor je ubožnejši in manj izobražen človek odvisen od imovitejšega in bolj izobraženega sosedu, s katerim se lotita po skupnem dogovoru kakšnega podjetja. Kakor hitro so pa Nemci hoteli dejansko podvreči Hrvate, so se ti uprli s silo in odbili vsak nemški napad.

L. 799 je poizkusil furlanski mejni grof Erik, slaven vojskovodja, podvreči dalmatinske in primorske Hrvate, toda pri Trstu so ga premagali Hrvati in sam je padel v boju. Vest o tem porazu je silno zbolela Nemce. Hrvati so zmagovito odbili prvi nemški napad. Potem se nič ne ve, da bi Nemci še enkrat poizkusili srečo, ki je izpodletela Eriku, vendar je hrvaški ban tri leta pozneje priznal nemško nadoblast. Karol Veliki je bil med

tem namreč v Rimu venčan za rimskega cesarja in je bil tako od papeža postavljen za neke vrste vrhovnega gospoda vseh krščanskih vladarjev. Dalmatinski Hrvatje so bili že kristjani in ban je priznal Karola za svojega gospoda, to se pravi, je prijavil svoj pristop v družino krščanskih vladarjev. Storil je to, da je odvrnil nove nemške napade, nemški cesar se je pa tudi zadovoljil s suho formulo priznanja. S tem se razmere med Hrvati in Nemci niso bistveno izpremenile, prvi so obdržali svojo neodvisnost.

Ko so nemški obmejni grofi hoteli vladati nad Hrvati kot nad podjarmljenimi deželami, se je pritožil ban posavskih Hrvatov Ljudevit pri nemškem cesarju Ludviku. Ker ni pritožba pomagala ničesar, je prijel za orožje in pognal Nemce iz dežele.

Sedaj se je začela vojska, ki je tipična za vojskovanje med Slovani in Nemci v onih časih.

Nemško vojsko, katero je vodil obmejni grof Kadolah, je Ljudevit premagal in pognal nazaj. Pri tej priliki je izgubil življenje tudi načelnik Kadolah sam.

Ljudevit ne samo, da je osvobodil svojo zemljo, ampak je združil s sabo tudi Slovence na Štajerskem in Koroškem, a njegova oblast se je razširila do gorenje Drave.

Kadolahov naslednik Balderik se je zvezal z Bornom, banom dalmatinske Hrvatske, in še v jeseni istega leta se je pričel boj na novo. Najprej se je udaril Ljudevit z Balderikom, toda, ker je moral razdeliti svoje čete in del obrniti proti Bornu, je bil nesrečen ter se je moral od gorenje Drave pred Nemci umakniti doli k Savi. Nato se je obrnil proti Bornu ter ga je v bitki pri Kolpi strašno potolkel, potem pa še vdrl v njegovo zemljo, plenil in pustošil. Borna se ni mogel ustavljati v ravnem polju ter se je zaprl v svoje gradove, Ljudevit je pa pustošil zemljo. Ko se je pa Ljudevitova vojska razkropila po deželi, je začel Borna izza svojih gradov napadati manjše njene dele ter jih je mnogo potolkel. Ljudevit se je moral naglo umakniti iz dežele in Bornova banovina je bila zopet prosta.

Ljudevita ti pohodi še nikakor niso strli. Radi tega je sklical nemški cesar l. 820 državni zbor v Achen, kjer so sklenili, da hočejo s tremi vojskami zopet udariti na Ljudevita. Na zbor je prišel osebno tudi dalmatinski ban Borna, ki je z vsemi silami delal za vojsko.

Ena vojska je udarila iz Italije, druga od severo-zahoda iz Koroške, tretja od severa iz Bavarske.

Ljudevit je čakal nasprotnike že pri prehodih čez planine ter jim je prizadejal mnogo izgub, istotako so nemške čete le z velikimi težavami in izgubami mogle prekoračiti Dravo. Ko so tako vdrli Nemci v Ljudevitovo deželo, se je ta zaprl v svoje gradove, a nasprotnik je po volji plenil in pustošil deželo. Toda kmalu so pritisnile razne bolezni, pričelo je primanjkovati hrane, Nemci so trpeli vedno bolj, ko so bili pa že močno oslabljeni od teh nadlog, jih je pričel napadati Ljudevit izza svojih gradov, jim prizadejal mnogo škode, tako da so se morali z velikanskimi izgubami vrniti domov.

Prihodnje leto so udarili na spomlad Nemci zopet s tremi vojskami v deželo. Ponovili so se dogodki prejšnjih let. »Ljudevit se je zaprl v svoje gradove«, Nemci so pa do jeseni ropali in pustošili po deželi. Prišlo je deževno jesensko vreme, pritisnila je griza in druge bolezni ter uničevala nemško vojsko, Ljudevit je prišel iz svojih gradov ter napadal posamezne nemške čete. Z jesenjo so se Nemci morali z velikimi izgubami vrniti domov.

Toda takoj prihodnjo spomlad l. 823. so udarile zopet tri še močnejše vojske v Ljudevitovo zemljo. Hrvaški ban je videl, da bi slednjič njegov narod moral izkrevaveti. V boju je bil sicer nepremagljiv, toda ker ljudstvo že tri leta ni moglo obdelovati zemlje, je morala nastopiti lakota. Ljudevit je torej hotel razširiti in ojačiti svojo odporno moč s tem, da sklene zveze s sosednjimi narodi, ter je odšel k Srbom, a od tam v Dalmacijo, kjer je vladal Bornov sinovec Ladislav, ki je junaškega bana prijazno sprejel, potem ga pa dal zavravno umoriti.

Nemci so se silno razveselili te novice, toda prerano. Hrvati so se združili in poklicali na pomoč Bolgare. Močna bolgarska in hrvaška vojska je začela prodirati gori ob Dravi ter je zašla globoko v nemško oblast in grozno ropala in pustošila. Na nemškem dvoru je nastalo veliko razburjenje. Odstavili so furlanskega obmejnega grofa Balderika, češ da je on kriv nesreče, a njegovo grofijo so raztrgali na štiri dele. Nemški kralj se je postavil na čelo svoje vojske, a menda ni veliko opravil, kajti nemški letopisci ne vedo povedati ničesar o njegovih uspehih, a na Hrvaškem je vladal odslej v Sisku popolnoma neodvisno novi ban Ratimir.

Iz tega vidimo:

1. da so imeli Hrvatje že takrat jako močno bojno organizacijo, ki je bila sposobna, da nastopa ofenzivno in se ustavlja

številnejšemu nasprotniku tudi v odprtem polju. Treba je pripomniti, da je bila frankovska bojna organizacija ena najsilnejših, kar jih pozna zgodovina, a v onih časih je skoraj ni bilo moči, ki bi se ji mogla upreti. Franki so strli kakor z udarci s kladivom strašno moč mohamedanskih Saracenov, posamezna sama na sebi močna nemška plemena kakor Frizov, Sasov, Bavarcev so si podvrgli z enim mahom, Karol Veliki je z enim udarcem razbil longobardsko kraljestvo na Laškem in obrsko silo v Podonavju. Toda Hrvatje so se jim uprli z uspehom in to neglede, da je del hrvatskega naroda ali vsaj njihov vladajoči knez stal odločno na nemški strani.

2. Silnejši kakor v ofenzivi in naravnost nepremagljivi so bili Slovani v defenzivi, a to vsled izborne bojne organizacije svoje zemlje. A ta organizacija je obstojala v sistemu gradov, s katerimi so bile preprežene vse slovanske zemlje. Kakor hitro so Slovani izprevideli, da ne morejo odoleti nasprotniku v odprtem polju, so se »zaprli v svoje gradove«. Potem se je vršil boj, kakor kažejo gori navedeni zgledi vojskovanja med Nemci in Hrvati. Sovražnik je razsajal po deželi, plenil in uničeval. Približala se je jesen, prišli so nalivi, jelo je primanjkovati hrane, nastopile so bolezni, del vojakov je pomrl od griže, del so ga pobili Slovani, ki so na vseh straneh napadali iz svojih gradov, ostanek se je z velikimi izgubami in popolnoma izčrpan vrnil domov. Tako se je prvotna zmaga izpremenila v okruten poraz.

3. Slovani se pa niso samo razumeli na bojno taktiko in vojaško organizacijo, ampak tudi na diplomacijo. Ban Ljudevit je bil brez dvoma sin svojega časa in svojega naroda, bil je sicer izredno sposoben vojskovodja in državnik ter je pač daleč nadkriljeval svoje vrstnike, vendar moremo iz njegovega zgleada sklepati, česa so bili Slovani zmožni. Neizrečeno spretno se je znal obračati med Nemci in Bizancem, sklenil je zvezo z beneškim patriarhom Fortunatom in od njega dobil delavcev, ki so mu pomagali utrjevati gradove.

Da je bila hrvaška država prava militaristična organizacija, za to imamo tudi pozitivne dokaze.

V Podonavju so se naselili divji Madžari, pred katerimi se je tresla vsa Evropa. V strašni bitki so porazili l. 907 nemškega vladarja in njegovo vojsko pri Požunu, oplenili so Italijo, pridrveli so celo na Špansko.

Hrvaška je ležala Madžarjem takorekoč pred pragom. Ob jadranskem morju so se nahajali še ostanki stare rimske kulture,

bila so bogata, stara mesta, ki so divjakom obetala veliko bolj-šega plena kakor pa še malo kulturna Nemčija. Toda Madžari, ki so plenili svobodno po vsej Nemčiji, niso mogli udreti na Hrvaško. Stari domači letopisec pripoveduje, da je ban »Tomislav imel mnoge boje z Madžari, katere je vedno srečno premagal.«

To je dejstvo, ki mora človeka presenetiti.

Skrivnost nam odkriva grški vladar in pisatelj, znani Konstantin Porfirogenetos (Bagrorodni), ki piše o hrvaški bojni sili tega časa:

»Hrvaška je mogla postaviti 60.000 konjenikov, 100.000 pešcev, imela je 80 velikih brodov, na vsakem 40 ljudi, in 100 manjših, na vsakem 10 do 20 vojakov.«

To je torej nekako bojna sila, kakor jo je predstavljalo srbsko kraljestvo pred zadnjo turško vojsko! Hrvaška država je torej morala takrat šteti najmanj 2 milijona prebivalcev. Osupniti nas mora veliko število konjenice. Nemci takrat niso imeli konjenice, in to je bil glavni vzrok, da se niso mogli ustavljati Madžarom. Take konjenice takrat ni imel noben narod na svetu. Ž njo so uspešno odbijali napade Madžarov. Seveda številke Porfirogeneta niso natančne, toda on tudi ni imel vzroka, da bi pretiraval. Na vsak način je Tomislavova vojska morala biti tako jaka, da je vzbujala pozornost vseh sosednjih narodov. Tudi pomorska sila je bila za one čase izredno jaka.

Hrvatje torej niso bili podjarmljeni s silo. Njihova bojna organizacija je bila tako jaka, da jih niti najhujši nasprotniki Nemci in Madžari niso mogli premagati.

Slovaki.

Ako bi ne imeli o drugih Slovanih nobenih bližjih podatkov o notranji državni ureditvi, bi iz razmer, ki so vladale na Hrvaškem, mogli s precejšnjo gotovostjo sklepati, da je tudi drugod bilo podobno. Na vseh slovanskih zemljah vidimo podobne prikazni, vse slovanske države so se razvijale v podobnih okoliščinah, torej moremo sklepati, da so tudi povsod vladali isti vzroki. Vse slovanske države so imele izredno odporno silo, katere ni mogoče razložiti samo z osebno hrabrostjo prebivalcev, ampak je morala imeti bolj globoke korenine v bojni organizaciji dotičnih držav. Katerokoli staroslovansko državo pogledamo, povsod nam stopi nasproti stroga militaristična organizacija.

Ustavimo se pri Slovakih.

Pravijo, da so Slovaki, prebivalci velike moravske države, od Karla Velikega priznavali nemško nadoblast. Toda zgodovina ne ve o tem ničesar. Nikdar niso bili premagani in nikdar niso imeli v deželi nemških gospodarjev. Leta 822 so poslali sicer poslanike z darovi na nemški dvor, toda to še ni dokaz, da so bili nemški podložniki in od Nemcev premagani. To je bil samo čin neke vrste mednarodne prijaznosti.

Nemški kralj Ludvik se je pričel bati naraščajoče moravske moči ter je šel leta 846 z mogočno vojsko zoper moravskega kneza Mojmira. Obenem se je zoper strica Mojmira dvignil njegov nečak Rastislav, knez nitranski, ter se združil z Nemci. Rastislav je postal moravski knez, kaj se je zgodilo z Mojmirom, ne vemo.

V tem slučaju so se Nemci vmešali v notranji prepir moravske države, toda niso premagali naroda s silo.

Leta 855 je pa prišlo do vojne med Nemci in Rastislavom. Moravski knez je leta 852 poslal svoje poslance na nemški dvor v Mogunc, da bi se z Nemci mirno pogodili. Čudno je, da so moravski poslanci prišli v Mogunc ob istem času z bolgarskimi, katere je poslal z istim namenom tja bolgarski vladar Boris-Mihael. Do poravnave z Nemci ni prišlo, pač pa so se dogovorili med sabo Moravci in Bolgari ter menda storili zvezo. Pripomniti je treba, da nimamo o teh časih nobenih slovanskih virov, ampak se moramo posluževati samo nemških, ki so seveda enostranski. Ob tem času je šla neka velepotetna politično-diplomatična akcija, ki je bila naperjena proti Nemcem, ter se je raztezala od Veletov in lužiških Srbov, pa doli do Carigrada. Ena izmed najimenitnejših potez te akcije je bilo poslaništvo Cirila in Metoda k moravskim in panonskim Slovanom. Slovanski knezi, ki so igrali v tej akciji važne vloge, so se izkazali v diplomatskem oziru popolnoma kos Nemcem.

Ludvik je izprevidel, da mora naglo z oboroženo močjo narediti konec, ter je udaril z veliko vojsko doli ob Donavi, da uniči Rastislava, enega najvažnejših oseb cele akcije. Do boja na odprtem polju ni prišlo, Nemci so brez večjega napora dospeli pod Rastislavov glavni grad ter ga pričeli oblegati. Moravci so se pa hrabro branili in Nemci so morali odstopiti ter so se umeknili nazaj ob levem bregu Donave, a Rastislav jih je celo pot preganjal. Tako poročajo Nemci o tej vojski. Poročilo je

sestavljeno zelo kratko in nejasno, toda brez dvoma so bili Nemci pošteno tepeni. Drugače si ne moremo razložiti, kako da bi mogel iti Rastislav celo pot za njimi ter jih med potjo napadati, ko so se vračali. Vrnitev je morala biti podobna nerednemu begu.

Toda ne dovolj, Rastislav je sam nastopil proti Nemcem ofenzivo.

Na Češkem je nastal notranji boj. Umril je Vitorad, gospod na Vitoradu, in dva njegova sinova sta se prepirala za vlado. Enega so podpirali Nemci ter z Nemci združeni srbski knez Čestibor, ki je vladal na Zgorelcu čez lužiško in milčansko zemljo, a drugega, Slavito po imenu, je podpiral Rastislav. Nemci so zopet poslali vojsko proti Moravcem, toda Rastislav jih je prehitel, napadel naglo in nagnal nazaj, potem napadel Srbe, ki so se z njim združili in umorili kneza Čestibora.

Med tem, ko se je nemški kralj Ludvik boril z Rastislavom, se je vojskoval obmejni nemški grof Tahulf z Glomači, močnim srbskim plemenom, ki je podpiralo Rastislava. Toda tudi on je dosegel malo uspehov, a še ti so bili jako kratkotrajni.

Ti uspehi so Slovane še bolj ojunčili in nastala je velika protinemška zveza, ki je obsegala skoraj vsa slovanska plemena od severnega morja pa doli do Save. Ludvik je proti Slovanom spravil na noge tri vojske: prvo zoper Obodrite, drugo zoper Srbe, tretjo zoper Moravce, a sam se je postavil na čelo drugemu delu čet, ki so se imele vojskovati s Francozi. Toda Nemcem je šlo slabo v bojih proti Slovanom na vseh koncih, na severju so zmagali Obodriti, ob srednji Labi so se dvignili vsi Srbi, na jugu je udaril Rastislav na panonskega kneza Pribino, ki je držal z Nemci, ga premagal in ubil, ter imenoval knezom v Blatnem gradu Pribinovega sina Kocelja. Nemci se temu niso mogli ustavljati. Ludvik je pustil pri miru Francoze ter se s svojo vojsko obrnil na zahod proti Slovanom. Leta 862 je napadel Obodrite, toda obodritski knez Dobromiselj je Nemce potolkel in skleniti so morali ne posebno ugoden mir.

Leta 864 je sklenil Ludvik zvezo z Bolgari ter je zopet napadel Rastislava. To pot je imel več sreče, prišel je pred glavno mesto moravsko, imenovano »Devin«, ter ga oblegel. Rastislav se je z Nemci pobotal in dal neke talnike. Toda o bojni zmagi Nemcev ne more biti govora. Moravci so samo hoteli odložiti boj do ugodnejšega časa.

Dve leti pozneje se je Ludvikov mlajši sin, tudi Ludvik imenovan, uprl zoper očeta ter se je zvezal z Rastislavom. Kralj je sicer upornike kmalu obvladal, zoper Rastislava pa ni mogel ničesar.

Leta 869 je sklenil Rastislav sam napasti Nemce. Svoje zaveznike Čehe je poslal na Bavarsko, Srbom je pa velel, naj napadejo Turingijo. Nemški kralj Ludvik je zopet zbral tri vojske zoper Slované: eno zoper Čehe, drugo zoper nitranskega kneza Svetopolka, ki je pomagal Rastislavu, tretjo srednjo zoper Rastislava samega. Vojska, ki je pod poveljništvom kraljeviča Karlomana postopala proti Svetopolku, je iz Panonije dospela do nitranske kneževine in požgala mnogo slovanskih naselbin. V neki manjši bitvi je padel na slovanski strani Hundakar, nemški podložnik, ki je prešel na slovansko stran, ter se boril zoper Nemce, a ž njim znatnejše število Slovanov. Nemci so bili tega uspeha tako veseli, da je kralj Ludvik zapovedal, ko je zvedel, v Regensburgu z vsemi zvonovi zvoniti. Srednjo vojsko zoper Rastislava je vodil kraljevič Karol. Nemški letopisec pripoveduje, da sta se oba kraljeviča, ko sta vdrla na slovansko zemljo ter pustošila in požigala, slednjič zedinila s svojimi četami ter sta si podala roki in častitala k zmagi. (Annal. Fuld. a. 869.) Toda škof Kinkmar renski ve povedati samo, da sta oba kraljeviča izgubila mnogo mož ter sta se slednjič vrnila domov. (»aut nihil, aut parum utilitatis egerunt, sed damnun maximum retulerunt« — »sta imela malo ali pa nič uspeha, pač pa sta imela veličanske izgube.«)

Ludvik je izprevidel, da ni kos Rastislavu, ter je moral ž njim skleniti neugoden mir (Hludovicus pacem cum quadam conditione apud Vinidos obtinere procuravit. Hinkmar, 869).

Rastislav je bil torej Nemcem popolnoma kos ne samo v defenzivi, ampak tudi v velikopotezni ofenzivi.

Ko so Nemci (870) vsled Svetopolkove izdaje dobili v pest Rastislava, ga oslepili in zaprli, kmalu potem pa tudi izdajalca Svetopolka prijeli in odpeljali na Nemško, so postali gospodarji cele države, zasedli so vse gradove in postavili v njih svoje posadke. Toda ljudstvo se je uprlo, proglasilo Slavomira, Rastislavovega sorodnika, za kneza in pregnalo iz dežele nemške čete. Svetopolk je ušel Nemcem ter se združil z rojaki. »Skoraj vsaka nemška rodbina iz Bavarske, vzhodnje Krajine in Karantanije je oplakovala mrliča.«

Torej tudi izdaja ni pomogla Nemcem do uspehov.

Svetopolk se je takoj zopet zvezal s Čehi. Pristopili so k zvezi tudi drugi severni slovanski narodi in takorekoč v trenutku je zopet oživila velika slovanska zveza, ki se je raztezala do severnega morja.

Ta zveza ne more biti nekaj slučajnega, kar se je pojavilo takorekoč mimogrede, plod srečnega trenutka in ugodnega slučaja bolj kot pa premišljene politike. Ideja te zveze se ponavlja neprenehoma, začevši s prvim zgodovinskim virom, namreč s skrivnostnim knezom Samom.

Sasi in Turinčani so napadli polabske Slovane, a so se morali kmalu vrniti domov in vrnitev menda ni bila slavna, kajti Slovani so jih spremljali celo pot in nemški letopisec pripoveduje, da so slovanske žene nemške viteze trgale s konj na tla in jih tolkle s palicami (Annal. Fuld, a. 877).

Druga nemška armada pod vodstvom mogunškega nadškofa Luitberta je vdrla na Češko. Čehi se niso mogli ustavljati v odprtem boju in so se zaprli v gradove, katerih Nemci niso mogli osvojiti. Opustošili so deželo, a vojnih uspehov niso dosegli.

Tretjo glavno armado je vodil kraljevič Karloman zoper Svetopolka, a tudi on ni imel uspeha. Tudi tu so se borile na slovanski strani žene z veliko srditostjo. Da bi si za vsak slučaj zavaroval vrnitev, je zbral Karloman na Donavi močno brodovje, a da bi zakril svoje namene, je poslal močan oddelek svojih čet globoko doli v moravsko deželo. Svetopolk je pa pustil sovražnika, naj prodira v njegovo državo, sam se je pa z vso silo obrnil proti brodovju, potolkel Bavarce, ki so imeli nalogo, da čuvajo ladje, ter vzel brodovje. Zdaj se je Karloman moral spustiti v odločilno bitko, v kateri je bil popolnoma poražen, da se je le malokomu posrečilo zbežati. V prihodnjem letu 873 je pričel Svetopolk z ofenzivo, prešel je Donavo in zasedel vzhodno Krajino (Avstrijo), ter tako tolkel Karlomana, da bi bil popolnoma uničil vse njegove čete, ako bi mu ne bil prišel na pomoč oče Ludvik in pomogel, da so se vsaj ostanki rešili.

Obenem so tudi nadlabski Srbi prekoračili mejo ter napadli nemško obmejno krajino.

Nemški kralj Ludvik je bil slednjič prisiljen skleniti mir s Slovani. L. 874 je prišel na nemški dvor v Forhajmu Svetopolkov poslanik nadškof Janez iz Benetk ter sklenil mir z Nemci. Nemška

dvorna kronika pravi, da je Janez v Svetopolkovem imenu prisegel Ludviku zvestobo ter obljubil plačevati davek (Ann. Fuld. a. 874), toda Hinkmar piše, da je Ludvik sklenil s Slovani mir, kakor je ravno mogel« (Vindos sub diversis principibus constitutos modo quo potuit sibi conciliavit« 873). To je tudi veliko bolj verjetno in iz poznejših dogodkov se razvidi, da je Svetopolk obdržal popolno neodvisnost.

Sestintrideset let svojega kraljevanja se je Ludvik Nemški nepretrgano prizadeval, da bi razširil svojo oblast čez Slovane, a ko je izročal vladu sinu Ludviku III., so bili Slovani močnejši kot poprej, nemška država je bila pa tako izčrpana, da ni mogla niti vzdržavati reda na lastni zemlji.

Moravska država Svetopolka je uživala 8 let popoln mir, Leta 882 je pa Svetopolk sam začel vojsko z Nemci. Ob Donavi je potolkel neke nemške grofe, ki so intrigirali proti njemu, prekoračil l. 883 Donavo in pustošil Avstrijo. Od koroškega vojvoda Arnulfa je zahteval, naj priseže, da ni v zvezi z njegovimi sovražniki, potem je pa še istega leta vdrl v gornjo Panonijo, ki je bila pod vladno Arnulfa, ter jo opustošil. Drugo leto (884) se je Svetopolk zvezal s hrvaškim banom Bratislavom ter napadel nemško posest s tako veliko vojsko, da je, kakor se izraža nemški letopisec, potrebovala ves dan od zjutraj do večera za prehod skozi en kraj (»tanta enim multitudine in isto itinere pollebat, ut in uno loco ab ortu usque ad vesperam lucis exercitus eius praeterire cerneretur«). Svetopolk je grozno opustošil Avstrijo med Rabo in Tisom, ne da bi se Nemci upali braniti. Šele, ko se je vračal, so ga neki nemški grofje napadli, a so bili ob Rabi strahovito poraženi. Nemški kralj Karol Debeli se je moral z njim pogajati za mir ter mu prepustiti celo doleno Panonijo izvzemši županijo Dudlebsko, Svetopolk je pa obljubil Karolu, da ves čas njegove vlade ne bo več napadal nemške posesti. Čez vzhodnjo Krajino je bil postavljen grof Arilo, prijatelj Svetopolkov.

L. 887 se je Arnulf z izdatno Svetopolkovo vojno pomočjo polastil nemškega prestola ter odstavil nesposobnega Karola Debelega. Arnulf in Svetopolk sta bila navidez prijatelja, toda naskrivaj se je Arnulf takoj, ko je zasedel prestol, jel z vso vnamo pripravljati, da bi strl Svetopolkovo moč. Stopil je v dogovore z Bratislavom Hrvaškim, z Bolgari in z Madžari. Leta 892 se je pričela strahovita vojna.

Od juga so napadli na Svetopolka Hrvatje in Madžari, Arnulf je s tremi vojskami udaril na Moravsko državo, a druge čete je poslal proti Čehom, da bi ne mogli priti Svetopolku na pomoč.

Svetopolk se je zaprl v svoje gradove, Nemci so 4 tedne pustošili deželo, potem so se pa morali vrniti domov. Škof Arnt, ki je poveljeval proti Čehom in Srbom, je bil ubit nekje pri reki Kamenici.

Arnulf je sklenil poizkusiti na novo. Poslal je celo poslanike k Bolgarom, da bi ti ne dovolili na Moravsko dovažati soli! Ko je drugič napadel Arnulf Moravsko, je padel Svetopolku v zasedo ter se je le z največjo težavo in z velikimi izgubami vrnil na Bavarsko (Annal. Fuld. 893).

Nemška kronika omenja l. 894 na kratko: »v jeseni se je sklenil mir med Bavarci in Moravci.« Kakšni so bili pogoji tega miru, se ne omenja niti z besedico. Mogočni nemški vladar Arnulf se ni mogel pohvaliti niti z najmanjšim vojnim uspehom. Svetopolk je umrl istega leta meseca septembra. Mir se je sklenil najbrže po njegovi smrti in so ga potrdili njegovi sinovi, dasiravno se je pripravljaj še za življenja Svetopolkovega.

Po Svetolkovi smrti je izbruhnila domača vojska med njegovimi sinovi: Mojmirom, Svetopolkom in Svetobojem (?). Nemci so držali s Svetopolkom. Mojmir je bil silnejši, premagal je Svetopolka in ga oblegal v njegovem gradu. Svetopolku je prišla na pomoč močna nemška vojska, ki je Svetopolka osvobodila in odpeljala s seboj na Nemško. Zoper Mojmira pa niso Nemci opravili ničesar in po odhodu nemških čet je vladal Mojmir zopet popolnoma neodvisno ter je celo na veliko jezo nemških škofov obnovil v državi s pomočjo papeža Janeza IX. cerkveno hierarhijo, ki jo je ustanovil sveti Metod l. 899). Mojmir je uspešno odbijal napade Nemcev in Madžarov. L. 899 so Madžari napadli severno Italijo, a prihodnjega leta 900 so napadli Bavarsko ter jo strašno opustošili.

Zdaj so Nemci sklenili mir z Mojmirom ter se ž njim zvezali zoper Madžare, ki so v letih 901 in 902 po trikrat vpadli na Moravsko, a l. 903 se spustili na Nemško. Toda moravska država se ni zgrudila pod madžarskimi napadi. Mojmir je moral odbiti sovražnika zmagovito, kajti od l. 904 do 906 je vladal nad srednjo Donavo najlepši mir in trgovina je šla nemoteno po Donavi iz Moravske na Nemško.

Vidimo torej zanimivo sliko.

Madžari so se naselili v Panoniji ter se zabili kot klin med Hrvate in Slovake, odkoder so delali strašne pohode. V bitki nad Brento so l. 899 potolkli močnega laškega kralja Berengarja, l. 900 so opustošili Bavarsko, l. 907 so v grozoviti bitki pri Požunu strahovito potolkli nemškega vladarja Ludvika in njegovo vojsko. Na levi in na desni imajo pa dvoje slovanskih držav: slovaško in hrvaško, katerih ne morejo razbiti. Mojmir odbija na severu ravno tako uspešno madžarske napade, kakor na jugu Hrvatje.

Toda zgodi se nekaj čudnega.

Okrog leta 906 izgine naenkrat moravska država. Nobena kronika ne pove, kako se je to zgodilo. Moralo je priti nekaj posebnega, nekaj izrednega, toda ob enem tudi nekaj za Nemce tako neprijetnega, da tega niti ne marajo zabeležiti. Tu se odpira polje le raznim kombinacijam.

Niti Nemci, niti Madžari niso mogli torej s silo uničiti slovaške Moravske države. Kolikor bolj so se Nemci zoper njo borili, toliko bolj je rastla. V vseh bojih s Slovaki nimajo Nemci zaznamovati niti enega večjega uspeha.

Pokazal sem na dveh zgledih slovanskih držav, kako so se stari Slovani borili za svojo samostojnost. Lahko bi navedel še zglede vseh drugih slovanskih narodov Rusov, Bolgarov, Srbov, Poljakov, Čehov; zlasti bi bilo zanimivo opisati boje Obodritov, potem Ljutikov in polabskih Srbov. Povsod najdemo eno in isto: tuji narodi niso mogli s silo razbiti slovanskih držav. Tudi primeroma majhne in mlade države so imele v sebi dovolj moči, da so odbile znatno silnejšega sovražnika. Le redko je dosegel tujec nad Slovani uspeh z orožjem, a še to so bili le trenutni, neznatni uspehi. Slovanov ni bilo mogoče streti z enim, bodisi še tako silnim porazom.

Kako torej, da so kljub temu vse slovanske države razpadle?

Vzroki so bili sledeči:

1. neprimerno nasledstveno pravo in knezi »izgoji«.
2. socialne razmere in organizacija dotičnih držav, ki so bile, kot strogo militaristične države, razdeljene na dva dela: na eni strani knez in družina, na drugi narod in zemlja, a med njima nobene notranje zveze.

3. »socialni fevdalizem«. Na splošno nezdrave in nedemokratske socialne razmere.

Vzroki propada slovanskih držav so bili torej predvsem v njih samih, zunanji napadi so samo olajšali razpad. Včasih je bila država že popolnoma razbita v svoji notranjosti in se je tako-rekoč zgrudila pod prvim zunanjim udarcem. Dokler pa notranje razmere niso dovedle do razpada, je tudi noben zunanji sovražnik ni mogel premagati.

Nacionalizem in Jugoslovani.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Nekateri pojavi zadnjega časa, zlasti oklic praške radikalne jugoslovanske omladine, bi kazal, da je začel del jugoslovanske mladine sanjati o Jugoslaviji, stkani na osnovi idej, ki niso ne etično ne politično prave. Stvar je vsekako tudi za nas vse resna. Če bi začela mladina te sanje zamenjavati z resničnostjo, bi lahko prinesla na naš narod kdovekaj gorja. Zato je tu treba odločnega probuda.

Seveda je mladost mladost. »Mladost gradove svitile zida si v oblake, ne zmisli, da dih prve sap'ce bode odnesel to, kar misli so stvarile« (Prešern), ne zmisli, da so na videz lepe sanje v resnici le prevara, morda zla in zlonosna prevara.

Če hočemo ne le obsojati, marveč tudi prav presojeti, moramo kajpada tudi umeti, kako so nastale te sanje. Te sanje so v mladih glavah refleks raznoterih vplivov.

Refleks so naše tužne zgodovine.

Mladina je začela zdvajati o bodočnosti našega naroda, če se ne izvrši velik preobrat. Ta črni pesimizem ni upravičen, a umljiv je. Ali se je mar, tako se vprašuje mladina, naša usoda kaj posebno izpremenila od tistega časa, ko je pel Jenko s krvavečim srcem:

*Bridka žalost me prešine,
ko se spomnim domovine . . .*

L. 1848 je prineslo lepe sanje o združenji Sloveniji (nikdar ji nismo bili bliže), a raztrgal jih je kmalu s kruto silo dualizem, in sedaj ječimo Slovenci pod hegemonijo nemštva, kakor ječe Hrvati pod hegemonijo madžarstva, in vsi naši boji se zde le boji »brez upa zmage«.

V to temò je posvetil refleks balkanskih zmag.

Nemci ne poznajo slovanske duše, zato ne morejo umeti občutja jugoslovanske mladine ob balkanskih zmagah. Nemcem je Turek vsaj politično »prijatelj«, Jugoslovanom je Turek, kar je bil njih dedom, zaklet sovražnik krščanstva in krščanske »raje«. Potem pa smo mi avstrijski Jugoslovani še polni romanticizma. Mi pravzaprav Srbe in Bolgare le malo poznamo. Mi poznamo balkanske Slovane največ le iz srbskih narodnih pesmi. In iz teh pesmi nam je balkanska zgodovina velik poem o svobodi in slavi. S »Kosovko djevojko« narodnih pesmi je oplakovala naša domišljija v mladih dneh srbsko slavo in svobodo, ko je legla na Kosovem polju v grob:

Jao jadna, hude ti sam sreće!
Da se, jadna, za zelen bor hvatim,
I on bi se zelen osušiol!

V tem romanticizmu ni bilo zoper Avstrijo niti najmanjše žale misli. Nasprotno! Kakor balkanski Slovani sami, tako so sanjali tudi avstrijski Slovani, da bo mogočna Avstrija osvobodila Balkan in ponesla slavo in svobodo do Soluna. Žal, da je Avstrija pozabila na svojo veliko misijo. Brez nje so šli balkanski narodi v boj in na istem Kosovem polju je vstala srbska slava in svoboda iz stoletnega groba v novo življenje. Kaj čuda, da so mlada srca živeje zaplala in zasanjala lepe sanje o slavi in svobodi! Tako čudno pa tudi ni, da je ta romanticizem zmešal sedaj nekatere mlade glave in so zahrepeneli čez meje resničnosti po nekem utopičnem jugoslovanskem edinstvu.

To hrepenenje je obenem refleks modernega nacionalizma. Zedinjena Nemčija, zedinjena Italija, velika Grška, svobodna Albanija — ali je mar tako čudno, če se je porodila tudi misel o zedinjeni Jugoslaviji? Z modernim nacionalizmom se pa družijo povsod še politični amoralizem. Če gleda mladina, kako se države ne brigajo v politiki za nobeno moralo, kako jim je kriterij pravice le korist, le »interes«, potem ni čudno, če se tudi v mladih glavah zmešajo etični pojmi ter se jim zdi, da je vrhovno načelo v politiki narodni interes.

V »Österreichische Rundschau« (1914, 15. januarja) napoveduje neki K. F. Wolff boj germanstva s slovanstvom. Znano je, da je napovedal ta boj tudi nemški državni kancelar. Za ta boj išče Wolff »naravnih zaveznikov Nemcev«, t. j. Avstrije. Vabi

Madžare, Rumune in Italijane. Načelo vse politike mu je interes pa sila. Italiji obeta Savojsko z Nizzo, Korziko in morda tudi Tunis.

Ali ni to vražja politika, ki jo uganjajo taki politiki v ugledni avstrijski reviji? Ali ne tirajo s tem avstrijskih Slovanov s silo od Avstrije? Če naj se Avstrija istoveti z germanstvom, kje je v Avstriji še mesto za Slovane? Ali naj se avstrijski Slovani z germanstvom bojujejo zoper same sebe, kali? In če ti politiki iščejo Avstriji zaveznikov predvsem tam, kjer upajo raznetiti sovražstvo zoper Slovane, kako naj se avstrijski Slovani vesele take politike? Potem pa vpijejo o veleizdajstvu avstrijskih Slovanov, če nekateri nepremišljeni mladi ljudje delajo sklepe iz političnih načel takih politikov!

To se nam zdi, da bi bila psihologija novega »jugoslovanškega nacionalističnega gibanja«. A psihološko umevati se ne pravi opravičevati. Opravičiti se to gibanje ne da, ker je etično in politično blodno.

* * *

Nekaka osrednja gonilna sila vseh takih blodenj je nacionalizem. Mnogo se je pa tudi pri nas pisalo o tem — omenimo le dr. Mahničeve razprave, zlasti »Deset poglavij iz narodnostnega katekizma«¹ — vendar se je treba spet in spet vrniti k isti stvari, tako velika je zmeda pojmov v naši dobi.

I. Trojni pomen besede »narod«. — Narod in narodnost. — Kako narod nastane.

»Narod« pomeni po besedi skupino ljudi, ki se je prvotno eni družini »narodila«; torej pač najprvo skupino ljudi, ki je istega rodu, množico istega pokolenja, iste krvi.

To je narod v etnološkem pomenu. Ethnos = rod.

Kakor uče antropologi, ima vsak narod v etnološkem pomenu posebne telesne (somatične) znake, zlasti se jim zdi svojska oblika glave (indeks) in pa barva, posebno barva las.² Slovani bi bili menda dolgoglavi (dolichocephali) in plavolasi. Toda čisto-krvnih narodov morda sploh ni. Tekom stoletij se je izvršilo raznotero križanje in mešanje plemen in rodov. Najbolj čisti so se morda

¹ V zbirki »Več luči« pod naslovom: »Naša narodnostna izpoved«, str. 156—181. Važna so zlasti poglavja VII—IX.

² Primeri: Niko Županič, Pontijski Bugari, Beograd 1913.

ohranili Judje, a popolnoma niti ti ne. Drugi narodi so pa nastali izvečine iz zmesi raznolikih etniških elementov. Kaj so Italijani? ali mar kak čistokrvni rod iz davnine? Nekaj rimstva je v njih, a že Rimljani niso bili enovit narod, temveč mešani s keltskimi, ligurskimi in grškimi prviniami. A v Italijanih je poleg tega še polno raznoterih elementov iz srednjega veka: langobardskih, normanskih, arabskih.¹ Kaj so Grki? ali mar čistokrvni potomci starih Helenov? Kirchhoff pravi: »Novogrki so tesno spojena trojica potomcev starih Grkov, Slovanov in Albancev.«² »Mi Nemci«, pravi dalje, »tudi nikakor nismo enokrven narod. Na zapadu in jugu so se spojili z germanskim jedrom Kelti, na vzhodu Slovani.«³ Isto lahko rečemo o vseh drugih evropskih narodih: vsi so bolj ali manj mešanica raznih rodov; tako Francozi, Angleži, Rusi. Med Jugoslovani so Bolgari izrazit zgled neenokrvnega naroda. Bolgari so nastali po spojitvi dveh docela različnih plemen: slovanskega in turškega. Turško pleme Bolgarov je udrlo v kraje ob dolnji Donavi, podjarmilo ondotne slovanske naselnike, dalo jim ime, a vzelo od njih jezik in kulturo ter se z njimi spojilo v današnje Bolgare. A koliko je v Bolgarih še drugih elementov!⁴ Če je pa ta zgled tako izrazit, ne smemo misliti, da smo drugi Jugoslovani, morda mi Slovenci, čistokrvni narod. Slovenci bi morali biti po »slovanski teoriji« dolgoglavi in plavolasji, smo pa menda povečini kratkoglavi (brachykephali) in temnolasi, torej mešanica slovanskih in neslovanskih elementov, pač keltskih, obrskih, italijanskih, germanskih.⁵

To je prvo, kar moramo imeti na umu, če govorimo o narodih. Narodi niso povečini nobene etniške enote; v pojmu »narod« je tudi etniški element, a ne edini in celo ne odločilni.

Drugi pomen besede »narod« je kulturni; nekateri pravijo sociološki.

Že l. 1842 je napisal Ernst Renan razpravo, ki je v njej podarjal ta moment.⁶ Naroda — to je zmisel njegovega izvajanja —

¹ Primeri: A. Kirchoff, Zur Verständigung über die Begriffe Nation und Nationalität, Halle a. S. 1905, str. 11.

² O. c. 11.

³ Ib.

⁴ Primeri že citir. razpravo Niko Županiča, Pontijski Bugari.

⁵ Tako sodi n. pr. Niederle. Primeri: Napredna Misel, 1914, 135.

⁶ »Napredna Misel« je prinesla prevod (II. 1914, 110—125), a brez vsake opazke, tako da bi človek mislil, da je razprava kakega Renana iz najnovejše dobe.

ne tvori ne plemenska narav, ne jezik, ne vera, ne skupni gospodarski interesi, ne geografična skupnost, ampak nekaj psihičnega, kar je nastalo vsled skupnega življenja in zlasti trpljenja. V tem je nekaj resnice, le izključno se ne sme umevati. Če je narodnost tista osobitost, ki označuje narod in loči en narod od drugega, tedaj je brez dvoma resnično, da ne tvori naroda nobeden izmed rečenih znakov sam zase. Vendar pa ti znaki tudi niso brez pomena, temveč so kakor posamezne poteze, ki brez njih ne bi bilo karakterističnega celotnega lica.

Naroda ne tvori plemenska narav. Kirchhoff navaja dogodek iz slovanske sedanosti, ki spada sem. Ob Sprevi na Nemškem bivajo še čisti Slovani.¹ A moderni promet jih brez mešanja krvi hitro potujčuje: najprej se nauče nemškega jezika in govore oba, svojega in nemškega, potem pa počasi svojega »blagoglasnega«
popolnoma opuste, ker je nemški bolj »praktičen«. Tako se vidno krčijo vendske meje in kmalu bo prišel čas, pravi Kirchhoff, ko ne bo nihče več govoril »serbski«. »Brez mešanja krvi se bo izvršila zgolj kulturna germanizacija in reklo se bo kakor o pre mnogih kmetih v Marki, na Meklenburškem in na Pomorjanskem: kerndeutsch, jedoch slawischer Abkunft.² Slovani po rodu, a del nemškega naroda! Vendar je tudi plemenska narav ena izmed svojskih potez narodnosti. Če so si Nemci priličili polno slovanskih elementov, ni misliti, da bi bili le ti ostali brez vsakega vpliva na germansko prarav. Brez dvoma so ji dali več ali manj svojega in so tako po svoje — bi rekli — osenili (niansirali) nemško narodnostno čud.

Tako je tudi z drugimi elementi. Tudi enoten jezik morda ni bistvena prvina v pojmu naroda. Nekateri imajo Švicarje in Belgijce za narod tudi v kulturnem pomenu, dasi ne Švicarji ne Belgijci ne govore enega jezika. Vendar je jezik splošno eden pglavitnih znakov narodnosti. V jeziku se najočitneje javijo osobitosti narodove psihe in jezik jih tudi najbolje posreduje. Zato se narod najhitreje raznarodi, če izgubi svoj jezik.

Tudi vera ni brez velikega pomena za narodnost. Seveda ni bitna prvina. Bosenski muhamedanci se imajo za Hrvate, četudi so njih dedi zapustili vero hrvatskega naroda, krščanstvo.

¹ Kirchhoff jih imenuje »Spreewenden«. Vende, a njih jezik »serbski«. To so lužiški Srbi.

² Primeri: Lubor Niederle, Slovanski Svet. Prevedel J. A. Glonar, Ljubljana, 1911, str. 72 sl.

Toda kdo bi tajil, da daje vera narodovi psihi čisto posebno svojstvenost! Kirnhoff sodi, da je religija časih za narodnost istega ali pa še večjega pomena kakor skupno pokolenje.¹ Koliko posebnosti je dalo narodom krščanstvo! Med seboj jih seveda ni diferenciralo, a diferenciralo jih je od vseh nekrščanskih narodov. Ali izlam, ali budhizem ali druga verstva, kako globoko posegajo v bitnost narodov! Tudi vera torej sama zase ne tvori narodnosti, vendar je ena izmed najvažnejših potez svojske narodne čudi.

Prav tako tudi geografična in gospodarska skupnost ni brez vpliva na tisto narodovo osobitost, ki jo imenujemo narodnost. Narava se s svojimi posebnostmi izrazi tudi v narodovi duši, in gospodarska skupnost zbliža tudi mišljenje in teženje ter tako pospešuje tisto asimilacijo, ki se završi v enotni narodnosti.

Lehko rečemo, da je v narodnosti v kulturnem pomenu od vseh teh elementov navadno vsakega nekaj, tu več enega, tam drugega. Narodnost kot svojstvenost naroda je pač rezultanta raznoterih komponent. Je nekako tako kakor pri potezih na obrazu. Katera je bistvena? Pri tem je ta bolj značilna, pri onem druga, vsak pa ima svoj obraz.

Izmed vseh komponent narodnosti sta vsekako najbolj značilni kri in jezik. S krvjo in jezikom se deduje največ svojin. Zato je tudi enotnost največja, če je enoten jezik (književni jezik) in enotna vsaj relativno tudi kri, to se pravi, če mešana, razmeroma enako mešana v vseh. S krvjo se dedujejo v narodu enotna fiziološka svojstva, ki so obenem podlaga psihičnim svojstvom, z jezikom se posreduje predvsem duševna kultura. Tako dobi narod poseben telesno-duševen značaj, ki se javi v telesnosti, a še bolj v svojiskem mišljenju in čuvstvanju, v običajih, v poeziji, v umetnosti in umetelnosti, skratka v vsej kulturi.

Če bi hoteli po tem narod in narodnost opredeliti, bi lahko rekli s Cathreinom: »Narod je skupnost poedincev iste narodnosti; narodnost je pa celokupni duševno-telesni značaj, ki pristoji večji množici ljudi dedno vsled pokolenja in zgodovinskega razvoja ter jo loči od drugih množic.«² Frind se ujema s to definicijo, le to še zahteva, da se v njej izrecno omeni jezik. Njemu je torej narod »skupina poedincev in družin, ki ima vsled skupnega po-

¹ O. c. 46.

² V. Cathrein S. J. *Moralphilosophie* (1893²) II 635.

kolenja in zgodovinskega razvoja neko telesno-duševno osobitost ter govori skupni materni jezik«. ¹

V tej opredelbi je značilna tudi beseda »večja« množica. To je pač lahen migljaj, da je še neka negotovost. Kakšna množica tvori narod? Večja. Kolika mora biti ta »večja množica«? Kdo bi natančno določil! Sploh se nam zdi, da treba poleg rečenih bolj vnanjih momentov poudariti še neki notranji npravni moment. Večja množica skupnega pokolenja, istega jezika, iste čudi, istih običajev, iste kulture je že narod, a le bolj v snovnem pomenu. Če govorimo moderni o narodu — in ta, kulturni pojem naroda, je vendarle modern —, mislimo množico, ki jo edini tudi z avest kulturne osobitosti in skupnosti, zavest narodne individualnosti. S to zavestjo se obenem dejstvuje volja, da se hoče narod kot narod tudi uveljaviti. Zadostno število, pa živa zavest in kreпка volja izsili tudi priznanje drugih, da priznajo narod kot narod. Zgled tega smo n. pr. ravno Slovenci. Še l. 1891 je trdil sociolog Gumplowicz v svojem delu »Das österreichische Staatsrecht«, da Slovenci nismo »narod« (Nation), ampak le »rod« (Stamm), češ, rod se loči od naroda po večji preprostosti socialne sestave (strukture), po tem, da nima večje zgodovinske preteklosti niti znamenitejšega kulturnega razvoja in da je tudi po številu manjši. ² A že nekaj let pozneje govori o Slovencih vse drugače. Slovenci so mu poleg Rusinov zgled »mladega kulturnega ljudstva, ki ne potrebuje stoletij, temveč se neverjetno hitro, z bliskovitim kulturnim razvojem, dvigne na višino starejših narodov«. ³ In nič več ne trdi, da je v Avstriji samo pet narodov, med katerimi ni Slovencev.

Toda beseda »narod« ima še tretji pomen; morda naša beseda nekoliko manj, a vsekako romanska »nation, nazione«. To je narod v političnem pomenu. Tako se n. pr. Francozi radi imenujejo tudi v političnem zmislu »la grande nation«. V tem pomenu je narod »v državi organizirano ljudstvo«.

Jasno je, da se narod v kulturnem pomenu in narod v političnem pomenu dostikrat niti snovno ne krijeta. Poljaki so bili

¹ Dr. W. Frind, Das sprachliche u. sprachlich nationale Recht (Wien 1899) 16.

² Dr. L. Gumplowicz, Das österreichische Staatsrecht, Wien 1891, str. 71.

³ Dr. L. Gumplowicz, Allgemeines Staatsrecht, 3. Aufl. Innsbruck 1907, str. 152.

narod v političnem pomenu; zdaj niso več, so pa še narod v kulturnem pomenu; politično so pa deli drugih narodov. Po krvi, pravi Kirchhoff, so pruski Poljaki Slovani, po domovini so Prusi, torej Nemci.¹ Švicarji so narod v političnem pomenu, v kulturnem pomenu so morda le zveza treh narodov, Francozov, Nemcev in Italijanov. So pa narodi, ki tvorijo obenem tudi politično enoto: Francozi, Španci, Nemci v zedinjeni Nemčiji, Italijani v zedinjeni Italiji.

Politično edinstvo ima seveda tudi na kulturno edinstvo mogočen vpliv. V tem zmislu je rekel n. pr. Massimo d'Azeglio o zedinjeni Italiji: *Ora che l'Italia è fatta, bisogna pensare a fare gl'Italiani!* Sedaj ko je narejena Italija, treba narediti še Italijane! Razlika med severom in jugom Italije je namreč v vsakem oziru tako velika, da bi bilo lahko nastalo tudi več narodov. Jezikovno je združil Italijane enotni književni jezik (toskanščina); književnost je seveda mogočno vplivala že tudi na psiho, a dovršilo bo kulturno skupnost šele politično edinstvo. Zanimiv zgled, kako narodnotvorno silo ima politično edinstvo, so Združene države severne Amerike. Kaj različnih narodov se je tu nakopičilo, a politična skupnost bo počasi vse pretvorila v eno kulturno maso: vsi bodo Amerikanci z angleškim jezikom.

Nekateri imenujejo narode v kulturnem pomenu, ki pa nimajo politične samostojnosti, »narodnosti«. Tako govore Madžari radi o nacionalno enotni ogrski državi in o enem narodu, priznavajo pa v tej državi več narodnosti. Zmisel takega govorjenja je ta: Madžari hočejo državo s hegemonijo madžarstva; druge narode v državi pač tolerirajo, ker jih ne morejo hipoma raznaroditi, a vsa tendenca madžarske politike gre za tem, da madžarstvo te podrejene narode počasi použije in asimilira. V Avstriji tega upanja nima noben narod, zato imenujejo nekateri pravniki Ogrsko »Nationalstaat«, Avstrijo pa »Nationalitätenstaat«.² — —

Doteknimo se še kratko vprašanja, kako so narodi nastali ali bolje, kako nastajajo?

Gumplowicz in moderni evolucionisti tolmačijo postanek narodov na podlagi takozvanega »polygenizma«. To se pravi: po njih mnenju, ki je branijo, kakor se izraža Gumplowicz, »proti mitologiji sv. pisma«, človeštvo ni enotnega pokolenja, ampak se je razvilo na raznih krajih »iz več stebel« iz živalstva. Početkom

¹ A. Kirchhoff, o. c. 64.

² Tako n. pr. Alfred v. Kremer. Citira ga A. Kirchhoff, o. c. 62.

bi bile torej le brezštevilne tolpe. Ko so pozneje zadele skupaj, so nastali boji, močnejše plemo je podvrglo slabejše in mu zagospodovalo. Te etniške plasti so se začele počasi spajati; začela se je integracija in asimilacija. Tako so nastali večji rodovi, nastale državne organizacije (ki so po tem mnenju izpočetka le organizacija sile) in po kulturnem razvoju narodi.¹

To je socialni darvinizem, Darwinova teorija prenesena na socialni razvoj. Zato je tudi poglavitni argument Gumpłowiczew ta, da je njegova teorija »logični postulat prirodoslovne vede«, to je v resnici: evolucionizma.

Ta teorija je zmotna. Antropolog Ferdinand Birkner pravi: »Dokazi, ki jih navajajo za to, da je nastalo človeštvo na raznih krajih, niso zadostni, da bi ovrgli nauk o enotnosti človeškega rodu. Če priča za to enotnost že istovrstnost telesnih svojstev človeških plemen (ravno zaradi te enovrstnosti ni mogoče postaviti nobene zadovoljive sheme človeških plemen), jo utemeljuje še mnogo bolj istovrstnost duševnih svojstev.«²

Nepristranska veda se torej spet vrača h krščanstvu, ki uči »monogenizem«, to je, da je nastalo vse človeštvo iz ene družine.

Razvoj narodov se kajpada ni vršil po nobeni šabloni. Prvotna družina se je vedno bolj razraščala v družine. Nekatere so ostale skupaj; nastali so rodovi, ki so vsled prvotne plastičnosti pod vplivom podnebja in kraja razvili vsak svoje osobitosti. Druge družine so se razcepile, ločile in razšle; ta ločitev je spet povzročila tudi ločitev plemenskih svojstev (diferenciacijo). Ko so se plemena namnožila, so spet tu in tam zadela skupaj; začelo se je mirno ali bojevito združevanje, mešanje, spajanje in prilikovanje (integracija in asimilacija). Po tem križanju in medsebojnem prilikovanju so nastali novi rodovi z novimi svojstvi, s posebnimi fiziološkimi in psihičnimi znaki. Obenem se je na isti način pod vplivom socialnosti in dejanskih razmer vršila politična organizacija; tu mirno (patriarhalne države), tam v težkih bojih, tu kot organizacija enega rodu (rodovne države), tam kot federacija rodov zoper skupnega sovražnika, spet drugod kot nadvladje močnejših rodov nad slabejšimi. Vse te organizacije so

¹ Primeri: L. Gumpłowicz, *Allgemeines Staatsrecht*, 83 sl.

² Dr. Ferdinand Birkner, *Die Rassen und Völker der Menschheit (Der Mensch aller Zeiten. Natur u. Kultur der Völker der Erde, II. B.) München 1913, str. 532.*

pospeševale obenem tudi razvoj osobitosti ali skupnosti, kulturno diferenciacijo ali integracijo.

Tako bi se bile mogle ohraniti kje še dosti čiste etniške enote (narodi v etnološkem pomenu), večinoma pa so nastale kot rezultat diferenciacije in asimilacije nove skupine z mešanimi etniškimi znaki, ki so prav tako vsled te etniške posebnosti in vsled drugih vplivov razvile svojo posebno kulturo (narodi v kulturnem pomenu). Le te skupine imajo časih tudi svojo posebno politično organizacijo, časih so jo imele, a izgubile, časih so jo imele in jo imajo z drugimi skupinami, časih spet si jo v ugodnih razmerah šele pozneje pridobe (narodi v političnem pomenu).

Če še vpoštevamo, kar smo rekli o pojmu naroda v kulturnem pomenu, si lahko mislimo, kako mnogolične morejo biti tvorbe narodov in kako je zato časih težko povedati, ali je kaka skupina poseben narod ali ni.

II. Narodno pravo in »nacionalizem«.

Vprašanje je sedaj, po kakem pravcu se vrši opisani razvoj, ali zgolj naravno, kakor pravijo »prirodoslovno«, pod »železno silo« prirodnih zakonov ali pa tako, da vpliva na razvoj tudi človek s svojo svobodno voljo, ki so ji vodilo in ravnilo ne fizični, temveč etični, нравni zakoni.

Komur je človek le višje razvita žival in človeštvo prvotno le »čreda«, kakor Gumpłowiczu in drugim sociološkim darvinistom, temu je ves razvoj seveda le »prirodni proces« in vse govorjenje o pravu le evfemistično poimenovanje za socialne odnose, ki so mu nujna rezultanta vsakokratnih razmer.

A kakor gotovo ni človek le žival in človeštvo ne čreda, tako gotovo je vsa ta teorija le nizkotna naturalistična zmota. Človek in človeštvo ne stoji le pod silo prirodnih zakonov, ampak človek kot svobodno bitje in človeštvo kot skupina svobodnih bitij ima v narodi neko svobodno gospodstvo, ki so mu pravec le нравni zakoni. Ti нравni zakoni kajpada vežejo kakor poedince prav tako tudi socialne skupine, narode.

Tudi narodi imajo svojo svobodo: svobodno lahko v nekih mejah določujejo svoj kulturni in politični razvoj. Lahko s svojo nebrižnostjo zanemarijo razvoj in začno morda celo propadati, lahko s svojo dejavnostjo pospeše razvoj, mu dajo novih nagi-

bov in novih smeri. To je gospostvo ideje in volje v socialnem razvoju. Kakor pa treba priznati to svobodo, tako treba priznati, da ta svoboda ni absolutna, marveč da je nad njo gospostvo nravnih zakonov. Tudi narodi ne morejo vsega, kar bi hoteli, in tudi narodi ne smejo vsega, kar bi mogli. Nravni zakoni dajejo narodom pravice, a nalagajo jim tudi dolžnosti. Kratko lahko rečemo, da nravni zakoni, kakor uravnavajo razmerje med poedinci, podobno uravnavajo tudi razmerje med narodi. Tisto nravno načelo: kar ti nočeš, da bi ti drugi storili, tega tudi ti drugim ne stori, velja za poedince in narode. A pravitako velja za narode tudi pravica, ki daje vsakemu svoje.

Narodno pravo ni torej nič drugega kakor pravica, ki jo ima narod, da se svobodno razvija, seveda kolikor ta razvoj ne krši pravic drugih.¹

S tem smo že obsodili absolutni nacionalizem ali takozvano »narodnostno načelo«.

Absolutni nacionalizem kar kratkomalo proglašča načelo, da ima vsak narod neomejeno pravico ustanoviti svojo državo. Če je morda že v drugi državi, ima pravico raztrgati državne vezi in združiti se s svojci v narodno državo. Ta nacionalizem je ustvaril Nemčijo in zedinjeno Italijo. Rodil se je pa iz prekipevajočega narodnega navdušenja kot odpor proti imperializmu Napoleona I. in iz machiavellistične politike Napoleona III. Seveda je dobil tudi svoje pravne teoretike (na Nemškem so ga oznanjali Dahlmann, Mohl, Bluntschli, v Italiji Mancini). Bluntschli je klical narodom: Vsak narod svoja država, vsaka država svoj narod!

To načelo je, tako absolutno, etično zmotno.

Brez dvoma ima narod pravico razvijati se, razvijati svoje osobitosti, svoj jezik, svojo kulturo; in samoposebi s svojim naraščanjem tudi svoje meje. Pravitako ima vsak narod samoposebi pravico politično se organizirati in ustanoviti samosvojo državo. Toda te pravice se morejo, kakor vse druge pravice, dejansko uveljavljati le pogojno. Pogoj je: če je mogoče brez nasilja, brez krivice. Narod sme širiti svoj jezik, a ne sme drugih nasilno potujčevati. Narod sme širiti svoje meje, a ne sme drugih s silo

¹ Abstrahiramo od prepornega vprašanja, ali je narod kot tak, kot etniška ali kulturna skupina že »pravna oseba« ali ne, to se pravi, ali je nositelj prava narod ali so le posamezniki, ki pa seveda svoje pravo lahko tudi kolektivno uveljavljajo. Morda to vprašanje ni tolikega pomena, kakor se nekaterim zdi, če se le objekt prava prav tolmači.

zatirati. Narod sme ustanoviti svojo državo, a ne sme trgati drugih držav.

Asimilacija, s katero narod sebi prilikuje drug narod in ga tako dejansko počasi raznarodi, je v nekih mejah naraven proces. Narod z večjo kulturo ob zblížavanju naravno prevladuje, če se narod z manjšo kulturo zavestno ne brani. Mogoče je pa tudi potujčevanje z nasilnimi sredstvi, in to je krivično. Narodne meje so nekaj premekljivega. Zgodovina tudi priča, da se menjajo. A lahko se krčijo in širijo v mirni kulturni tekmi narodov, lahko vsled nasilnega zatiranja; ono je naraven proces, to krivično nasilje.

Če je narod še svoboden, si njega sinovi tudi »prosto volijo postave«; lahko si ustanove svojo narodno državo, lahko se razdele po več državah; tudi si lahko določijo vladavino, kakršno hočejo, da le služi socialnemu smotru. A če se je kak narod svobodno ali vsled zgodovinskega razvoja, ves ali le deloma, z drugimi narodi združil v državo, nima pravice uničiti te države in si ustanoviti svoje narodne države ali samovoljno se odtrgati od one države in pridružiti se državi bratskih narodov. Pravtako narodna država nima pravice samo v imenu narodnosti nasilno »osvoboditi« svojcev, ki žive po drugih državah, in si posameznih delov teh držav prisvojiti in pridružiti.

Zakaj torej moramo zavreči »narodnostno načelo«?

Prvič zato, ker je narodnostno načelo *neresnično*. Ni resnično, da bi bila narodnost edini princip socialnega edinstva. Države tvori socialna nuja (potreba obrambe, gospodarski interesi itd.) in ti interesi ne zahtevajo nujno narodnega edinstva. Možna je narodna država, možne so, kakor potrjuje zgodovina, tudi raznonarodne mogočne, bogate in srečne države.

Drugič zato, ker je narodnostno načelo *nemoralno*. Nemoralno je teptati pravo, da se doseže umišljeno pravo. Ker narodna država ni edina možna pravna država, imajo lahko tudi raznonarodne države eksistenčno pravo in torej tudi pravico terjati od svojih narodov zvestobo. Narodnostno načelo to zvestobo tepta: tepta pravo, da bi doseglo umišljeno pravo.

Tretjič zato, ker je narodnostno načelo *revolucionarno in nesocialno*. Kakšni prevrati bi morali nastati, ko bi hoteli uresničiti narodnostno načelo! Kdo bo govoril v imenu narodov; kdo bo ločil vse narode, kdo določil njih meje; kako raztrgati sedanje države, kako osnovati vsakemu narodu in narodiču svojo

državo ali državico; kako braniti te državice proti samosilju močnejših, kako jim zagotoviti resnično socialno blaginjo!

Narodnostno načelo bi proglasilo za krepost felonijo, po-
teptalo pravo, legitimiralo trajno revolucijo.

Tudi je dejansko narodnostno načelo le slepiva pretveza machiavellistične politike. Machiavelli je s svojim »Principe« oznanjeval načelo, da je v politiki vse dovoljeno, samo za vse treba najti navidezni razlogov. Moderni materialistični dobi je bil tak prerok pogodi. Saj je ta politika politika materializma. Tako je moderna doba svojo veliko nasilno in roparsko politiko pokrila z lepo frazo nacionalizma, kar ji pa prav nič ne brani, da ne bi ropala tudi inorodne lastnine, seveda pod drugo pravno frazo, pod frazo »nacionalnih interesov«.

Jako značilno je, da se v tem z nami popolnoma ujema sicer materialistični sociolog Gumpłowicz. Premogla ga je pač moč resnice.

»Narodnostno načelo«, pravi Gumpłowicz, se ne da ne historično ne sociološko utemeljiti.

Mnogonarodne (polynacionalne) države so vedno bile in pravzaprav enonarodnih (mononacionalnih) sploh ni. Zakaj vsled vedne težnje držav, da se povečajo, in vsled selivnega nagona ljudi, se vedno nanovo dogaja, da si osvoje države tuje ozemlje (oziroma da si druge države osvoje njihovo ozemlje) in da vzprejemajo tuje naselnike, s čimer izgube enonarodnost. Pomislimo le na prekomorsko posest Anglije, Francije in drugih »narodnih« držav. Saj je še nedavno šla Italija, ko je komaj v imenu narodnostnega načela dosegla svoje edinstvo, v Afriko osvajat si tujega ozemlja! »Sploh priča zgodovina naše dobe, da se države sklicujejo na narodnostno načelo, kadar je kaj dobiti, da pa so sicer vedno pripravljene kaj vzeti, tudi proti načelu, in da nikdar temu načelu na ljubo ne izpuste kaj, kar so enkrat dobile, če le morejo ohraniti.« Teorija, da imajo le mononacionalne države pravico bitja, je torej historično popolnoma neosnovana.

Je pa popolnoma neosnovana tudi sociološko. Država in narod sta docela različna pojava: država je čisto socialen, narod socialno-psihichen pojav. Tako različni pojavi pa ni da bi se morali kriti in se tudi ne morejo. Država je kot organizacija gospostva in gospodarstva vezana na določeno, natančno omejeno ozemlje, v katerem gospoduje, gospodari in se brani. Narodnosti kot socialno-psihičnega pojava, kot duševne skupnosti ne morejo

udržavati nobene krajevne meje. Kot duhovna sila svobodno prestopa politične meje, če ima le prodirajočo in privlačno moč.

Ko bi hoteli popravljati politične meje po tem, kako se narodi slučajno širijo, kako si duševno osvajajo nova ozemlja, tedaj bi se zmajale vse politične razmere in raznovrstni z njimi združeni interesi, ne da bi prišli kdaj do kake stalnosti.

Poleg tega pa priča tudi izkušnja, da raznarodne države lahko jako dobro uspevajo, da narodi v takih državah lahko uživajo največjo politično svobodo, kar je končno glavna stvar. Najsvobodnejša država v Evropi, Švica, je tronarodna in Švicarji bi se lepo zahvalili, ko bi jih hoteli v imenu narodnostnega načela upreči pod italijansko ali nemško igo.

Globlje sociološko razmišljanje nam celo pokaže, da so raznarodne države višja oblika socialno-političnega razvoja. Seveda so to le tedaj, če se narodi v njih svobodno razvijajo; je pa znak primitivne barbarske države, ako država svobodni razvoj narodov ovira, ako le en narod pospešuje, druge pa z brutalnimi sredstvi zatira in izpodriva.¹ Država, ki bo to delala, bi bila anahronizem.²

S politiko v ožjem pomenu, s tvorbo držav in državnih mej nima narodnostna ideja nič opraviti. Delati z njo politično propagando je le zavestna ali nezavestna zloraba ideje.³

Tako Gumplowicz.

Dodajmo le še to. Ker ima narod pravico razvijati in braniti svojo svojstvenost, zato države, ki ne spoštujejo te pravice, ampak jo enemu narodu na prid teptajo, greše zoper svoj smoter in zoper svoje eksistenčno pravo. Če same teptajo to pravo, ni čuda, da počasi tudi v narodih otopi pravni čut in se začno buditi prevratne težnje. Tako si države same vzgajajo »iredente«, če jih ni še vzgojil pretirani nacionalizem.

To so sociološka načela o nacionalizmu, to tudi naravno-pravna in krščanska pravna načela.

Krščanstvo pojmuje tudi bitje narodov teleološko, smotrno. V harmonični sintezi krščanskega svetovnega nazora ima tudi diferenciacija narodov svoj veliki pomen, ni pa ta ločitev sama sebi namen, temveč le sredstvo za višje namene.

¹ Gumplowicz, Allg. Staatsrecht 3, 115—117.

² O. c. 122.

³ O. c. 121.

Ločitev narodov ima velik kulturni pomen. Narodi kot samo-svoje individualnosti razvijejo tudi svoje raznotere duševne osobitosti, ki se uveljavijo potem tudi v kulturi. Ločitev narodov ima za celokupno, zlasti duševno kulturo človeštva blizu isti pomen, kakor ga imata za posamezne stvarne kulturne panoge delitev dela in tekma (konkurenca). Brez tekme se ne bi razvile vse sile, ta in ona bi ostala neizrabljena in mrtva; brez delitve dela se ne bi razvile vse možnosti; ta in ona možna izpopolnitev bi ostala neznana. Tekma razvije kulturne sile, delitev dela izpopolni kulturne tvorbe. Blizu isto nalogo izvršuje v vesoljni kulturi ločitev narodov. Vsak narod ustvarja svojo posebno kulturo, tekma med narodi pa daje vedno novih nagibov. Odtod napredek človeške kulture, odtod nje bogastvo. Brez tega bi zavladata enoličnost in dolgočasnost, in najbrže tudi lenobnost in mrtvilo.

A ta ločitev narodov ne sme biti samozadovoljna osama (izolacija), ne pogansko idolstvo, ne plemensko sovraštvo.

Narod ni nič absolutnega. Zato je vsak narodni radikalizem, ki mu je svoja narodnost vse, poguben. Tak radikalizem koti le enostrano samozadovoljstvo in tako uničuje prav tiste namene, ki naj bi jim služila diferenciacija narodov. Kakor je poedinec oseba s svojo individualnostjo, pa vendar tudi socialno bitje, ki šele po socialnosti zadobi usovršenje svoje osebnosti, tako je z narodi. Tudi narodi imajo vsak svojo individualnost, a le-ta bi se enostransko razvijala in bi morda celo otopela, če ne bi dopolnjevala ločitve narodov kulturna skupnost med narodi. Samozadovoljna izolacija bi bila za narode isto, kar je bil za Kitajce kitajski zid; ta bi bil moral zabraniti sovražne napade, zabranil je pa le svetovne impulze za vedno napreden kulturni razvoj.

Da je narodno idolstvo, pogansko malikovalstvo narodnosti, nezmisel, o tem pač ne more biti nobenega dvoma za tistega, ki je le nekoliko proučil, kaj je narod in kako narodi nastajajo. Kje ima le kateri narod kaj absolutno vsepopolnega! Če so razvili Helenci do visokega viška kulturo lepote, niso mogli razviti tiste državotvorne sile, kakor so jo razvili Rimljani, in tako je rimski imperij zaslužnil helensko svobodo. A če so bili Rimljani kakor ustvarjeni za gospostvo, niso obenem z gospostvom razvijali tudi zdrave npravne kulture, in tako jih je npravno oslabiljene premagala spet krepka germanska narav. Narodnost, narodna svojstvenost je lahko nekaj značilnega, nekaj kulturno izrednega, a nobena narodnost ni kaj absolutnega, čemur bi se bilo treba klanjati kakor idolu.

Vsak narod ljubi svojo osobitost, kakor vsak poedinec ljubi sebe, a idolsko oboževati sam sebe ne more, če ni prevzet od oholosti ali duševno omejen, ne poedinec ne narod.

Proti vsem namenom narave je tudi plemensko sovraštvo. Sovraštvo med narodi je npravno prav tako presojati kakor sovraštvo med poedinci. Naravno je, da je med narodi tekma, a tekma ni treba da bi bila sovraštvo. Če se narod zaveda, kaj je in kako je nastal, čemu bi sovražil druge narode? Ali nima vsak pravice do bitja, vsak svoje naloge, vsak pomena za druge? Ali je kultura, ki se je veseli človeštvo, plod in tvorba enega naroda? Plemensko sovraštvo je nekaj živalskega, in če bi se širilo med narodi, kakor se je začelo, bi bilo to le znamenje, da npravna kultura propada, da je vse tisto govorjenje o napredujoči humaniteti le fraza in da v modernem človeštvu, odkar se odtuja je krščanstvu, spet začenja gospodovati »bestija«.

Seveda so mogoči med narodi spori. Če en narod dela drugemu krivico, če ga tlačí, zatira, izpodriva, ima le-ta pravico, da se brani, in posledica je narodni boj. Toda narodni absolutizem in radikalizem oznanjata ta boj kot maksimo samo zase, kot naravno sredstvo narodne politike, in to je zmotno. Narodni boj kot načelo bo narode le podivjal in posirovil, a sirovost in divjost je ravno nasprotje kulture. Tako narodi sami uničujejo, kar jim pravzaprav daje pravico in zmisel življenja!

Nacionalizem, bodisi kot narodni radikalizem, bodisi kot absolutna »narodnostna ideja«, kot načelo o narodu-državi, je ena najprevratnejših zmot naše dobe.

III. Jugoslovani in nacionalizem.

Po vsem tem ni težko presoditi jugoslovanskega nacionalističnega gibanja.

Etnološko je vprašanje brez posebnega pomena. Narodov dandanes ne presojamo toliko etnološko kakor kulturno. Francozi so mogočen narod. Njih moč je njih kultura. Kako so pa nastali, koliko raznih plemen se je zlilo v to kulturno tvorbo, ki jo zovemo francoski narod, to je sicer za psihologijo te kulture zanimivo vprašanje, ni pa nobeno svet preobrazujoče vprašanje, celo vprašanje ne, ki bi bilo v resnici aktualno, ki bi določalo smeri novemu kulturnemu delu ali narodni politiki. Tako je tudi dosti prazno vprašanje, ali smo Jugoslovani etnološko en narod ali ne.

Seveda je bila početkom le ena plemenska skupina, ki se je ločila od prvotne slovanske celokupnosti (Niederle misli, da tudi ta prvotna celokupnost tedaj že ni bila več niti kulturno niti jezikovno enotna) ter se je razširila po Balkanu in na zapad. Toda takoj se je začela tudi diferenciacija. Krajevna ločitev, mešanje s tujimi življi, posebne politične razmere so provzročile tudi kulturno ločitev.

V kulturnem pomenu bi imelo lahko jugoslovansko nacionalistično gibanje dvojen zmisel; ali: nazaj k jugoslovanskemu kulturnemu edinstvu; ali: naprej k jugoslovanskemu kulturnemu edinstvu!

Prvi zmisel je komaj vzdržljiv. Podstava mu je namreč, da smo Jugoslavlani en narod v kulturnem pomenu, a da smo na to pozabili in zato začeli iti kulturno narazen. A prav ta podstava je slabo osnovana. Res so kriteriji samosvoje narodnosti v kulturnem pomenu zelo negotovi. Zato je n. pr. sploh težko povedati, koliko je slovanskih narodov. Gumpłowicz jih je svojčas naštel 5, pozneje morda več, Šafařík 6 s 13 narečji, Niederle vsaj shematično 7, Jagić 8, Miklošič 9, nekateri 11—14.¹ Vendar se zdi kulturna ločitev Jugoslovanov tako jasna, da je težko vzdržavati podmeno o treh jugoslovanskih narodih, kam li o enem! Zanimivo je v tem oziru ravnanje Niederlovo. Najprej našteva 7 slovanskih narodov, med njimi 3 jugoslovanske: slovenski, hrvatski in bolgarski, potem pa dostavlja o narodu srbohrvatskem, da vsled globokega političnega in kulturnega nasprotja kljub jezikovnemu edinstvu »ne ostane danes nič drugega, ko priznati dva ločena naroda (hrvatski in srbski)«. ²

Jugoslovansko nacionalistično gibanje bi moralo torej meriti na bodočnost. In res glasilo tega gibanja, »Jugoslavija«, stvar tako umeva. »Za nas«, pravi, »je samo to važno, da postojе uslovi, da Slovenci, Hrvati i Srbi postanu jedna nacionalna cjelina. Jesmo li bili jedno — hočemo jedno da ostanemo. Njesmo li bili jedno — hočemo jedno da postanemo.« ³

Tako edinstvo samoposebi seveda ni nič absolutno nemogočega. Nekateri splošni pogoji so res že dani: plemensko sorodstvo, sorodnost jezika, zemljepisna skupnost, gospodarski odnošaji. Toda trebalo bi še velikega obrata, da bi dobilo to edinstvo dejansko možne oblike. Treba bi bilo predvsem močne sile, ki

¹ Primeri: Niederle o. c. 8.

² O. c. 9; prim. tudi str. 122 sl.

³ »Jugoslavija« I. (1914) zv. 1. (maj) str. 6.

bi navrnila ves do sedanjí razvoj iz smeri diferenciacije v smer asimilacije. Torej najprej žive enotne zavesti in krepke volje. Saj vemo, kako mogočna činitelja narodov sta zavest in volja. Treba bi pa bilo tudi politične sile. Diferenciacija je pač že tako velika, da bi mogla izvršiti zopetno popolno asimilacijo v en kulturni narod le politična skupnost z enotnim šolstvom, enotnim uradnim in književnim jezikom, z enotnimi kulturnimi napravami, sploh s smotrnim kulturnim delom vsega političnega ustroja v smeri edinstva.

Jugoslovansko nacionalistično gibanje bi torej moralo biti predvsem politično gibanje.

»Jugoslavija« res spet tudi to odkrito priznava: »Problem južnih Slovena i kulturni i politični mora se i može se riješiti, evolucijom ili revolucijom, milom ili silom«.¹

Toda ima li to gibanje v tem zmislu še pravni naslov?

Narodnostna ideja sama kot taka tega prava absolutno ne daje. Sicer je pa že »Jugoslavija« sama zapustila stališče narodnostne ideje, ker govoreč o jugoslovanskem edinstvu, popolnoma prezira Bolgare, ki so vendar tudi »južni Sloveni«. Za kulturni razvoj pa spet ni treba edinstva vseh, dà, to edinstvo bi bilo morda ravno v kulturnem pogledu dvomljive vrednosti ali celo kvarno.

Če pustimo vse dvoumno govorjenje, je v političnem oziru alternativa jugoslovanskegana nacionalističnega gibanja le-ta: ali v habsburški monarhiji ali v velesrbski državi.

Ali — ali!

Čim pa se alternativa tako jasno in odkrito pove, je vprašanje etično že tudi rešeno.

Dokler bomo Slovenci in Hrvati katoličani, dotlej bomo verni tudi katoliškemu načelu, a katoliško načelo zahteva od nas zvestobo. Le če bi brez naše krivde, po krivdi onih, ki jim je izročena skrb narodov, zgodovinski dogodki raztrgali habsburško monarhijo ter nas vrgli v svetovni metež, bi morda za nas nastalo vprašanje, kam tedaj. To načelo nam lahko nalaga časih tudi težke žrtve, toda katoličani imamo zavest, da je vendarle to načelo ne le dolžnost, ki se ji morajo ukloniti poedinci in narodi, pa naj si bo še tako težko, marveč da je tudi najboljše jamstvo naše blaginje. Mi verujemo v božjo previdnost, a večni izrek

¹ L. c. str. 3.

božje previdnosti se glasi: »Blagor ljudstvu, ki je Gospod njegov Bog!« (Ps. 143, 15.)

Toda prav v tem slučaju tudi ni težko uvideti, da se nravni razlog naših načel dobro strinja s sociološko-političnimi razlogi.

Da monarhija Habsburžanov ni samoslovanska država, to po pričevanju zgodovine in sociologije ni noben razlog, da ne bi mogla biti kulturna država svobodnih narodov. Slišali smo sociologa Gumplowicza, ki mu je taka država celo višja oblika v socialnem razvoju. In spet, da je kaka država slovanska, ni noben razlog, da ne bi mogla biti nekulturna država nesvobodnih ljudi.

Kaj pa ima Srbija za nas?

Srbskemu ljudstvu ljubezen in spoštovanje, a politična Srbija more imeti za Slovence in Hrvate le malo privlačnosti. Nje ravnanje z Bolgari je naravnost barbarsko. Z ognjem in mečem zatirati narodnost bratskega slovanskega naroda, to se ne pravi v kulturni tekmi vršiti asimilacije, niti ne s kulturnimi sredstvi pospeševati edinstva. Srbija se zdi da je vzprejela iz bizantinske kulture tudi najslabše elemente in ti bi pač ne bili nobeno oboževanje naše kulture. Poleg tega se pa zelo bojimo, da tragedija balkanska še ni končana in da bo še kri opirala velike krivde venčanih glav.

Še mnogo manj more mamiti Slovence in Hrvate politično edinstvo s Srbijo z versko-kulturnega vidika. V Srbiji se je začelo prečudno mešati nestrpno pravoslavje z zapadnim svobodomiselnostvom. Tako se zdi da bi prišli mi katoličani med dve sovražni sili. Bizantinsko pravoslavje bi izkušalo dušiti naš svobodni verski razvoj. Res da obeta Srbija katoličanom konkordat, a ta konkordat se še ni izkazal in konkordat je tudi lahko pod legalnim videzom svobode le sužna spona. Saj je tudi Rusija izdala tolerančni edikt, a z raznimi upravnimi in policijskimi odredbami ga je izpremenila za katoličane v pravi zatiralni edikt! Če bi tako uradno pravoslavje izkušalo tlačiti naš svobodni verski razvoj, bi pa obenem svobodomiselnostvo inteligence še svobodneje širilo svoje sovražstvo do katoliške Cerkve in katoliške kulture. Ali je mar slučajno, da se navdušujejo za jugoslovansko edinstvo najbolj tisti, ki sovražijo naš verski in kulturni prepoved ter oznanjajo pod frazo klerikalizma boj zoper katoliško Cerkev? Tudi »Jugoslavija« že v prvi izjavi poudarja, da hoče biti omladina, ki se bori za jugoslovansko edinstvo, »radikalno antiklerikalna.«¹ Če prav pre-

¹ L. c. 8.

sojamo znamenja, izhaja najmočnejša agitacija za to edinstvo v velesrbskem zmislu iz belgrajske — lože. Značilno je, da sega vpliv srbske lože že v Zagreb in da se je že tudi pri nas javnost zavzemala za ložo. Prav resno se je bati, da bi prišli Slovenci in Hrvati z jugoslovanskim edinstvom le pod jakobinsko gospodstvo lože!

Naše nacionalistično gibanje, če naj bo npravno, resno in smotno, se mora dejstvovati le v mejah prava in v mejah pravih kulturnih ciljev.

Meje prava so v političnem oziru meje habsburške monarhije. Meje pravih kulturnih ciljev so pa načela krščanske etike in principi katoliške kulture. Le v teh mejah se moremo katoliški Slovenci in Hrvati zavzemati tudi za jugoslovansko edinstvo.

Naša narodnostna magna charta je torej predvsem prirodno narodno pravo. To pravo je sankcionirala Avstrija v § 19. temeljnih zakonov. Zmisel § 19. je:

1. Vsak narod ima pravico razvijati svoje upravičene osebine, kolikor to ne nasprotuje socialni blaginji in pravicam drugih narodov.

2. Država je dolžna po načelu socialne pravičnosti sorazmerno enako podpirati kulturne težnje in kulturni razvoj vseh svojih narodov.

To narodno pravo je dejansko zmožno raznih oblik. Tako je možnih več narodno-političnih idealov. Uresničenje vsakega ideala ima kajpada svoje težave. Pesimizem se jih boji in zdvaja, optimizem jim kljubuje in jih premaga. Zato stvarja bodočnost narodov le optimizem

Morda bi bilo možno sporazumljenje narodov že ob sedanji politični formaciji habsburške monarhije in torej možen svobodni njih razvoj. Vendar to ni več verjetno. Dualizem se je tako slabo obnesel, da so tudi največji optimisti izgubili vanj vero.

Druga možna oblika bi bila trializem. Kakor se je v habsburški monarhiji pravno ustanovil dualizem, tako bi se lahko trializem. Trializem bi pomenjal obenem politično edinstvo Srbov in Hrvatov v habsburški monarhiji. Ali tudi nas Slovencev? O tej možnosti in verjetnosti smo že to in ono rekli.¹ Nekateri Hrvati so nam zamerili, da se nismo bolj zavzeli za hrvatsko-slovensko edinstvo. Toda mi se sploh nismo zavzemali za nobeno obliko, temveč smo le hladno presojali možnosti, verjetnosti in

¹ Primeri Čas VII (1913) 431 sl.: »Slovenci in Hrvati«.

težave. Tudi teh si namreč ne smemo prikrivati, če že radi drugega ne, vsaj zato ne, da jih premagamo. In te težave so se pokazale od tedaj le še očitneje.

V »Zori«¹ je priobčil državni poslanec dr. Krek članek, ki v njem tudi navaja, kako sodi o trializmu Anglež Scotus Viator. Po mnenju tega razboritega moža je iz nujnih strategičnih in zemljepisnih ozirov popolnoma izključeno, da bi prišli Slovenci v novo jugoslovansko državo, ko bi se uresničil trializem; zakaj tako bi bil Dunaj odrezan od morja.

V »Napredni Mišli«² je prevod članka, ki ga je napisal dr. K. Kramař. Iz tega je razvidno, kaj mislijo o jugoslovanskem vprašanju Čehi. »Jugoslovansko vprašanje dozoreva,« pravi dr. Kramař, »in mi za nobeno ceno ne moremo dopustiti, da bi se vršilo v zmislu trializma... Mi se moramo z vsemi silami boriti proti temu, da bi bili izročeni na milost in nemilost nemški večini...«

Zdaj se pa zdi, da so še Madžari ob prečudni hrvatski indolenci z ekspropriacijskim zakonom začeli zabijati nov klin, ki utegne razklati vse upe slovensko-hrvatskega edinstva. Madžari se bodo s tem zakonom počasi polastili hrvatskega primorja, se doli utrdili in ko se bo obravnavalo vprašanje o preosnovi monarhije, bo madžarska *conditio sine qua non*, da dobe pas med hrvatsko in slovensko zemljo do Reke in primorja. Tako bi bila vez edinstva za vedno pretrgana.

Trialistična ideja torej vsaj za nas Slovence ni brez resnih težav.

Tretja možna oblika bi bila federativna monarhija. Kramař si misli v tej obliki tudi jugoslovansko edinstvo, in Scotus Viator je zarisal celo nekako shemo take federalistične habsburške monarhije, kjer bi imeli Slovenci in Hrvati skupni parlament v Zagrebu.

To so tri možne oblike. Morda je še katera. Skupna ideja vsem je pa ena ter ista: svoboda narodov in njih kulturnega razvoja.

Katera oblika se bo uresničila, kdo bi to povedal. Za to bo treba pravnega študija, treba bo velikega državnika, treba bo politično zrelih narodov in treba bo bržčas tudi hudih političnih bojov. Bodi pa oblika ta ali ona, prvo je vedno prava svoboda. Na to mora meriti vse nacionalistično gibanje, to mora biti vodilna ideja in gonilna moč!

¹ »Zora« XX (1913—14) 70 sl.

² »Napredna Misel« II (1914) 100.

Odtod je pa takoj jasno, kateri morajo biti narodni ideali naši in naše mladine.

Naš najbližji in najnujnejši ideal, ki je obenem bitni pogoj vseh drugih narodnih idealov, je npravna, gospodarska in sploh kulturna okrepitev našega naroda. Le npravno zdrav in kulturno krepak narod je vreden bodočnosti in le tak si jo bo priboril. Zato je prvo, delo za narod, da ga npravno in kulturno čim najvišje dvignemo.

Drugo je politična vzgoja ljudstva. Naše ljudstvo treba po vseh slovenskih pokrajinah politično tako izobraziti, vzgojiti in organizirati, da bo tudi v narodnem oziru ena misel in ena volja. Le tak narod bo dal, ko bo prišel veliki moment, svojim zaupnikom dosti poguma in moči. Kakor je pa v npravnem in gospodarskem, tako je tudi v tem oziru naš najhujši sovražnik liberalizem. Liberalizem je breznačelen vedno in povsod in nanj se nikdar ni zanesti. Zato mora biti še vedno s pozitivnim političnim delom tesno združen boj zoper liberalizem.

Tretje je vzajemnost z drugimi Jugoslovani v monarhiji. Ali bo mogoče popolno jugoslovansko edinstvo, to bo pokazala bodočnost, gotovo pa nič ne brani, da si postavimo to za politično-narodni ideal. Če bi se ta ideal tudi nikdar ne uresničil — a kdo ne ve, da zgodovina uresniči časih najdrznejše upe? — vzajemnost bo nas krepila in dajala moči v boju za svobodo in v delu za napredek. Kulturne skupnosti smemo in moramo iskati tudi z Jugoslovani zunaj monarhije. Brez dvoma smo doslej vse premalo storili za medsebojno spoznanje, kulturno zblížanje in gospodarsko vzajemnost z balkanskimi Slovani, med katere prištevamo seveda tudi Bolgare.

Če pa nam katoliško narodno načelo vse to dovoljuje, oziroma veleva, nam pa kaže tudi na celotno monarhijo. Foerster je tako lepo povedal, kako bi bila lahko habsburška monarhija nekak svetoven državni ideal, ko bi se narodi zavedeli, da divji boj uničuje tudi njim samim najboljše moči, a da bi jih kulturna skupnost z zdravo tekmo dvigala in krepila.¹ Zato je naša narodna naloga tudi ta, da budimo zmisel za veliki sociološki in zato kulturni pomen habsburške monarhije ter tako obenem sodelujemo za nje prepород na principih pravičnosti in blaginje vseh.

¹ Primeri uvodni članek tega »Časovega« zvezka I

Poleg tega se pa moramo Slovenci in Hrvati kot katoliški narod vedno spominjati, da imamo tudi v tem oziru veliko kulturno misijo na Balkanu.

Slovenci in Hrvati smo poklicani, da na jugu združimo vzhod z zapadom. Bolj ko kak drug narod, pravi škof A. Mahnič, smo mi od Previdnosti poklicani, da stopimo na čelo velikemu delu, katerega namen je privedi pravoslavno Slovanstvo nazaj k edinstvu Cerkve.

Ti narodni ideali so tako lepi in obenem tako življenja polni, da ni treba naši mladini nobenih utopičnih prevratnih sanj.

Leto 1814 in Cerkev.

J. J a l e n.

Sto let je, kar se je osvobodila Evropa težke pete silnega Korza. Tudi katoliška Cerkev obhaja pomembno stoletnico.

2. decembra leta 1804 je čakal Pij VII. celo uro v cerkvi Notre Dame v Parizu, da bi kronal Francozom cesarja. Ob desetih je prišel dvor. Ponosna garda topot ni spremljala kakega Bourbonca. Ti so bili brez vojske, brez zemlje. Pač niso mislili 1773. leta, ko so prisilili Klemena XIV, da je razpustil Družbo Jezusovo, svojo mogočno, samo z duhovnim orožjem oboroženo vojsko, da bodo kdaj sami tako ponižani. Papež naj krona namesto pregnanih Bourboncev Korza Napoleona. Papež se je dobro zavedal, kdo je slavohlepni Napoleon. To je bil tisti Napoleon, ki je 1797. sporočil njegovemu predniku Piju VI., da ni pripravljen glede Rima igrati vloge Huna Atila, če misli Pij VI. posnemati Leona Velikega. Leon V. je namreč nekaj pregovoril Atilo, da ni udrl v Italijo. A Pij VII. se je zavedal tudi, da je namestnik tistega, ki je na križu molil za svoje sovražnike. Da bi ne razdražil mogočnega despota, ki je o njem vedel, da je pripravljen storiti Cerkvi novih krivic, se je ponižal, kolikor se je mogel, a tudi samo kolikor se je mogel. Prišel ga je kronat. Zato je tudi molče prenesel razžaljenje, ko si je Napoleon vpričo njega sam nadel krono. Toda ko je cesar hotel papeža pridržati v Parizu, v nekaki drugi babilonski sužnosti, mu je ponižni Pij odločno odgovoril, da se je za ta slučaj že odpovedal tiari in da bodo v Rimu volili Cerkvi novega poglavarja. Napoleon se je za hip prestrašil in odnehal.

16. maja 1805 se je vrnil Pij v Rim vladat urbi et orbi (mestu in svetu). Napoleon je pa med tem koval nove naklepe, kako bi podvrget tudi papeštvo svojemu vladohlepju. Začel je kopiciti nove krivice. Pij VII. mu je mirno odgovoril: »Če se Njega Veličanstvo čuti na vrhuncu moči, izpovedamo Mi temu nasproti, da je nad vsemi monarhi Bog, ki varuje pravične in nedolžne in ki mu je podvržena vsaka zemeljska oblast. Mi smo v božjih rokah. Morda je od cesarja preteče preganjanje določeno v sklepih Gospodovih, da poživi upanje in da zopet vzbudi vero v človeških srcih.«

2. februarja 1808 so zasedli Francozi Rim. Razglasili so, da bodo vsak najmanjši nemir zadušili s kartečami. Papeško gardo so uvrstili med francoske polke. Kardinale so nekatere zaprli, druge pa pregnali iz Rima. Državnega tajnika, kardinala Pacca, je Pij rešil s tem, da ga je v trenutku, ko so ga hoteli odpeljati orožniki, odvedel v svoje sobe, kjer sta skupno prenašala ujetništvo. Francozi so vzeli vse, celo državne akte, in nazadnje namerili topove na papeževo palačo na Kvirinalu. Le src niso mogli vzeti. Kljub topovom in kartečam je Rim praznoval z bakljadami obletni dan Pijevega kronanja.

10. junija 1808. leta, ko so naznanjali topovi z Angelskega gradu, da je prenehalo v Rimu papeževo gospostvo in da je Rim svobodno cesarsko mesto, je Pij proglasil ekskomunikacijo (kazen izobčenja) zoper roparje dednega Petrovega posestva. Kljub temu, da so Francozi s smrtjo grozili onim, ki bi storili papežu kake važnejše usluge, in so jih res več postrelili, je bila bula še isti dan nabita na vratih treh rimskih cerkvâ. Napoleon je smeje pripomnil, da, če ga izobči rimski papež, njegovim vojakom ne bo padlo orožje iz rok. Vendar se mu je zdelo potrebno, da je skušal v uradnih listih dokazati neveljavnost Pijevega akta. Zakaj čutil je, da je tisti veliki del Evrope, ki je že takoj v začetku izobčil Napoleona iz svojih src, dobil zdaj dostojanstvenega voditelja, rimskega papeža, ki je močan tudi brez vojske in brez zemlje.

6. julija 1809 o poldveh ponoči so vdrlí francoski orožniki v papeževe sobe in odpeljali Pija VII. iz Rima v Savono. Tu ga je Napoleon popolnoma osamil. Ločil ga je od vseh kardinalov. Celo stari služabniki so ga morali zapustiti. Avdijence je smel sprejemati samo v navzočnosti straže. Nazadnje so mu pobrali še celo pisalno orodje. A Pij se ni uklonil. Bil je pač naslednik

tistega, kateremu je govoril Kristus: »Ti si Peter, t. j. skala, in na to skalo bom sezidal svojo Cerkev.«

9. junija 1812 je odpeljal orožniški polkovnik Lagorse Pija iz Savone v Fontainebleau. Papež se je moral preobleči, da bi ga ljudstvo ne spoznalo. Edini spremljevalec mu je bil zdravnik. 14. junija je bil Pij tako slab, da se je dal v gostišču na Montu Cenis prevideti. Kljub temu je moral ves naslednji dan in naslednjo noč potovati. 20. junija je došel v Fontainebleau. Telesno je bil tako oslavljen, da so bili v skrbeh za njegovo življenje. Duha naj bi mu pa upognili nekateri cesarju vdani kardinali, ki so edini smeli k njemu. Ti so mu slikali položaj Cerkve še obupneje, kakor je bil v resnici, in mu predstavljali Napoleona kot edinega, ki more Cerkev rešiti. Sila je dosegla višek. A Pija je krepila tista nadaljnja beseda Kristusova Petru o Cerkvi: »... in peklenska vrata je ne bodo premagala.«

Še tisto leto 1812 je poslal Vsemogočni Rusiji mogočnega zaveznika, ki je ponižal do takrat nepremagljivega Napoleona. Pritisnila je silna, nenavadno zgodnja ruska zima. Tedaj je več sto tisoč vojakom »velike armade« padlo orožje iz rok. In tisti Napoleon, ki je 1809 z zaničljivim zasmehom pripomnil, da radi izobčenja ne bo padlo njegovim vojakom orožje iz rok, je komaj ubežal iz Rusije na navadnih kmetiških saneh, preoblečen v poljskega kmeta. Ko so Pija peljali iz domovine v tujino, je molil: »V tebe, Gospod, sem zaupal, ne boš me osramotil vekomaj.« Ko se je pa Napoleon vračal iz tujine v domovino, je neprestano ponavljal: »Od vzvišenega do smešnega je en sam korak.«

Izpolnile so se tudi Pijeve besede: »Morda je od cesarja preteče preganjanje določeno v sklepih Gospodovih, da poživi upanje in da zopet vzbudi vero v človeških srcih.« Francozom se je zasmilil preganjani poglavar Cerkve in zasovražili so prej tako priljubljenega Napoleona. Zato je moral cesar, dasi nerad, ubrati drugo pot. Na novega leta dan je že voščil Piju srečno leto 1813.

Pred bitko narodov pri Lipskem, v jeseni 1813, je vojskovodja zvezne vojske, knez Schwarzenberg napravil Bogu obljubo, da se hoče odreči vsej slavi zmagovalca, če se mu posreči ponižati slavohlepnega tlačitelja evropskih narodov. Napoleon je bil poražen. 23. januarja 1814 je ukazal odpeljati papeža iz Fontainebleaua v Savono. Bal se je vtiša, ki bi ga napravil ujeti papež na zavezniško vojsko, če bi prišla v Fontainebleau.

10. marca 1814 je pa že izdal ukaz, da je papež zopet prost in mu je vrnil tudi del njegove države. »Nekoč je mislil, da bo pridobil cerkveno državo, če da odvesti papeža na Francosko; sedaj se je moral smatrati srečnega, da ga je izpustil in uporabil kot zadnje rešilno sredstvo.«¹

25. marca, na praznik Oznanjenja Marije Device, je dospel Pij v Taro k avstrijski armadi, kjer se je začel njegov triumf.

10. aprila, ko je Cerkev obhajala god Leona Velikega, premagalca Atilovega, je moral Napoleon v istem gradu v Fontainebleauu, v katerem je imel ujetega Pija VII., podpisati pogodbo, s katero se je odpovedal cesarski kroni, ki si jo je bil sam nadel v posmeh navzočemu Piju. In v istem gradu v Fontainebleauu, v katerem bi bil kmalu vsled preganjanja in trpljenja umrl Pij VII., bi bil kmalu umrl tudi Napoleon, toda le vsled opija, ki ga je pil v samomorilnem namenu. Končno je moral odpotovati na Elbo, kamor je prišel še tri dni prej, kakor Pij v Rim. Med potjo so mu klicale množice: »Smrt tiranu!«

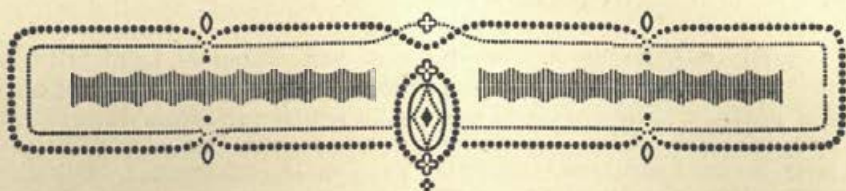
Leto pozneje se mu je pač še posrečilo, da se je dvignil za sto dni na cesarski prestol. Po teh sto dneh pa je moral preživeti ostali del svojega življenja na samotnem otoku Sv. Helene, ne več cesar, temveč le še »general« Napoleon Bonaparte.

Papeža so na povratku navdušeno spremljale množice. V mnogih mestih so bili tako ginjeni, da so ga mogli pozdravljati samo s solzami. 24. maja je dospel v večno mesto. Rimljani so ga čakali na Ponte Molle. Spregli so konje in 24 plemiških mladeničev ga je peljalo v cerkev sv. Petra, na stol Petrov, na katerem je vladal še 9 let v blagor vernikom. Predvsem je že 7. avgusta 1814 obnovil Družbo Jezusovo.

Pregnanemu Napoleonu je vračal dobro za hudo. Njegovim sorodnikom pa je ponudil zavetje v Rimu.

V zahvalo za rešitev iz sužnosti je kronal na slovesen način z zlato krono, kakor se je bil zaobljubil v jetništvu, znamenito podobo Matere božje v Savoni, pod imenom »Matere usmiljene«. Od tedaj obhaja Cerkev 24. majnika tudi praznik pod naslovom »Auxilium Christianorum« (Pomoč kristjanov).

¹ Weiß, Weltgeschichte 2. u. 3. Aufl. 22, 702.

OBSZORNIK.

Verstvo in kultura.

Iz nagovora Pija X. na nove kardinale.

27. majnika je imel sv. Oče na nove kardinale pomenljiv nagovor, ki kaže, kako sodi papež o dogodkih zadnjega časa na Nemškem in drugod.

Omenjal je »kovarskih napadov zoper Cerkev«, in sicer ne le s strani odkritih sovražnikov, temveč zlasti od katoličanov samih. Zato, pravi, morda še nikdar ni bilo treba tolike paznosti. »Čas je pač tak, da se tako lahko sprejemajo gotove ideje o spravi vere z modernim duhom, ideje, ki segajo mnogo dalje, kot se navadno misli, ki ne vodijo le k oslavljenju, temveč k popolni izgubi vere. Nič ni več čudnega, da kdo z nekim veseljem ponavlja tako nedoločene besede o modernih aspiracijah, o moči napredka in kulture, ter govori o lajiški vesti in o politični vesti v nasprotju z vestjo Cerkve, proti kateri je treba, kakor pravi, reagirati in jo izpraviti ter izravnati. Nič ni novega, da javlja kdo dvome in negotovosti o resnicah ali drzne trditve o očitnih zmotah, že stokrat obsojenih, in kljub temu misli, da se ni nikdar oddaljil od Cerkve, ker je časih izpolnil krščanske dolžnosti.« Ker

se zanašajo taki ljudje na svetne novotarije in na časovno laživedo, gredo v pogubo.

»Med tolikimi nevarnostmi, pravi papež dalje, sem ob vsaki priliki dvignil glas, da bi začrtal pot, ki naj bi po njej hodili katoličani. A mojih besedi, četudi jasnih in določnih, niso ne vselej ne vsi prav umeli in tolmačili. Ne malo jih je marveč bilo, ki so jih po pogubnem zgledu nasprotnikov samovoljno razlagali, dajali jim celo popolnoma nasproten pomen in ki so previden molk smatrali za odobravanje...«

»Če se namerite na katoličane, ki pravijo, da so vdani papežu in da hočejo biti katoličani, a ki bi smatrali za največje žaljenje, ko bi jim rekel kdo 'klerikalci', povejte slovesno, da so zvesti sinovi sv. Očeta tisti, ki so pokorni njegovi besedi in mu v vsem slede, ne pa oni, ki preišljujejo, kako bi preprečili njegove odredbe in kako bi mu z vnemo, ki bi bila vredna boljše stvari, izsilili žalostne, ker kvarne in pohujšljive izjeme in spreglede, Vedno in vedno ponavljajte, da papež ljubi in odobrava katoliška društva, ki merijo tudi na materialno blaginjo, da je pa vedno

poudarjal, naj bo v njih prvo npravna in verska blaginja in naj bo s pravično in hvalevredno namero, izboljšati stanje delavca in kmeta, vedno združena ljubezen do pravičnosti in uporaba zakonitih sredstev, da se ohrani med različnimi socialnimi sloji soglasje in mir. Povejte jasno, da so mešana društva, zveze z nekatoličani za materialno blaginjo, pod določenimi pogoji, dovoljena, da pa papež bolj ljubi tista društva vernikov, ki se brez človeških ozirov, ne meneč se ne za laskanje ne za grožnje, zbirajo pod zastavo, ki je, naj jo še tako napadajo, najbolj svetla in najbolj slavna, pod zastavo Cerkve.« (Acta Apostol. Sedes VI, 1914, nr. 8, pg. 261—2).

Prirodoslovje in Bog.

V »Vedi« (IV, 1914, št. 3., stran 330 sl.) odgovarja dr. Boris Zarnik na kritiko dr. P. Grošljevo in »Časovo« o knjižici »O bistvu življenja«. Kot značilno moramo povzeti Zarnikovo zopetno izpoved: »Izvensvetsko bitje, stvarnik, je za me kot prirodoslovca popolnoma tuje in nedokazljivo.« V tej izpovedi, ki se v delih modernih prirodoslovcev tolikokrat ponavlja, tiči pravzaprav ves sofizem modernega brezverstva.

Ali izpoved ni resnična? Če se prav umeva, je. Kako torej tiči v njej sofizem? Ker se v argumentaciji takoj drugače jemlje in umeva.

»Bog je prirodoslovcu kot prirodoslovcu popolnoma tuje in nedokazljivo bitje.« Ta trditev je resnična, če se podčrta: kot prirodoslovcu, in obenem še misli: kot pozitivnemu priro-

doslovcu. Namreč: ločiti je treba najprej razne vede, ena med drugimi je tudi prirodoslovje; in ločiti je treba razne metode, ena med drugimi je tudi pozitivna in empirična.

Jasno je, da prirodoslovje, če se omeji na svoj svojski predmet, na narodo, in sicer na narodo po nje fizični plati, nič ne ve in ne more vedeti o Bogu, kakor tudi nič ne ve in ne more vedeti o duši, a tudi ne o etiki, o dolžnosti, o pravu, o odgovornosti, skratka o bitju in bistvu nefizikalnih dejstev in pojavov.

Se bolj jasno je, da prirodoslovje o vsem tem nič ne more vedeti, če se omeji na svojo svojsko empirično metodo. Empirično vsega tega ni mogoče dognati, zakaj empirija rabi le čute, a vse to je nadčutno. Kako naj empirija ugotovi n. pr. dolžnost? Dolžnosti ni mogoče ne videti ne otipati; ni je mogoče opazovati z mikroskopom, ne določiti s spektralno analizo, ne izločiti s kemično ločbo. Nobeno kemijsko preskuševališče in nobeno biološko opazovališče ne bo nikdar našlo dolžnosti. Isto je z dušo, isto z Bogom. V laboratoriju zoologov in biologov je mogoče opazovati delovanje fizikalnih in kemikalnih sil, drugega nič: niti sil samih empirija ne more ugotoviti, kam li činitelje, ki niso fizikalni in kemični!

Prirodoslovcu k o t prirodoslovcu so torej vse take reči res »tuje in nedokazljive«. Toda sledi li od tod, da jih sploh ni?

Tu je dvojen sofizem!

Prvič se samovoljno postavlja, da je prirodoslovje edina veda. Psihologija, etika, pedagogika, sociologija, zgodovina, vse naj je

prirodoslovje. Pravtako se podstavlja, da je zgolj empirična metoda edina metoda, da je torej vse sklepanje, ker ni zgolj empirično, ničevno in prazno.

A je v tem še drugi veliki sofizem. Tudi, ko bi bilo prirodoslovje edina veda in zgolj empirična metoda edina metoda, bi še vedno sledil samo agnosticizem, a ne ateizem. To se pravi: Prirodoslovci bi smeli reči le: *ignoramus*; ali je Bog ali ga ni, tega mi ne vemo; ne smeli bi pa logično sklepati: ni Boga! Med ne vem in ni je pa vendar neznanska razlika.

Kako pa ravnajo moderni brezverski prirodoslovci, kako ž njimi Boris Zarnik? Boris Zarnik pravi: »Izvensvetsko bitje, stvarnik, je zame kot prirodoslovca popolnoma tuje in nedokazljivo.« Potem pa filozofira: »Sledi, da je vse, kar postoji, eno in isto večno bistvo; razdrti so razni mistični fantomi; iz lastne moči se je razvil človek iz prirode, ne kot suženj izvensvetskih činiteljev, nego kot najvišja razvojna stopnja svetkega razvoja...« Kar naenkrat je iz »ne vemo«, ali je Bog, skočil v »vemo«, da ni Boga, vemo, da človek ni stvar božja, vemo, da je vse, kar je, eno ter isto. Ali je mogoč večji klovenski logični skok? Na ta način je seveda mogoče vse zanikati. Kak astronom n. pr. bi dejal: Jaz kot astronom ničesar ne vem o Borisu Zarniku; iz tega sledi, da je Boris Zarnik le fikcija, le mističen fantom: Borisa Zarnika ni!

Tu je tista prva zmeta, tisti *πρωτον ψευδος*, da ne more moderna veda nikamor, ampak da pāda vedno nazaj v sirovi materializem.

Po tem osnovnem predsodku dr. Zarnika je vsaka filozofična razprava z njim kajpada nemogoča. Njegove znanstvene »manire« pa označuje n. pr. to le: Tisto napetolično bahanje z ateističnim modernim svetovnim nazorom, ne na temelju pozitivnih dokazov, temveč le na temelju neznanja, sem imenoval šarlatanstvo, tembolj ker odzadaj v opombi skrivši sam prizna, da moderni svetovni nazor »ni neobhodno potrebni zaključek« prirodoslovja. Ali ni torej šarlatansko publiki bahavo filozofirati: »Iz naših rezultatov sledi...«, če resnično ne sledi? Dr. Boris Zarnik pa ljubim bravcem »Vede« pripoveduje: Ušeničnik je imenoval to, da »v opombah citiram toliko znanstvenih del«, šarlatanstvo! Seveda, dr. Zarnik si misli: Saj bravci »Vede« niso brali kritike v »Casu«. Toda je li tako nizkotno potvarjanje resnice dostojno resnega znanstvenika? Ali: Boris Zarnik me imenuje »svečenika - filozofa - thomista«, potem pa pravi, da je moj pravi poklic »brati mašo in peti litanije«. Tudi to, dragi zoolog Boris, ali vsaj toliko logike bi moral imeti tudi zoolog, da svečenik, ki je »svečenik-filozof-thomist«, poleg maše in litanij sme tudi nekoliko filozofirati in preizkušati naših zoologov logiko! In nič drugega nisem storil. Jaz nisem ne zoolog, ne biolog; biološka dejstva, ki jih navajajo Boris Zarnik in Driesch in drugi, moram vzprejeti, če so dognana, brez svoje preizkušnje kot dejstva. A to pravico imam kot »filozof-thomist«, da malo popazim, kako zoologi in biologi ravnajo kaj z logiko, ko iz dejstev izvajajo posledice. In žal, prepričati sem se moral, da Boris Zarnik ne ravna ravno lepo — Kranjec moj bi drugače povedal! — in samo to žalostno spoznanje sem zabeležil v kritiki.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Dr. Lambert Ehrlich: Dr. Aigner und Lourdes. Klagensfurt, 1914.

Dr. Aigner, zdravnik v Monakovem, monist, je započel sistematičen boj proti Lurdu. Hodi od kraja do kraja, prireja plačana predavanja in ponavlja dolge govore proti lurskim čudežem. Zmisel

teh govorov, če jih oprostimo blesteče retorike, je, da so lurški čudeži deloma le »čutne prevare«, deloma pa pojavi sugestije; poglobitna stvar v Lurdu da je pa »kupčija«. Dr. Aigner je prišel tudi v Celovec in Beljak. Tu se je oglasilo za besedo tudi nekaj profesorjev, med njimi profesor bogoslovja dr. Lambert Ehrlich (»Časov« sotrudnik), ki so odkrili zbrani publiki vso neznanstvenost dr. Aignerjevega početja. Sedaj je objavil dr. L. Ehrlich še posebno knjižico, ki v njej točko za točko zavrača dr. Aignerjeve trditve. Živahno pisana knjižica z mnogimi interesantnimi podatki je jako poučna in osvetljuje od nove strani nizkotno taktiko brezverstva. A. U.

»Roman slov. inteligence«.

O romanu »Kontrolor Škrobar« smo podvomili, da bi bil verna slika slovenske inteligence. Sedaj pa slovenski inteligenti izjavljajo, da je. V »Vedi« (1914, št. 3, 302) pravi dr. Zober: »To, kar nam zeva tu v obraz, to žrelo, to je prava pravcata slovenska

bol, vereščaginska slika narodne ‚moral insanity‘ ... Reči moramo — tudi to v brk n. pr. Alešu Ušeničniku — dobro je Kraigher opazoval, bistro je gledal in globoko videl, in svoj roman je napisal z ljubeznijo in črnim gnjevom v duši.« (Priznava pa dr. Zober, da je v romanu preveč »casanovstva«, preveč »surove slastnosti«, preveč »zdravniške seksualne psihološkičnosti, morda celo patološkičnosti«.) Dr. Glonar v Lj. Zvonu (1914, št. 5, 240 sl.) pa trdi, da te razmere niso »obmejne«, ampak da je slika tipična za vso Slovenijo. »Tudi osebe ... in glavni ‚junak‘ Škrobar, to so tipi, ki so raztreseni med našo inteligenco po vsej domovini ... ‚Kontrolor Škrobar‘ je roman naše inteligence.« Človek ne bi verjel. Če je pa res tako, potem seveda je marsikaj še bolj umljivo, umljivo zlasti, odkod tista prečudna sirovost, ki se vsebolj kaže v širokih vrstah takozvane inteligence nasproti vsemu, kar je višjega. »Živalski človek ne razume tega, kar je božjega duha; ne-spamet mu je.« (1, Kor. 2, 14.)

A. U.

Sociologija.

P. G. Monetti, Problemi varii di Sociologia generale vol. I+II. Bergamo 1913. — **Problemi varii di Sociologia particolare ed applicata.** Bergamo 1913.

To so trije zvezki socialnih predavanj iz zaslovele »Katoliške socialne bergamske šole«. V prvih dveh tolmači Monetti splošne socialne probleme: o delu, lastnini, svobodi združevanja; o zakonu in razporoki; o laični šoli (I); potem o socialni enakosti, o feminizmu,

o socializmu, o demokraciji, o državi in narodih; končno o Cerkvii, o razmerju med Cerkvijo in državo, o rimskem vprašanju (II). V tretjem praktičnem delu pa govori posebej o delavskem, kmečkem in obrtnem vprašanju: o нравnem zboljšanju delavca (o alkoholizmu, strokovnem pouku in o verskem obnovenju); o ekonomskem zboljšanju delavskega stanja (o brezposelnosti, o delovni pogodbi, o delavski plači), o delavskem var-

stvu (o delovni dobi, o ponočnem delu, o delovnih prostorih, o delu žensk in otrok, o zdravstvenih in npravnih razmerah po delavnicah, o počitku); o zavarovanju; o raznih drugih pomočkih (o delavskih hranilnicah, o delavskih hišicah, o konsumnih društvih itd.); o štrajkih; glede kmečkega vprašanja o agrarni krizi, o pomenu malih kmetij, o pomoči (o rajfajzenovkah, o zavarovanju), o izseljevanju; potem glede obrtnega in trgovskega vprašanja nekaj malega o svobodni konkurenci, o monopolih in o progresivnem davku.

Iz tega pregleda je razvidno, da podaja bergamska socialna šola primeroma to, kar se poučuje tudi pri nas splošno po semeniščih, podrobneje pa po socialnih tečajih. P. Monetti tolmači vse probleme v luči katoliških socialno-etičnih načel in je zlasti v tem oziru njegovo delo vsem, ki se morajo baviti s socialnimi vprašanji, dobro došlo. Načelni uvod je napisal P. Chiaudano, sedanjí urednik ugledne revije: *La Civiltà Cattolica*.

A. U.

O krščanskem sindikalizmu se je vnel boj tudi na Laškem. »*Civiltà Cattolica*« je objavila letos nekaj člankov, kjer je dokazovala, da se širi po strokovnih organizacijah (sindikatih) nov duh, bolj socialističen kot katoliški (oznanja se slojni boj, zamenjava ljubezen s pravičnostjo, interes s pravom, uči se, da je lastnina le socialna funkcija, širijo se nepravilni nazori o štrajku, kar vse vodi v socializem). Članki so vzbudili hud odpor. Takozvani »trustovski« liberalno-katoliški listi zahtevajo, naj papež te članke obsodi. »*Civiltà Cattolica*« pa odgovarja, da ni pisala zoper krščanska strokovna društva, ki jih Cerkev sama priporoča, temveč le zoper kvarna načela, ki se širijo tuintam in ki so resnična nevarnost za bodočnost krščanskih organizacij.

Sociološka češka katoliška literatura je sedaj vsa zbrana v drugem delu bibliografije, ki sta jo izdala dr. J. Tumpach in dr. A. Podlaha (*Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské*, Praha 1913, str. 755—928).

Filozofija.

Dr. J. Carevič, Hipnotizam u svijetlu filozofije. Spljet 1914.¹

Ne le v znanstvenem, temveč tudi v npravnstvenem oziru je velikega pomena, da se vedno bolj pojasnijo izredni pojavi hipnotizma in spiritizma. Dr. Carevič je preučil razna italijanska, francoska in nemška dela, obenem je pa imel priliko še sam opazovati znamenitega

hipnotizatorja dr. Zitola. Rezultat svojih studij je objavil v tej monografiji. Govori najprej o pojavih, potem o sredstvih in vzrokih hipnotizma, nazadnje izvaja nekatere sklepe. Hipnotizem je naraven pojav. Za vse res dognane hipnotične pojave je najti analogij v naravnih pojavih. Tudi prenos misli se da v nekih mejah naravno razložiti (primeri Marconijev brezžični br-zojav!). Vzroki so razni, a nad vsemi je moč sugestije. Npravno je

¹ Dobi se tudi v Katoliški Bukvarni. Cena 90 v.

hipnotizem samposebi indiferenten. Treba pa zanj resnega razloga, ker ni brez kvari in ne brez нравnih nevarnosti. Za vzgojo ima komaj kaj pomena. Čudeži lurski se s hipnozo in sugestijo po veliki večini ne dajo razložiti. Hipnotizem je treba dobro ločiti od spiritizma, ki ga je vse drugače presojati.

Studija je prav zanimiva. Omenja med drugim celo vodiško lvanko. Za izobražence je priporočljiv pomoček, da si ustvarijo sodbo o takih pojavih. Obenem je pa študija tudi dokaz, kako dobra vodnica je v takih vprašanih krščanska filozofija.

A. U.

Filozofija Trentovskega.

Dr. Adam Zieleńczyk: Filozofija universalna Trentovskega. (Ponatis iz »Bibliotheka warszawska«. Varšava 1913, 8, str. 49).

Trentovski Bronislav Ferdinand, rojen leta 1807 v siedlecki guberniji na Rusko-Poljskem in umrl l. 1869 v Friburgu, je eden največjih poljskih filozofov. L. 1830 je priobčil razpravo: eufonija kot načelo poljskega jezika, in je prevedel Schillerjevo »Mesinsko nevesto«. Po vstaji leta 1831 se je moral z mnogimi drugimi Poljaki izseliti iz domovine, študiral je dalje v tujini in postal doktor v Friburgu. Pečal se je intenzivno z nemško filozofijo, ki ga pa ni zadovoljila. Slednjič je prišel na idejo, da ustvari poleg nemškega idealizma in romanskega realizma novo »univerzalno filozofijo«. Izdal je torej l. 1836 delo: »Grundlage der universalen Philosophie«. S tem delom je zaslovel po svetu in dobil je docenturo v Friburgu

na podlagi razprave: »de vita hominis aeterna« (1838). Njegova poznejša dela so: »Vorstudien zur Wissenschaft der Natur oder Übergang vom Gott zur Schöpfung«. (2. zv. Lipsko 1839 do 40). »Govor o zakonu ali aforizmi, tičoči se splošnega ali pa naravnega namena človeka« (v časopisu »Oredownik« 1841; poljske naslove podajem v slovenskem prevodu). »Vzgojeslovje (chowanna) ali sistem narodne pedagogike« (2. zv. Poznanj 1842, 2. izd. 1846). Ta spis je imel biti prvi del velikega dela »veda vzgoje«. Drugi del je znan samo iz fragmentov v časopisu »Teki wileńska« (1858). Najvažnejše filozofsko delo Trentovskega je: Mišljenje ali celota narodne logike (2. zv. Poznanj 1844). Svoje teozofične nazore je razvil v spisih: »Razmerje filozofije do vere«, »Odlomek iz Teosofije« (čas. Rok 1843 in 1845), »Demonomanija« (Oredownik 1849, ter ponatis Poznanj 1854). Celotna »Teozofija« v 5 delih je ostala v rokopisu. — Politično-filozofska dela: »Razmerje filozofije do gubernetike« (1843), »Politični odlomki« (Pariz 1845); »Portreti duš od narodnjaka« (1847), »Predburjo politično« (Freiburg 1849). Med 1845—1847 je v Parizu urejeval časopis: »Sedanost in prihodnost«; leta 1848 je imel v Krakovu javna predavanja. Leta 1860 je objavil v Parizu: »Trije migljaji mojih stremljenj in prizadevanj v Parizu« ter: »Načelne knjige človeškega rodu« (1866). Po njegovi smrti je izšlo: »Pantheon človeške vede« (3. zv. Poznanj 1873), ter: »Die Freimaurerei in ihrem Wesen und Unwesen« (Lipko 1873).

Trentovski je imel velik vpliv na mlajše pokolenje. Nekateri njegovih spisov so, ko so izšli, izzvali mnogo polemike. Nemška »idealistična« filozofija je imela v onih časih velikanski vpliv na poljsko in rusko mladino, ki je študirala pred vsem na nemških vseučiliščih. Toda suhoparna umstvena dialektika Hegela in drugih je ni mogla trajno zadovoljiti in ta mladina je začela nemško filozofijo prikrajati za svoje potrebe in nagnjenja. Na tleh nemške filozofije sta se razvila ruska revolucionarja Her cen in Bakunin.

Trentovski jo je pa hotel prikrojiti po svojem verskem prepričanju ter je tako ustvaril svojo teozofijo.

V gori navedeni razpravi obravnava Zieleńczyk razmerje Trentovskega v svojem prvem delu do nemških filozofov: Hegela, Schellinga in Fichteja, ter odkriva, kaj ima z njimi sorodnega in v koliko je samostalen. Seveda je poljski filozof v poznejših spisih veliko bolj samosvoj, vendar ga je njegova »universalna filozofija« celo življenje ovirala, da ni mogel popolnoma jasno razviti svojih idej.

Dr. L. Lenard.

Zgodovina.

Bibliothek der Kirchenväter: Frühchristliche Apologeten u. Märtyrerakten. — Največji katoliški učenjak na polju cerkvenih očetov, monakovski vseučiliški profesor Bardenhewer, je s sodelovanjem mnogih strokovnjakov nedavno začel izdajati izbrana patristična dela v novem nemškem prevodu. Zbirka se odlikuje zlasti po kritičnih uvodih, ki so na višku sodobne znanosti. Vendar pa ni nikakor namenjena samo znanstvenikom, temveč širši javnosti. Saj pravi veliki učenjak v predgovoru tako lepo: »Unsere Bibliothek der Kirchenväter läßt sehr verschieden geartete, sehr mannigfach ausgeprägte Persönlichkeiten zu Worte kommen... Alle aber sind beseelt von den Idealen des Christentums, alle gehoben von Begeisterung für die Kirche, alle Männer der Zeit und der Ewigkeit zugleich und alle Männer des Kampfes, des einen die Weltgeschichte tragenden Kampfes zwischen Christentum und Anti-

christentum... Fürwahr, hier sprühen Funken. Hier pulsiert eine spannende Kraft, welche auf gleichgestimmte Herzen geheimnisvoll wirkt wie ein elektrisches Fluidum. Hier mögen wir Mut und Trost und Feuer sammeln zur Lösung der Aufgabe Instaurare omnia in Christo«.

Med najlepše doslej izdanih zvezkov spadata gotovo dva izmed zadnjih, 12. in 14.: Frühchristliche Apologeten und Märtyrerakten. Tudi kdor se ne ukvarja s starokrščansko zgodovino, bo večino teh apologij in martirijev ne le s pridom, ampak tudi z užitkom bral. Kako lepo je n. pr. pismo na Diogneta, v katerem slika neznan pisatelj stoičnemu filozofu Diognetu, učitelju cesarja Marka Avrelija, življenje prvih kristjanov: »Kristjani se niti po domovini niti po jeziku in običajih ne ločijo od drugih ljudi... Splošnim šegam se prilagode v obleki, hrani in sicer v življenju, pri tem pa razodevajo nekaj ču-

dovitega in, kakor je sploh priznано, presenetljivega v družabnem občevanju. Vsak živi v svoji domovini, pa le kot naseljenik; udeležujejo se vsega kot državljani, pa trpe, da se z njimi ravna kot s tujci. Ženijo se in može kakor vsi drugi in otroke rode, toda rojenih ne zametajo... Žive v mesu, pa ne po mesu. Na zemlji bivajo, pa njih življenje je v nebesih. Danim zakonom so pokorni, pa s svojim življenjem presegajo vse zakone. Vse ljudi ljubijo, pa jih vsi preganjajo... Ubožni so, pa mnoge obogate; v vsem trpe pomanjkanje in vendar imajo tudi vsega v obilici... Judje jih sovražijo kot tujce in Grki jih preganjajo; toda vzroka, zakaj jih sovražijo, njihovi sovražniki ne morejo povedati« (pogl. 5).

Izmed mučenikov, ki jih je pričel Rauschen, so izbrana le gotovo pristna: Polikarpovo, Justinovo, Apolonijevo, Perpetuino, ki so vsa precej obširna, pa dve krajši manj znanih mučencev. Najstarejše med njimi je uradno poročilo cerkve v Smirni o smrti njenega škofa sv. Polikarpa. Kako veličastno se v njem razodeva vsa globokost in moč starokrščanskega duha! Ko primejo častljivega starčka, ukaže svojim služabnikom, naj rabljem obilno postrežejo z jedjo in pijačo, sam pa jih prosi, naj mu dovolijo medtem nemoteno moliti. Dve uri moli, »pošn božje milosti«, in se spominja v molitvi vseh, katere je kdaj spoznal, »visokih in nizkih, slavnih in neslavnih in vse katoliške Cerkve na celem prostranem svetu.« Ko zahteva od njega prokonzul pri sodišču, naj prekolne Kristusa, mu odvrne Polikarp: »Šestinosem-

deset let mu že služim, pa mi še nikdar ni nič žalega storil; kako bi mogel izreči kaj bogokletnega zoper svojega kralja in Odrešenika?« In ko stoji stari škof na grmadi »kakor odličen oven, izbran iz velike čede za žrtev, za prijeten žgalni dar Bogu«, moli med drugim: »Gospod, vsemogočni Bog, Oče tvojega ljubega in blagoslovljenega Sina Jezusa Kristusa, po katerem smo dosegli spoznanje o tebi... hvalim te, da si me storil vrednega tega dneva in te ure, da postanem v družbi tvojih mučencev deležen keliha tvojega Kristusa v vstajenje za večno življenje po telesu in duši v neminljivosti Svetega Duha.« Ko bereš kaj takega, tedaj pač dvakrat čutiš resničnost Bardenhewerjevih besed: »Fürwahr, hier sprühen Funken.«

Znanstveniku pa so dela prvih krščanskih apologetov in najstarejša acta martyrum viri prve vrste za zgodovino preganjanja kristjanov v rimski državi. Iz njih je razvidno, da je prišlo krščanstvo, brž ko ga je rimska državna oblast ločila od judovstva, z njo v načelno nasprotje, ki je takoj izzvalo njegovo prepoved; da je bilo oficijelno stališče rimske državne oblasti proti krščanstvu najpozneje v drugem stoletju že popolnoma gotovo. Kar trdi prvi strokovnjak na tem polju, Allard,¹ že o korespondenci med Plinijem in Trajanom, da je iz nje evidentno, da niso bili zatoženi kristjani krivi nobenega zločina po splošnem rimskem pravu, da so torej že ob času, ko sta si dopisovala Plinij in Trajan, morali biti posebni zakoni naravnost

¹ Hist. des persécutions I. 3 161.

zoper kristjane, to je še mnogo bolj jasno iz apologij in martirijev drugega stoletja. Tudi nad vse kritični Rauschen, ki jih je izdal, kaže v svojih opombah v uvodih in pod črto, da se nikakor ne ujema z nasprotnim mnenjem. Starega Mommsena, ki je trdil, »daß der Christ nur wegen des ihm zur Last gelegten nicht religiösen Verbrechens zur Rechen-schaft gezogen werden dürfe«, odločno zavrača: »Aber diese Auffassung ist nicht zutreffend« in navaja za to Funka, Callewaerta in Harnacka, ki pravijo, da ni bilo treba dokazati zoper kristjana nobene druge krivde nego to, da je kristjan, pa je bil obsojen, in to že ob času Hadrijana (117—138), ki nikakor ni preganjal kristjanov (I. 138). Kdor bere apologije sv. Justina in Atenagora, ne more drugače soditi. Tako piše n. pr. Justin okoli l. 150 razločno: »Nobenega, kdor je pri vas zatožen, ne kaznujete poprej, dokler ni dokazana njegova krivda; pri nas zadostuje samo ime« (I. Apol. 4.). V drugi apologiji navaja za to klasičen zgled: Neka gospa, ki je, svojemu možu nezvesta, živela razuzdano z drugimi, tudi s služabniki in najemniki, se spreobrne h krščanstvu, živi sramežljivo in hoče zdaj tudi svojega razuzdanega moža pridobiti za pošteno življenje. Njen mož, ki bi pač moral biti vesel, pravi Justin, da se mu je žena poboljšala, jo zatoži, da je kristjana, in naznani sodniku tudi nekega Ptolemeja, ki jo je poučil v krščanski veri. Sodnik vpraša Ptolemeja samo to, ali je kristjan. Zatoženec potrди in sodnik ga samo zato obsodi. Neki navzoč kristjan Lucij vpraša pri tej tako očitno krivični

obsodbi sodnika: »Iz kakšnega razloga si obsodil tega človeka, ki mu ni dokazano nobeno hudo-delstvo, ampak samo krščansko ime?« Sodnik ni rekel nič drugega nego to, da se mu zdi, da je tudi Lucij kristjan. Lucij je to potrdil in tisti hip je bil tudi on obsojen (II. Apol. 2). Podobno se pritožuje apologet Atenagora, tudi v drugem stoletju: »Če nam more kdo dokazati majhno ali večjo krivdo, tedaj smo mi zadnji, ki bi prosili, da nas ne kaznujete; nasprotno: v tem slučaju zahtevamo prav občutno in brezobzirno kazen. Ako pa nima tožba nobene drugega predmeta nego ime« itd. (Bittschrift für die Christen, 2). Ali bi bile take tožbe v pravni državi, kakor je bila rimska, sploh mogoče brez posebnega zakona proti kristjanom?

Čisto pozitiven dokaz za tak zakon je na dveh mestih v Apolonijevem mučeništvu (Frühchr. Apologeten u. Märtyrerakten II, 322, 324). Prvo mesto ga namigne, drugo razločno pove. »Der Statthalter Perennis sprach: Wegen des Senatsbeschlusses rate ich dir, deinen Sinn zu ändern und die Götter zu verehren und anzubeten...« Pod črto pristavi Rauschen: »Es scheint ein alter Senatsbeschluß, der auf das Bekenntnis des Christentums die Todesstrafe setzte, gemeint zu sein.« Senator Apolonij je umrl mučeniške smrti okoli l. 180. Ob tistem času, sodi Rauschen, je bil oni »Senatsbeschluß« že star. Kako se je glasil? »Der Statthalter Perennis bemerkte: Apollonius, der Senatsbeschluß lautet: Christen dürfen nicht sein.« Ali je tak »Senatsbeschluß« pravi zakon? Brez dvoma. Ali ni to drugo

vprišanje: je li bil kak poseben zakon zoper kristjane ali pa kakšen senatov ukaz? Nikakor ne. Saj velja juristom kot aksiom: *senatus consultum legis vicem obtinet*. Tako piše n. pr. profesor rimskega prava dr. Rob. v. Mayr v *Römische Rechtsgeschichte* II, 1 str. 66 sl.: »An die Stelle des Volksgesetzes trat unter dem Prinzipate gewissermaßen der Senatsbeschluß, das *senatus consultum*. Doch griff der Senat nicht erst seitdem in die Gesetzgebung ein. Von alters her bedurfte der Volksschluß zu seiner Giltigkeit der Bestätigung durch den Senat... Von hier war nur mehr ein Schritt zur Anerkennung des Staatsbeschlusses als Quelle des Volksrechtes (*ius civile*) gleich der *lex*. Dieser Schritt geschah, nach dem Bericht des Gaius, anscheinend nicht ohne Streit, schon zu Beginn der Kaiserzeit: *senatus consultum legis vicem obtinet*. Der Senat konnte

seitdem *ius civile* erzeugen und er machte von dieser Befugnis auch in aller Regel Gebrauch« (*Sammlung Goeschen* 645). Jasno je torej, da so že najstarejši mučenci, o katerih so se nam ohranila pristna poročila, ne le subjektivno umirali za svojo sveto vero, ampak tudi objektivno bili obsojani na smrt po zakonu, ki je prepovedoval že samo krščansko ime. Jasno je seveda tudi to, da takega zakona ni mogel sprejeti v rimski zakonik krščanski cesar Justinijan, ki je šele v 6. stol. dal kodificirati rimsko pravo.

Tako najde v lepi zbirki »Frühchristliche Apologeten und Märtyrerakten«, ki je izšla kot 12. in 14. zvezek *Bardenhewerjeve* »Bibliothek der Kirchenväter«, mnogo zanimivega zgodovinar, veliko lepega bo našel v njej tudi apologet in obilo vzpodbudnega vsak katoliški izobraženec, ki si želi solidnega duhovnega berila. Tolle, lege!
Dr. Zorè.

Umetnost.

Kontrolor Škrobar. Roman v II delih. Spisal dr. Alojzij Kraigher. Založil L. Schwentner v Ljubljani, 1914.

Precej kričeča reklama je napovedovala že mesec dni poprej, da ima iziti posebne vrste roman, ki bo Slovincem podal »verno, nezlepotičeno in neretuširano podobo političnega, kulturnega in družabnega življenja v obmejnih slovensko-nemških pokrajinah«. Pokazal da bo ta roman »v vsi strašni goloti slovensko bol, t. j. politično zatiranje, gospodarsko izmozgavanje, moralično zastrupljanje slovenskega ljudstva ob

narodnostnih mejah«. Avtor tega romana da je dr. Kraigher, ki je — živeč ob slovensko-štajerski meji — imel priliko na lastne oči videti nemško prodiranje v boju s slovenskim obstankom ter nam je torej on kot bi ne mogel kdo drugi bolje, razkril v svojem romanu »vse drobne in tajne korenine tega procesa, ki se pričinja z gospodarsko in politično odvisnostjo, nadaljuje z moralično strahopetnostjo in manjvrednostjo ter konča z narodnim renegatstvom.« In to nalogo — tako pravi dalje založnik L. Schwentner — je pisatelj izvršil z vso odkrito-

srčnostjo in brezobzirnostjo pravega realista...

Ze po tem, kar je reklama obljubila, se je polastila slovenske javnosti radovednost, kakšna bo ta literarna novost. Verjetno je bilo, da bo Kraigher orisal obmejno življenje na živ in verjeten način; a iz namigavanja se je dalo spoznati, da bo tista podoba političnega, kulturnega in družabnega življenja služila le kot zunanji okvir k neki drugi sliki. In res — roman, ki je pravkar izšel, nas je prepričal, da smo prav sklepali. Roman je pravcati »brevir« za Don Juane, dasi bi nasprotna kritika to rada utajila.¹

Karakterizacijo glavnega junaka posnamem kar po Glonarjevi kritiki in po Schwentnerjevi reklami. Obe sta podali sliko Škrobarjevega značaja, kakršna je v resnici.

Kontrolor Škrobar je lep, vesel fant, brezskrben, lahkomišeln, življenja željan in za življenje ustvarjen. Njegovo geslo je: piti, ljubiti, peti — vse drugo mu ni nič mar. On je človek brez idej in brez nazorov, ker se tako lepše in zabavneje živi, človek, ki se boji komu nasprotovati in ki se popolnoma pasivno vdaja trenutnim impulzom. Mož brez moštosti in volje, ki se je v uradih z njihovim demoralizujočim sistemom navadil celo hinavstva in potuhnjenosti. Ravno vsled pomanjkanja moštosti in volje je on prava igrača in suženj svojih seksualnih instinktov, lačen in žejen zanimivih doživljajev in prigod. In popolnoma konsekventen izraz njegove pasivnosti je njega klavrna tolažba, češ, jaz itak ne bom rešil slovenskega naroda, čemu neki naj se upiram in

ubadam zanj! Ta površnost in trenutnost v značaju, mišljenju in čuvstvovanju ga tira vedno dalje do odpadništva. Medtem, ko se plete in vije okrog njega zmerom tesneje neka vidna črna mreža... on pije in prepeva, nečistuje s samskimi, prešeštvuje z zakonskimi; vdajajo se mu po vrsti Filike, Cilike, Milike, Tilike; on pada iz škandala v škandal; ima kot čisto mlad uradnik že dva nezakonska otroka, dva pa sta na potu ob enem in istem času... Skratka: kontrolor Škrobar je pravi slovenski Don Juan. No in iz takega značaja konsekventno res ne more slediti drugega kot renegatstvo in samomor...

Če pripomnim, da je v teh kratkih potezah povedana že tudi vsebina romana, potem čitatelj ve, da ima v kontrolorju Škrobarju junaka z negativnim značajem, z negativno tendenco in z negativnim koncem. Zato pa po vseh zakonih psihologije mora biti tudi učinek romana negativen. In ne vem, ali bi pripisoval zlobnosti ali nevednosti tiste trditve, češ da bo zgodba Škrobarjeva delovala na javnost očiščujoče, ter da je Kraigherjev roman veliko etično-kulturno delo na slovenskem slovstvenem polju... Če Kraigher in Glonar in Schwentner res to verjamejo, no, potem bi rad videl razočaranje, ko bi mogli zreti demoralizujočo moč tistih duhov, ki so jih s tem romanom priklicali v slovensko javnost. Negativnost, ta karakteristikon »napredne« struje, je tudi na slovstvenem polju tisti element, ki zatira v kali vsak dober uspeh, ki bi ga sicer njihovi talenti lahko rodili. Če bi bili dovtetni za dober svet, bi jim zaklical: Porabite

¹ Glej »Ljubljanski Zvon« 1914, št. 5.

svoje talente v pozitivno smer. Opisujte nam ljudi, kakršne življenje v celoti producira; ne le slabičev, ampak tudi junakov, ki se poleg vseh svojih človeških slabosti vnemajo za kake višje cilje ter te cilje po mnogih bojih in trudih kot junaki ali dosežejo, ali pa, če jih ne dosežejo, kot junaki v boju zanje padejo. To bi bili pozitivni junaki. Ker pa v dejanskem življenju bivajo tudi Škrobarji: — dobro, opišite nam tudi Škrobarje, toda obdelajte jih z resnobo umetnika! Umetnik pa mora vedeti, da moralno defektni značaj ne more in ne sme vzbujati simpatij; zato ga mora temu primerno tudi umetniško obdelati. Kot je pa opisan Kraigherjev Škrobar, simpatije dejansko vzbuja in torej k posnemanju vabi. Zato »Kontrolor Škrobar« ni umotvor, ampak kvečemu res le »brevir za Don Juane in one, ki še niso pa bi radi postali«.

Kako pa Schwentnerjeva reklama in Glonarjeva ocena pojmujeta bistvo umetnosti, njene cilje in njene namene? Poslušajmo:

»Žalosten je ta roman. Z neusmiljeno jasnostjo, brez fraz, brez patosa, brez solz nam razkazuje, kaj da se godi ob naših severnih mejah, kakšna da je tista velika slovenska bol, o kateri govorijo časopisi dan za dnem. Na vprašanje, čigava da je krivda, kje da je pomoč, pisatelj nikjer ne odgovori naravnost, on sam stoji popolnoma v ozadju. Kraigher je realist, zato je strogo objektiven (?), ne ponuja nikomu svojih simpatij in antipatij (? ?). Njegova naloga je, povedati, kar je; s tem, da je to nalogo iz-

vršil, je storil vso svojo dolžnost.«

Osnovna zmeta! Ali res ne veste, ali pa nočete vedeti, kaj se v prvi vrsti zahteva od umetnika, če hočemo, da bo njegovo delo celoten umotvor, ne pa z neko artistično spretnostjo tja vrženi bleščeči drobci, ki jih na noben način v umetniško celoto spraviti ni mogoče! Ali je res realistova naloga povedati samo, kar je? Če to mislite, potem imate umetnika še vedno za fotografa in stojite na tako nazadnjaškem umetniškem stališču, da bi si morali vselej sproti zakriti obraz, preden izrečete ironijo, da stojite v »naprednih« vrstah... Mi imamo umetnika za kaj več kot za fotografa. Fotograf nam poda sliko tega, kar je, in kakršno je; od mrtve plošče ne more nihče zahtevati, da bi nam podala kaj več, kot je vzprejela. Toda, umetnikova duša ni mrtva plošča. Zato zahtevamo, da nam podaj umetnik življenjsko sliko realno (= realist); toda skrbi, da bo šla ta slika poprej skozi idealnočutečo umetniško dušo! Šele od umetnikovega idealizma prežeta in na umetniški način podana ima pravico do javnosti. Na tak način podoba »retuširati« je naravnost dolžnost umetnika; zato je vedno veljalo in bo, da mora biti v vsaki umetnini kos umetnikove duše. Mi spoštujemo realista-umetnika, a hočemo, da v tem ko je realist, ne pozabi, da je tudi umetnik. Zato, če je pisatelj samo »povedal, kar je«, s tem še daleko ni izvršil vse svoje naloge. Iz celotne umetnine moramo pač spoznati, kako je, a moramo tudi izvedeti, ali vsaj jasno zaslutiti, kako bi moralo biti.

Ze čujem odgovor: Naravnost res da ne odgovori, odgovori pa nenaravnost. Ali ni usoda junakova že sama na sebi indirekten dokaz, da je intelektualna in etična inferiornost naša poguba?

Ej, kako malo poznate svojo mladino in pa človeško psiho, ako to verjamete! Piti, ljubiti, peti! To bo nauk, ki ga bo mladina slovenska iz Škrobarja vzela. Ta nauk pa tudi popolnoma logično iz romana sledi. Saj ravno Škrobarjeve nemoralične zablode pisatelj tako lepo opravičuje, češ: »Po svojih nagnjenjih si je izbiral ženske. Zase je iskal užitkov. Poznal je plemenitost in dostojnost in spodobnost... Kdo more kaj za to, če ga je vleкло — v blato... (II. 334.) — Torej! Kaj hočeš, mladina, če te pa vleče v — blato...»

Dal Škrobarji nam bodo vzgajali razuzdano in izmozgano mladino. Od razuzdanosti do renegatstva je pa samo en korak, in od renegatstva do samomora po Kraigherjevi metodi tudi le eden...

Pa saj je, kot trdi reklama, pisatelj opisal ljudi »čednostne in grohotne, čiste in umazane«.

Ko bi bilo res, da je opisal tudi čednostne in tudi čiste! Toda prosim, preberite ves roman in mi povejte le eno osebo, ki ima količkaj važnejšo vlogo v povesti, da bi bila čednostna in čista; niti ene ni, ki bi jo pošten človek mogel vzljubiti. Kraigher nam je pač eno stran življenja naslikal s potezo verjetnosti, a ta slika ni umotvor, ker mu kot takemu manjka idealne črte, ki bi bila nekak kažipot iz teme k svetlobi. Tak realizem kot je Kraigherjev ni niti umetnina, niti dobra fotografija. Ker fotograf nam posname

vsaj celotno sliko: senco in luč, nizko in visoko, oddaljenost in bližino. Ne tako Kraigher. Na njegovi sllki vidimo le podlost in greh. Takemu »realizmu« edino primeren izraz je — pornografija.

Zato pa trdim: Nemški naval ob narodnostnih mejah, kot ga nam je Kraigher na dotičnih mestih svojega romana zares verjetno in ne brez idealne poteze opisal — vsa ta nemška in nemškutarska pretkanost nam ne bo uničila slovenskega ljudstva ob mejah, kaj šele zgradila most do Adrije... dokler bo slovensko ljudstvo moralno zdravo in nepokvarjeno. Začetek našega konca bo šele tedaj, kadar se bo izkvarjenost polastila našega lastnega osrčja, t. j. naše mladine. In k tej izkvarjenosti bo obilno pripomogel Kraigherjev roman. — Prepričan sem, da Kraigher, ko je prijel za pero, ni imel namena škodovati slovenskemu narodu. Tudi vem, da ga moje besede ne bodo prepričale, da mu je dejansko škodoval. A dejstvo je in ostane, da »Kontrolor Škrobar«, dasi morda v življenje poklican z namenom, da bi »slovensko bol« odstranjal, to v resnici množi in njeno zdravljenje zadržuje.

Pavel Perko.

Ljubitelj krščanske umetnosti je naslov novemu listu, ki ga je začel izdajati spomeniški svet lavantinske škofije pod uredništvom prof. dr. A. Stegenska. Izhajal bo po štirikrat na leto in stane 4 K. V programu ima: zgodovino umetniških del in oblik, zgodovino umetniških idej, ohranjevanje starin, sodobno umetnost, narodno ali ljudsko umetnost.

Vsebina 1. zv.: Dr. A. Stegenšek, Kristus na Oljski gori v Čadramu. V. Steska, Podobar Fr. Tomec. Dr. Fr. Stelè, Stara cerkev v Žireh. Dr. A. Stegenšek, Ob stoletnici slike Marije Pomagaj na Brezjah. — Naši cerkveni kiparji. Misli o razširjevanju cerkev I. — Prvi zvezek ima 37 slik.

Več luči. Ali se pojem lepega res krije s pojmom nejasnega in meglenega? Ne, ampak kratko in odločno bodi povedano, da poleg drugega zahtevamo od pesnika tudi jasnosti. Misel naj iz umotvora jasno sije, tako da čitatelj ve, kaj je pesnik hotel povedati. To je resna kritika vedno

zahtevala, in tudi bo. Zlasti naj pa, kdor piše v liste, ki so namenjeni splošnosti, tako piše, da ga bo splošnost razumela. Sicer naj hrani svoje »umotvore« sam zase. Kar pa v javnost pride, se bo javno sodilo. In mi imamo može, katerih dela nam služijo kot pravec, ki po njem merimo vrednost umetnin — može, ki se na pravila prave umetnosti razumejo toliko več, kolikor se Cankar in Župančič manj. Po tem merilu bomo merili, pa če je to merilo komu pogodu ali pa ne. Katerkoli vrste smešenje in zavijanje (glej Dom in Svet 1914, št. 6 in Slovan 1914, št. 5) ne bo doseglo svojega cilja, ampak bo storilo, da bo splošna nezadovoljnost nad pesniško nejasnostjo gotove struje toliko bolj gotovo butila na dan. P. P.

Beleške.

»Vestnik« je začela izdajati S. K. S. Z. v Ljubljani. Prinašal bo snovi in načrte za društvena predavanja, obenem bo pa vestnik in svetnik v vseh društvenih stvareh. Izhajal bo po šestkrat na leto. Izšli sta že prvi dve številki v enem zvezku. Naročnina 3 K.

»Tiskovno društvo« v Kranju je namesto »Gorenjske knjižnice«, ki je je izšlo 20 zvezkov, začelo izdajati »Izobraževalno knjižnico« (s ponatiski leposlovnih in zgodovinskih podlistkov iz »Gorenjca«). Vsak zvezek bo stal 40 v.

Prvi zvezek obsega šest zgodovinskih spisov A. Koblarja (Stoletnica osvobojenja Cerkev, Slikarji v Kranju, Luterani v Kranju, Kostniška kapela v Kranju, Kako so nekdanje rekrute lovili, Francoska gimnazija v Kranju). Zanimivi spisi so obdelani po arhivalnem gradivu, ki ga je pisatelj sam zbral, in imajo znanstveno vrednost. Na koncu je dodal P. Bohinjec za 60 letnico marljivega arhivalista in zgodovinarja zaznamek vseh njegovih zgodovinskih spisov od l. 1875. Zvezek diči tudi pisateljeva slika.

Glasnik »Leonove družbe«.

Nova redna člana:

Dokler Anton, c. kr. prof., Ljubljana.
Dr. Adlesič Juro, odvetniški koncipient, Ljubljana.

Izprememba pravil: Izpremenjena

pravila so že potrjena. Več v prihodnjem zvezku.

Vsebina.

Življenjski problem Avstrije. (Franc Terseglav.)	249
Veliki pomor XX. stoletja. (Dr. Lambert Ehrlich.)	252
Veroizpoved in narodnost varuha. (Dr. Martin Malnerič, Dunaj)	261
Kako so propadle slovanske države. (Dr. Leopold Lénard, Krakov.)	275
Nacionalizem in Jugoslovani. (Dr. Aleš Ušeničnik.)	289
Leto 1814 in Cerkev. (J. Jalen.)	311

OBZORNIK:

Verstvo in kultura: Iz nagovora Pija X. na nove kardinale. (A. U.) — Prirodoslovje in Bog. (Dr. A. Ušeničnik.) — Dr. Lambert Ehrlich: Dr. Aigner und Lourdes. (A. U.) — »Roman slov. inteligence«. — Sociologija: P. G. Monetti, Problemi varii di Sociologia generale. — Problemi varii di Sociologia particolare ed applicata. (A. U.) — O krščanskem sindikalizmu. — Sociološka češka katoliška literatura. — Filozofija: Dr. J. Carevič, Hipnotizam u svijetlu filozofije. (A. U.) — Filozofija Trentovskega. (Dr. L. Lénard.) — Zgodovina: Bibliothek der Kirchenväter: Frühchristliche Apologeten und Märtyrerakten. (Dr. Zorè.) — Umetnost: Kontrolor Škrobar. (Pavel Perko.) — Ljubitelji krščanske umetnosti. — Več luči. (P. P.) — Beležke: »Vestnik«. — »Izobraževalna knjižnica«. — Glasnik »Leonove družbe«.

»Čas« izhaja kot dvomesečnik. **Naročnina 7 K, za dijake 4 K.** Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnico. Naročnina se pošilja na »Leonovo družbo« ali »Čas« v Ljubljani.

»Leonova družba« je izdala in priporoča
naslednja dela:

Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev
v srednjem veku:

I. knjiga (l. 501—800) str. LXXX + 416. Ljubljana 1903.
8 K, vezana 11 K.

II. knjiga (l. 801—1000) str. LXXXIV + 516. Ljubljana 1906.
10 K, vezana 13 K.

III. knjiga (l. 1001—1100) str. LXXXVII + 330. Ljubljana
1911. 6 K, vezana 9 K.

Dr. Jos. Gruden, Cerkvene razmere med Slovenci
v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije.
Str. 148 in 19 slik. Ljubljana 1908. 5 K, vezana 6 K.

Dr. Al. Ušeničnik, Sociologija. Str. XV + 840. Ljub-
ljana 1910. K 8'50, vezana K 10'80.

Vsa ta dela se dobe v Katoliški Bukvarni v Ljubljani.